

Technická univerzita v Liberci

**FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

Katedra: Filosofie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň základní školy

Studijní obor: Anglický jazyk – Občanská výchova
(kombinace)

**PRVNÍ A DRUHÁ VLNA FEMINISMU
THE FIRST AND THE SECOND WAVE OF
FEMINISM**

Diplomová práce: 2010–FP–KFL–

Autor:

Gabriela JELENOVÁ

Podpis:

Adresa:

Přepychy 53

517 32, Přepychy

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Martin Brabec, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
114	-	-	-	33	-

V Liberci dne 21. 7. 2010

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

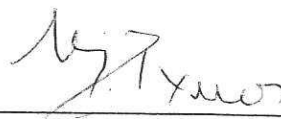
pro (diplomant): Gabriela Jelenová
adresa: Přepychy 53, 517 32 Přepychy
studijní obor (kombinace): Anglický jazyk-Občanská výchova
Název DP: První a druhá vlna feminismu
Název DP v angličtině: The First and The Second Wave of Feminism
Vedoucí práce: Ing. Mgr. Martin Brabec, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: Duben 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 20. dubna 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): Gabriela Jelenová

Datum: 14. 5. 2009

Podpis:

Název DP: PRVNÍ A DRUHÁ VLNA FEMINISMU

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Martin Brabec, Ph.D.

Cíl: Autorka se v diplomové práci zaměří na teoretický popis první a druhé vlny feminismu, popíše jejich východiska, vývoj a hlavní myšlenky a provede jejich srovnání. V druhé části DP se studentka zaměří na vybraná díla jednotlivých autorů a na jejich základě provede vlastní zhodnocení.

Požadavky: Pravidelné konzultace k diplomové práci.

Metody: Syntéza a komparace pramenů a odborné literatury.

Literatura: ELSHTAIN, Jean Bethke. Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení. 1. vyd. Praha : ISE, 1999. 373 s. ISBN 80-86130-07-X.

FRIEDAN, Betty . Feminine Mystique . Praha : Pragma, 2002. 596 s. ISBN 80-7205-893-2 .

GREER, Germaine. Eunuška. 1. vyd. Praha : One Woman Press, 2001. 417 s. ISBN 80-86356-03-5.

NAGL-DOCEKAL, Herta. Feministická filozofie : výsledky, problémy, perspektivy . 1. vyd. Praha : Slon, 2007. 316 s. ISBN 978-80-86429-68-7.

OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení . 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. 304 s. ISBN 80-85850-67-2.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 21. 7. 2010

Podpis _____

Gabriela Jelenová

Poděkování

Touto cestou bych především ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Ing. Mgr. Martinu Brabcovi, Ph.D. za stále projevovanou ochotu a trpělivost a poskytování důležitých rad a materiálů podstatných pro tuto práci.

Dále můj velký dík patří Alešovi a našim rodinám, kteří mi umožnili se mé práci věnovat a bez jejichž nemalé podpory by mohla vzniknout jen obtížně. Poděkování též náleží mým přátelům, kteří mne mnohdy inspirovali a utvrdili v přesvědčení, že práce na toto téma má v dnešní době svůj smysl a důvod.

Děkuji také všem ženám a mužům, kteří bojovali za práva žen a umožnili mi tak tuto diplomovou práci vytvořit.

Anotace

Diplomová práce se zabývá rozbořem politické ideologie feminismu. Věnuje se předpokladům vzniku organizovaného ženského hnutí a především historickému průběhu feminismu, tedy jeho první a druhé vlně. Práce popisuje jejich východiska, vývoj, hlavní témata a úspěchy, kterých dosáhly. Dále se soustředí také na různé proudy v rámci obou vln a na jejich nejvýznamnější autory a autorky. Na analýze jejich ústředních feministických děl představuje klíčové myšlenky a požadavky jednotlivých směrů. V poslední části se práce zaměřuje na srovnání první a druhé vlny feminismu, na shrnutí jejich výsledků a vlivu, který měly na současnou společnost.

Klíčová slova

Feminismus, gender, patriarchát, pohlaví, rozdělení a rovnost ve společnosti, soukromá a veřejná sféra, volební právo žen, vzdělání.

Summary

The diploma thesis deals with the analysis of the political ideology of feminism. It is concerned with the presumptions of the beginning of organized women movement and especially with the historical process of feminism; it means with its first and second wave. The work describes their resources, progress, main ideas and achievements. Then it also concentrates on different trends within the waves and their most significant authors. The analysis of central works of these authors presents crucial thoughts and requirements of particular trends. The final part is focused on the comparison of the first and the second wave of feminism, on the summary of their consequences and the impact they have had on contemporary society.

Key words

Feminism, gender, patriarchy, sex, division and equality in society, private and public sphere, women suffrage, education.

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Analyse der politischen Ideologie des Feminismus. Es befasst sich mit den Voraussetzungen der Beginn der organisierten Frauenbewegung und vor allem mit dem historischen Prozess des Feminismus; es bedeutet, mit seiner ersten und zweiten Welle. Die Arbeit beschreibt ihre Ressourcen, Entwicklung, Haupt-Ideen und erzielte Erfolge. Dann konzentriert sich auch auf verschiedene Tendenzen innerhalb der Wellen und ihre bedeutenden Autoren. Die Analyse ihrer zentralen feministischen Werke zeigt die wichtigsten Ideen und Anforderungen der verschiedenen Richtungen. Der letzte Teil konzentriert sich auf den Vergleich der ersten und zweiten Welle des Feminismus, die Zusammenfassung ihrer Ergebnisse und deren Auswirkungen auf die zeitgenössische Gesellschaft.

Schlüsselwörter

Feminismus, Gender, Patriarchat, Sexus, Auftrennung und Gleichheit in der Gesellschaft, privat und publik Sphäre, Frauen Wahlrecht, Ausbildung.

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Historicko – společenský kontext a předpoklady vzniku ženského hnutí	10
2.1 Počátky feministického myšlení	10
2.2 Přejchod od feudalismu ke kapitalismu a moderní společnosti	11
2.3 Osvícenství.....	14
2.4 První občanské zákoníky	17
2.5 Shrnutí.....	19
3. První vlna feminismu	20
3.1 Hlavní požadavky – Rovná práva pro ženy	22
3.1.1 Vzdělání a zaměstnání	22
3.1.2 Právní reforma	25
3.1.3 Volební právo a sufražetky	28
3.1.4 Shrnutí.....	31
3.2 Hlavní proudy v rámci první vlny feminismu	32
3.2.1 Liberální feminismus a jeho hlavní představitelé	32
3.2.1.1 Mary Wollstonecraftová (1759 – 1797).....	34
3.2.1.2 John Stuart Mill (1806-1873)	39
3.2.2 Socialistický feminismus a jeho hlavní představitelé	47
3.2.2.1 Bedřich Engels (1820-1895).....	50
3.2.2.2 August Bebel (1840 - 1913).....	56
3.2.2.3 Shrnutí.....	59
3.3 Konec první vlny feminismu	61
3.3.1 Shrnutí.....	63

4.	Druhá vlna feminismu	64
4.1	Předchůdkyně druhé vlny	65
4.1.1	Simone de Beauvoir (1908 - 1986)	65
4.1.2	Shrnutí.....	69
4.2	Vznik druhé vlny feminismu	69
4.3	Hlavní témata a znaky druhé vlny feminismu	73
4.3.1	Kulturní systém.....	73
4.3.2	Gender.....	75
4.3.2.1	Genderová role.....	77
4.3.2.2	Genderové stereotypy	77
4.3.2.3	Gender studies.....	77
4.3.3	Různorodost proudů.....	78
4.4	Liberální feminismus druhé vlny	79
4.4.1	Betty Friedanová (1921 - 2006).....	81
4.4.2	Shrnutí.....	85
4.5	Radikální feminismus	86
4.5.1	Kate Millettová (1934).....	89
4.5.2	Germaine Greerová (1939)	94
4.5.3	Shrnutí.....	97
4.6	Další proudy druhé vlny feminismu	98
4.6.1	Socialistický feminismus druhé vlny	98
4.6.2	Psychoanalytický feminismus.....	100
4.6.3	Ekofeminismus	101
4.6.4	Shrnutí.....	103
4.7	Konec druhé vlny feminismu.....	104
4.7.1	Shrnutí.....	106
5.	Závěr	107
	Seznam použité literatury	111

1. Úvod

V dnešní době je velké množství věcí považováno za samozřejmé. Nejinak je tomu v případě lidských práv, která by měla být stejná a zaručená pro každého jedince. Tento stav nicméně netrvá příliš dlouho a je zajímavé, že ještě v minulém století byla základní občanská práva, přístup ke vzdělání či právo volit dostupné pouze mizivé části společnosti, a to i ve vyspělých zemích západního světa. Dnes si však na tuto nedávnou historii vzpomene jen málokdo, a pokud nad tím přece jen někdo přemýšlí, mnohá fakta si uvědomuje jen stěží.

V době, kdy jsem přemýšlela nad námětem své diplomové práce, se mi dostal do rukou článek o vzdělávání žen v 19. století. Uvědomila jsem si, že mám ve skutečnosti veliké štěstí, že jako žena vůbec mohu studovat na vysoké škole a mám šanci ji ukončit vědeckou prací a získat akademický titul. Přemýšlela jsem, čemu vděčím za tuto možnost a jak je možné, že se nejen v této oblasti situace žen během dvacátého století tolik změnila. Zajímalo mne, komu bych za tuto příležitost mohla poděkovat, protože nemohlo být jednoduché vybojovat pro ženy v mnoha oblastech rovnou pozici za tak poměrně krátkou dobu. Motiv diplomové práce byl proto jasný – boj za práva žen a jejich rovnoprávnost ve společnosti.

Tato práce si klade za cíl zmapovat historii ženského hnutí a jeho průběh a také popsat ideologii feminismu v jeho rozličných směrech a proudech. Proto je práce zaměřena na první a druhou vlnu feminismu, na jejich hlavní témata, cíle a úspěchy, kterých dosáhly. Dále se věnuje rozličným proudům v rámci obou fází feminismu a jejich hlavním představitelům, jejichž stěžejní feministická díla se snaží analyzovat a na jejich příkladech představit ústřední myšlenky jednotlivých směrů.

Jedním z nejdůležitějších záměrů této práce je však poukázat na význam ideologie feminismu, která dosáhla mnohých úspěchů, ze kterých těží všechny ženy ve většině vyspělých zemí, aniž by si to mnohé z nich vůbec uvědomily. Snaží se tedy představit feminismus v jeho pravé podobě a také prolomit negativní přesvědčení některých lidí současné doby, kteří vnímají feminismus jakožto hnutí žen, které závidí mužům jejich úspěchy a zbytečně vyvolávají spory ve společnosti.

2. Historicko – společenský kontext a předpoklady vzniku ženského hnutí

V průběhu celé historie lidstva se odehrálo mnoho významných i méně významných událostí, vznikla spousta myšlenkových směrů a uměleckých děl a bylo vybojováno mnoho bitev a válek. Za tím vším stojí bezpočet významných osobností a hrdinů. Avšak velká většina z nich byla a je mužského pohlaví. Přestože celou polovinu lidstva tvoří ženy, zdá se, že kromě několika málo výjimek, byla historie vytvořena bez přítomnosti žen.

Dnes již známe mnoho důvodů, které k tomu vedly, a také žijeme v době, kdy se mnohé změnilo a delší dobu píše historii ženy stejně jako muži. Není jim již vymezena soukromá sféra domovů, ze které jen přihlížejí veřejnému světu. V této době je svoboda uznávána stejně pro muže i pro ženy a každý má svá nezcizitelná práva. Přestože jistě existuje ještě mnoho problémů, které je třeba překonat, aby rovnost mezi pohlavími byla úplná, mnoho již bylo pro ženy vybojováno.

To, co je dnes pro ženy samozřejmostí, zdálo se být ještě nedávno utopií a něčím naprosto nepravděpodobným. Za touto změnou stála celá řada žen a mužů, historických událostí a mezníků, které je třeba si připomenout a objasnit, což si klade za cíl tato kapitola, která se zabývá historickými předpoklady a důvody vzniku organizovaného hnutí za ženská práva a svobodu.

2.1 Počátky feministického myšlení

Přestože organizované hnutí za ženská práva vzniklo poměrně nedávno, názory, které mohou být považovány za feministické, byly vyjadřovány v různých kulturách a lze se s nimi setkat již od starověkých civilizací.

Nejčastěji zmiňovanou autorkou, která předznamenala mnohé z myšlenek moderního feminismu, je Christiane de Pizan. Ta ve svém díle *Město dam*, které vyšlo v Itálii již roku 1405, hovoří o činech slavných žen v historii a prosazuje právo žen na vzdělání a politický vliv.¹

¹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. str. 231-232. ISBN 80-86861-71-6.

De Pizan apelovala na potřebu vlastních zkušeností žen a přirozenou rovnost inteligence žen a mužů. Práce této autorky a jejích současníků nevytvořila žádný ucelený politický program, avšak velmi dobře dokazuje, že debaty o ženské roli ve společnosti byly významné ještě mnohem dříve, než se hnutí feminismu naplno rozšířilo.²

Pro plné rozvinutí myšlenek za rovné postavení žen ve společnosti a vznik organizovaného hnutí za jejich práva bylo však potřeba ještě mnohem více. Bylo zapotřebí velkých pozitivních i negativních změn ve společenském uspořádání, politice i myšlení lidí, které daly impuls pro boj o ženskou svobodu, nezávislost a rovnoprávnost.

Mezi hlavní předpoklady a důvody vzniku hnutí za ženská práva můžeme považovat přechod od feudalismu ke kapitalismu, osvícenství a vznik moderních občanských zákoníků.

2.2 Přejchod od feudalismu ke kapitalismu a moderní společnosti

Jak již bylo uvedeno výše, velice významná pro vznik ženského hnutí byla změna uspořádání a řádu společnosti, kterou byl přechod od feudalismu ke kapitalismu a tzv. moderní společnosti. K tomu docházelo postupně na různých místech v různou dobu a není tedy dost dobře možné určit přesné datum této změny. Nejčastěji se jako počátek uvádí 17. století, kdy začalo docházet k mnoha důležitým změnám, mezi které patří vědecká revoluce, rozvoj ekonomiky a politické nepokoje.

Je zřejmé, že uspořádání společnosti ve feudalismu bylo odlišné od uspořádání v kapitalismu. Feudalismus znamená „politické uspořádání spočívající na vztahu loajálnosti mezi vrstvou šlechtických pánů vybavenou privilegií a jejich vazaly a nevolníky.“³

² BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 5. ISBN 0-333-94568-9.

³ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. s. 84. ISBN 978-80-7367-269-0.

Feudální zřízení tedy bylo založeno na příslušnosti člověka k určité společenské vrstvě, tato příslušnost byla určena již jeho příchodem na svět a podle ní si v rámci jedné vrstvy byli všichni téměř rovni. Rozdíly v ekonomickém a politickém postavení mezi mužem a ženou v jedné společenské vrstvě nebyly tak výrazné jako mezi jednotlivými stavy.

V rodině nevolníka byli muž a žena stejně důležití, oba se podíleli na práci na poli či jinde a oba tím měli prakticky stejné ekonomické postavení. Muži i ženy pracovali často společně ve větších skupinách, takže se oba účastnili také společenského života a ženy nebyly úplně izolované od okolního světa. Protože oba rodiče museli pracovat, o děti a domácnost se starali staří prarodiče či odrostlejší děti, proto role matky i otce nebyla ve výchově a starosti o domácnost tolik odlišná. Nevolníci, muži i ženy, byli politicky i ekonomicky bezvýznamní a měli tak téměř identické postavení ve společnosti.

Stejně jako tomu bylo v nevolnických rodinách, také ve vyšších vrstvách nebyly rozdíly v ekonomickém a politickém postavení muže a ženy tak značné jako mezi vrstvou pánů a vrstvou poddaných. To se přechodem ke kapitalismu a moderní společnosti změnilo.⁴

Hospodářské změny vytvořily novou a rostoucí třídu placených dělníků. Jejich práce byla stále více složitá a oblasti výroby větší, starý systém domácí rodinné výroby pomalu ustupoval a tím byl poprvé vytvořen rozdíl mezi veřejným světem zaměstnání a soukromým světem domova a rodiny.⁵

Moderní měšťanská společnost, která byla nakonec po mnoha revolucích a převratech potvrzena na počátku 19. stol. také novými občanskými zákoníky, o kterých budeme ještě krátce hovořit dále, slibovala rovnoprávnost mezi stavy. Role ve společnosti se však v této době začaly opět odvíjet od pohlaví a postavení a funkce muže a ženy začalo být nápadně rozdílné a nerovnoprávné. Ve společnosti se mluvilo o autonomních osobnostech uvažujících vlastním rozumem, kteří se mohou svobodně rozhodovat a podílet se na výstavbě nového

⁴ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. str. 171. ISBN 80-903228-3-2.

⁵ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 7. ISBN 0-333-94568-9.

světa. To však podle všeho platilo pouze pro muže. Žena neměla přiznána téměř žádná práva, její místo bylo v domácnosti, byla podřízena svému okolí.

V moderní době se nejdůležitějším prvkem stal kapitál, jak je ostatně patrné z označení kapitalismus. Muž měl nějaké zaměstnání a za svou práci dostával plat. Žena za práci v domácnosti, která bývala mnohdy těžká a nekonečná, nedostávala žádný plat a byla tak odsouzená na peníze od manžela a stala se na něm ekonomicky, a tím pádem také společensky závislá.

Práce muže se stávala stále více důležitou, složitě organizovanou a často také tvořivou. Všichni muži žili ve veřejném prostoru, učili se přizpůsobovat moderním institucím a využívat svých práv. Žena vykonávala neplacenou, těžkou a stereotypní práci v domácnosti a její ekonomická a společenská role byla pouze mizivá. Ženy neměly přístup do moderní veřejné sféry a společnosti okolo sebe nemohly a ani neměly rozumět.⁶

Ženy byly vytlačovány také z obchodů a dalších zaměstnání, ve kterých byly dříve aktivně zapojeny a byly přísně omezeny na domácí oblast. Protože bylo pro ženy stále těžší vydělat si vlastní prací nějaké peníze, manželství se stalo ekonomickou nezbytností a ženy byly závislé na svých manželech kvůli finanční podpoře.⁷

Ženy se staraly o domácnost a vychovávaly děti za mužovy nepřítomnosti, ale musely přitom plnit každý jeho rozkaz. Žena se tak stala manželovým majetkem, jeho vizitkou a odrazem spořádané rodiny. Svět mužů a žen byl tedy v tomto společenském uspořádání naprosto odlišný a byly chápány jako různé a nesrovnatelné bytosti.⁸

Moderní doba se svými změnami a ideály měla velké plány, které však uskutečňovala pouze prostřednictvím mužů. Právě na to reagovalo a díky tomu také vzniklo ženské hnutí.⁹

⁶ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. str. 171. ISBN 80-903228-3-2.

⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 7. ISBN 0-333-94568-9.

⁸ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. str. 172. ISBN 80-903228-3-2.

⁹ Tamtéž, str. 174.

„Podle nových podmínek vytvořených průmyslovým kapitalismem byly ženy na základě svého pohlaví vyloučeny z příležitostí, které se otevíraly mužům. Muži, zvláště pak příslušníci nové střední vrstvy, tak zlepšovali své postavení na úkor žen. To, že ženám zamezili v přístupu k vyššímu vzdělání a profesionální kariéře, že jim bránili v ekonomické nezávislosti, že s provdanými ženami nakládali jako s majetkem – to všechno byly praktické důsledky zjevné diskriminace, které vyburcovaly první vlnu feminismu.“¹⁰

2.3 Osvícenství

Dalším důležitým aspektem, který ovlivnil vznik a rozvoj ženského hnutí, bylo rozšíření osvícenství. Tento myšlenkový směr, jehož prvopočátky jsou někdy datovány již do konce 16. století, měl velký ideový vliv na utváření moderní společnosti, ovlivnil většinu vyspělých zemí té doby a do značné míry ovlivnil způsob nahlížení na svět.

Osvícenství bývá někdy nazývané jako věk rozumu, což je způsobeno důrazem na rozum a vlastní zkušenost před slepou vírou v Boha a církevní dogmata. Ve druhé polovině 18. století, ovlivněné americkou a francouzskou revolucí, dosáhlo osvícenství svého vrcholu a naplno se projevila víra v lidský rozum, svobodu a přirozená práva pro každého člověka. To, co spojovalo filozofy tohoto období, byla jejich víra v pokrok díky stále více kupředu postupujícímu lidskému rozumu a znalostem.

Na první pohled by se mohlo zdát, že pokud se hovořilo o svobodě, rozumu a lidských právech, vše platilo stejně jak pro muže, tak pro ženy. Opak je ale pravdou. Osvícenští filozofové a přední představitelé té doby nejenže o této možnosti neuvažovali, ale dokonce ji popírali. Existovala jasná a překvapivě rozšířená shoda mezi předními filozofy, že principy rozumového individualismu a osvícenství obecně nebyly aplikovatelné na ženy. To bylo založeno na přesvědčení, že již ze své podstaty jsou ženy neschopné plného rozvoje rozumu, a také myšlenky, že ženy jsou v podstatě bytostí ovládané city a vášněmi, které mají

¹⁰ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s 260. ISBN 80-7325-060-8.

důležitou roli jako manželky a matky, ale které jsou z již zmíněných důvodů biologicky nevhodné pro veřejnou oblast.¹¹

Přestože již Thomas Hobbes a John Locke, přední političtí a filosofičtí myslitelé 17. století, částečně podrobili kritice problematiku vztahů v rodině, ve svých úvahách se nakonec uchýlili k potvrzení společenských konvencí a mužské nadřazenosti ospravedlňující podřízení žen. Zatímco muže viděli jako nezávislé a racionální jedince schopné pochopit a sledovat své osobní zájmy, na ženy nahlíželi jako na manželky a matky, slabé bytosti, jejichž zájmy byly výhradně svázány s jejich rodinami a nebylo pro ně třeba nezávislých politických a dalších práv a svobod.¹²

Všechny tyto a mnohé další myšlenky je možné najít také v dílech významných osvícenců století osmnáctého, jako byl např. Voltaire, Diderot či Montesquieu, ale především ve spisech Rousseauových.¹³

Jean Jacques Rousseau, někdy přezdívaný jako filosof svobody, a především jeho dílo *Emil* neboli o výchově mělo velký ideový vliv na utváření měšťanské mužské a ženské role ve společnosti.

„V tomto pedagogickém spisu pro moderního občana věnuje Rousseau většinu prostoru výchově chlapců. Mají dostat co největší volnost, být vedeni k používání vlastního rozumu, rozvoji osobnosti, ke kritičnosti dokonce i vůči vědeckým autoritám. Výchově dívek se věnuje nepoměrně méně. Nepovažuje je za hloupější, ale říká, že by se neměly ve vzdělání příliš podporovat, měly by být poddajné, poslušné a umět snášet pouta, a je k tomu třeba je poměrně tvrdě donucením přivykat. Rousseau odmítá názory církve na vztahy mezi pohlavími, ale vzápětí sám domněle odhaluje „přírodní zákon“, tzv. přirozené rozdíly mezi muži a ženami. Jeho práce obsahuje rozpor – vždyť kdyby skutečně šlo o přirozené rozdíly, proč klást tak velký důraz na donucování a nenechat „přírodě“ volný průběh?“¹⁴

¹¹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 12-13. ISBN 0-333-94568-9.

¹² Tamtéž, str. 8

¹³ Tamtéž, str. 13

¹⁴ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 173. ISBN 80-903228-3-2.

Tyto a jim podobné představy významných představitelů doby a především jejich zjevný nesoulad s hlavní ideou osvícenství však nezůstaly bez povšimnutí. Do konce 18. století došlo k množství pokusů dokázat tuto rozporuplnost a demonstrovat, že liberální názory osvícenství mohou být aplikovatelné jak na muže, tak na ženy. Mnozí autoři a autorky se ve svých pracích věnovali vyvrácení mýtů o podřízenosti žen, vycházejíce ze základních premis osvícenství, tedy že všechna osobní práva a svobody jsou stejné pro všechny, a požadovali tedy rovné zacházení.

„Bojovníci proti otroctví, utopičtí socialisté, hlasatelé evangelia, liberálové, političtí radikálové a revolucionáři – všichni svým nezaměnitelným způsobem - hovořili o postavení žen, což se často dělo v kontextu širší kritiky společenské a politické organizace, a navrhovali reformy, které měly napomoci ke zlepšení postavení ženy v rodině, na poli vzdělávání, na pracovišti i ve státě. Tak vlastně osvícenství prostřednictvím zpochybňování výsad a analýzou veškerých společenských vztahů dalo vzniknout “ženské otázce“. Díky diskusi na téma práva jednotlivce dostaly zelenou také feministické myšlenky a feministické hnutí.“¹⁵

Zásluhou představ, práv a svobod, které dalo světu osvícenství, ale též kvůli tomu, že tyto moderní principy byly ženám upírány, vzniklo a mohutně se rozšířilo také hnutí za ženská práva, dnes známé jako první vlna feminismu.

Důležitou roli v utváření ženského hnutí hrálo samozřejmě také ustálení a potvrzení nového uspořádání společnosti a prosazení myšlenek osvícenství formální cestou, tedy vznikem deklarací a nových občanských zákoníků, kterými se zabývá další kapitola, která se pokusí ozřejmit vliv zákoníků na rozšíření feministického hnutí.

¹⁵ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s 259. ISBN 80-7325-060-8.

2.4 První občanské zákoníky

Názory prosazované osvícenstvím dosáhly svého vrcholu a byly zformulovány v Americké Deklaraci nezávislosti z roku 1776 a Francouzské Deklaraci lidských a občanských práv vydané roku 1789.

Základem těchto spisů byla myšlenka, že každý člověk, jako racionální bytost, má svá nezcizitelná práva a o ty nemůže být připraven. Každá moc musí být založena a musí spočívat na souhlasu všech, kterých se týká, a každý jedinec by měl být co nejvíce schopen svobodně se rozhodovat a být osvobozen od státního dozoru.¹⁶

Pod vlivem osvícenských myšlenek, formálně uznaných v deklaracích, se tedy začala rozmáhat víra v lidskou svobodu a téměř všichni lidé si začali uvědomovat svá práva a možnosti. Komu nebyla přiznána nebo se je o ně někdo snažil připravit, chtěl o ně bojovat a prosadit si svou svobodu a využít všechny potenciální možnosti, které mu moderní doba rozumu a přirozených práv nabízela.

Z tohoto důvodu také naplno propuklo ženské hnutí, jehož představitelé a představitelky „volaly po přiznání základních práv, které moderní společnost deklarativně přisuzovala “všem lidem“ (viz známou Francouzskou deklaraci), ve skutečnosti však jen části mužů a vůbec žádné ženě. Jednalo se o nejzákladnější občanská a politická práva, jimiž bylo např. právo volit, právo na vzdělání a právo na majetek. V základu všech těchto požadavků byl ovšem požadavek svobody, což v moderní filozofii vždy znamenalo především právo rozhodovat o své osobě, být skutečným “vlastníkem“ své osoby.“¹⁷

Kampaň za tato práva se inspirovala postupným rozšiřováním volebního práva mužů a charakteristický pro ni byl požadavek, aby ženy měly stejná politická práva a stejné právní postavení jako muži. Volební právo se stalo jedním z nejdůležitějších cílů první vlny feminismu hlavně z toho důvodu, že její stoupenci se domnívali, že budou-li ženy moci volit, všechny ostatní formy diskriminace na základě pohlaví a všechny ostatní předsudky rychle pominou.

¹⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 12. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁷ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nešehutí, 2004. s. 169-170. ISBN 80-903228-3-2.

Ženské hnutí bylo nejsilnější v zemích, ve kterých politická demokracie nejvíc pokročila. Ženy se hlásily o práva, která jejich manželé a synové už v mnoha případech měli zajištěné v moderních zákonících.¹⁸

Ve většině vyspělých zemí vznikalo v průběhu 19. století velké množství zákoníků, díky kterým se občanská a politická práva neustále rozšiřovala a zvětšovala. Nic z toho se však stále netýkalo žen a jejich postavení se s jejich vznikem spíše zhoršovalo.

Na Americkou a Francouzskou deklaraci z konce 18. století navazoval tzv. Napoleonův kodex z roku 1804, který byl vzorem pro moderní evropské zákoníky a který napodobovaly další evropské země.

„Na našem území se jednalo o Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 (tzv. ABGB – Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch), který kupříkladu stanovuje, že:

- manžel je povinen manželku živit
- manželka má právo požívat manželova stavu – po společenském žebříčku se tedy pohybuje ne vlastní prací, ale sňatkem
- manželka je na úřadech zastupována manželem
- otec rozhoduje o výživě a výchově dětí
- manželka je povinná poslouchat manželovy příkazy
- majetková práva má pouze manžel
- při rozluce (která byla velice výjimečná) nesmí žena vychovávat chlapce staršího 4 let či dívku starší 7 let, děti pak automaticky přecházejí do péče otce (kde se o ně stará nějaká jiná žena opět podle jeho příkazů)
- po smrti manžela nemůže být žena jedinou poručnicí dětí, musí se najít spoluporučník

Zmíněný zákon o rodině svědčí o tom, že společenský systém pohlížel na ženu jako na nesvéprávnou. Proto je třeba si uvědomit, že také v bojích sufražetek za volební právo nešlo pouze o volební právo jako takové, ale o uznání občanského statusu a svéprávnosti žen vůbec.“¹⁹

¹⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. str. 232. ISBN 80-86861-71-6.

¹⁹ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nešehnutí, 2004. s. 172. ISBN 80-903228-3-2.

Moderní občanské zákoníky tedy ovlivnily ženské hnutí výrazným způsobem. Na jedné straně potvrdily, že je možné dosáhnout práv a svobod, které přineslo osvícenství a změna uspořádání společnosti, navíc tato práva postupně rozšiřovaly. Na straně druhé byla většina těchto práv v zákonících ženám upírána nebo jimi byly ženy přinejmenším velmi omezovány.

2.5 Shrnutí

Na základě všech výše uvedených důvodů se vytvořila silná vlna odpůrců, kteří odhalili paradox obsažený v moderních zákonících a osvícenských myšlenkách a snažili se proti němu bojovat. Ti nejprve jednotlivě vystupovali na podporu ženských práv a postupně došlo ke zformování organizovaného hnutí za ženská práva a svobody.

Období jeho vzniku a rozšíření, nejčastěji vymezované do doby zhruba od poslední třetiny 18. století do 20. let 20. století, dnes nazýváme první vlnou feminismu.²⁰ „První vlna feminismu měla po celé Evropě celou řadu příčin. Tyto příčiny byly intelektuální, ekonomické i politické. Moderní feminismus měl své prameny v intelektuálních debatách zrozených v období osvícenství.“²¹ To ovlivnilo také moderní zákoníky a s tím spojenou změnu uspořádání společnosti. Důvody vzniku ženského hnutí byly podrobněji popsány v předcházejících kapitolách. Samotné první vlně feminismu, její charakteristice, nejdůležitějším tématům a představitelům jsou věnovány kapitoly následující.

²⁰ Tamtéž, str. 169

²¹ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s 262. ISBN 80-7325-060-8.

3. První vlna feminismu

Jak již bylo uvedeno, diskuse o postavení žen ve společnosti byly vedeny odnepaměti. Teprve po dosažení určitých změn ve společenském a politickém systému a myšlení lidí si však stále více žen a mužů začalo uvědomovat, že pozice žen je opravdu žalostná a nevýhodná nejen pro ně, ale také pro celou moderní společnost. Tak se začalo pozvolna vytvářet povědomí o ženské otázce, které se šířilo mezi lidmi, mělo stále více zastánců v různých zemích a tím se vytvořilo organizované feministické hnutí. Tento prvotní organizovaný boj za práva žen a jejich svobodu a samostatnost, který probíhal zhruba od poslední třetiny 18. století do 20. let 20. století, jak již bylo zmíněno výše, tedy známe jako první vlnu feminismu.

Na přelomu 18. a 19. století však ještě nebyly podniknuty žádné pokusy organizovat kolektivní hnutí, jehož jádrem by byly feministické myšlenky. Bylo vytvářeno jakési povědomí o ženské otázce, ženy pro sebe žádaly určitá práva a ze své bezradné situace se snažily učinit veřejnou záležitost. Jednotliví více či méně významní autoři se snažili upozornit na nespravedlivé postavení žen ve společnosti a navrhopvat různá řešení tohoto problému. Nic z toho však stále ještě pro organizované feministické hnutí nedostačovalo.

Důležitým aspektem pro vznik organizovaného feminismu byla politická a ekonomická změna, ke které docházelo od roku 1848, kdy se začala měnit společnost a otráasaly se základy dosavadních pravidel a skutečností a jednotlivé ženy a muži využili situace k tomu, aby opět požadovali občanská práva pro ženy. Organizovaný feminismus se rozvinul v přibližně stejné době v různých zemích a měl velmi podobné rysy. Převážně v 60. letech devatenáctého století docházelo k růstu aktivit zaměřených na vzdělání a zaměstnání žen a také na oblasti právní a morální reformy pro ženy.

Ve většině evropských zemí od západoevropských a severských až po Rusko a Rakousko-uherskou monarchii a také ve Spojených státech amerických se v padesátých a šedesátých letech devatenáctého století ženy začaly ve významné míře sdružovat. Do roku 1900 už ženské hnutí existovalo ve většině států

vyspělého světa. Díky tomu postupně docházelo k zásadním změnám v tom, jak ženy vnímaly sebe samotné, ale také v tom, jak na ně pohlíželi muži.

V souvislosti s hospodářskými, společenskými a politickými změnami v polovině devatenáctého století začaly ženy intenzivněji vnímat emancipaci a jednat v jejím duchu, protože si již velmi dobře uvědomovaly své podřízené postavení ve společnosti a snažily se ho všemožně zpochybnit. Ženy, ale také mnozí muži, protestovali proti skutečné diskriminaci na základě pohlaví, která se viditelně projevovala v manželství, ve vzdělání, na pracovišti, u soudu i v politice.

Moderní společnost vytvářela nové příležitosti v pracovní, politické i osobní sféře a pro mnohé muže to mělo nemalý prospěch. Pro ženy uvězněné v soukromé sféře domovů však nic z toho neplatilo, což si stále větší množství z nich jasně uvědomovalo. Z tohoto důvodu začaly ženy požadovat účast na nových výsadách, mezi které patřila např. správa majetku a placená práce, právo na rozvod a nezávislý život, či právo na akademické vzdělání. Teprve později obrátily svoji pozornost k dalším otázkám, mezi kterými byla samozřejmě nejdůležitější otázka týkající se volebního práva žen. Zastánci feministických myšlenek si totiž brzy začali uvědomovat, že bez volebního práva ženy nedosáhnou žádných větších úspěchů ve svém boji o lepší společenské postavení, svou svobodu a plnohodnotný rozvoj, který by jim moderní doba mohla nabídnout. Bojovníci za práva žen se tedy soustředili na velké množství oblastí, ve kterých bylo třeba učinit určité změny, aby ženy byly konečně rovnoprávné a jejich pozice se zlepšila.

První vlna feminismu byla různorodým a pestrým hnutím aktivním ve spoustě rozličných sfér, které se v různých okamžicích a v rámci různých kampaní vzdalovaly a zase sbíhaly. Organizovaný feminismus nikdy nebyl úplně jednotné hnutí, byl spíše souhrnem jednotlivých organizací, které se zabývaly ženskou otázkou a které bojovaly za různá práva žen.²²

Bojem za tato jednotlivá občanská a politická práva a svobody pro ženy, které jsou charakteristické právě pro první vlnu feminismu, se zabývá následující část.

²² ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 259-265. ISBN 80-7325-060-8.

3.1 Hlavní požadavky – Rovná práva pro ženy

Podle výše doložených skutečností, probíhaly ve společnosti zhruba od 18. století různé změny, které vedly k odlišné formě uspořádání mezi muži a ženami. Přibližně od poloviny 18. století začal být prosazován obraz ideálního muže a ideální ženy a ten každému pohlaví přisoudil jiné sociální role. Mužům byla vyhrazena veřejná a ženám soukromá sféra a v nich se měli pohybovat a realizovat. Z toho však pro ženy plynulo evidentní nerovné postavení a nutnost být někomu podřízena. Moderní svět a jeho možnosti se totiž neodehrával za zavřenými dveřmi domovů, ale ve veřejné oblasti zaměstnání, politiky a občanských práv a svobod, které pro někoho, kdo se ve veřejné oblasti nepohybuje, údajně neměly žádný smysl a byly jim tedy odepřeny.²³

Představitelé první vlny feminismu reagovali na tyto různé změny ve společnosti a evidentní nespravedlnost, která se týkala žen. Bojovali za osobní svobodu a práva, která byla ženám dlouhou dobu odpírána a omezovala je ve všech oblastech lidského života. Mezi hlavní problémy, kterými se ženské hnutí po roce 1860 převážně zabývalo, patřily otázky právní reformy, přístupu žen ke vzdělání a pracovním příležitostem a volebního práva žen.²⁴

V zápase o tato občanská a politická práva byla spatřována naděje za zlepšení situace žen ve společnosti, ale také úplné vítězství demokracie a odstranění přežitků a nešvarů dřívějších dob, na které mnozí zastánci feminismu poukazovali a věřili, že se touto cestoulepší celá společnost.

3.1.1 Vzdělání a zaměstnání

Přístup žen ke vzdělání byl jedním z prvních feministických požadavků. Vzdělání žen bylo důležité nejen pro to, aby si ženy rozšiřovaly své znalosti a rozvíjely intelektové schopnosti, ale také jako prostředek k získání řádného zaměstnání a dosažení dalších občanských a politických práv, která byla ženám,

²³ NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie : výsledky, problémy, perspektivy* . 1. vyd. Praha : Slon, 2007. s. 33. ISBN 978-80-86429-68-7.

²⁴ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 266. ISBN 80-7325-060-8.

údajně z velké části pouze kvůli přirozené neschopnosti se více vzdělávat a tím dosažené nízké vzdělanosti, dlouhou dobu odpírána.²⁵

Přestože vzdělávání dívek a žen bylo v diskuzích o ženských otázkách časté a objevovalo se již v 18. století, první obhájci vzdělávání žen spíše vyžadovali, aby ženy získaly vzděláním dovednosti, které budou potřebovat jako dobré manželky a matky. Proti této myšlence však v průběhu 19. století vystupovalo velké množství feministek, které se snažily prosadit vzdělávání žen pro jejich vlastní osobnostní rozvoj, jejich samostatnost a budoucí kvalifikovanou práci. Když však volaly po vyšším vzdělání pro ženy, tvrdě narazily na nepřátelský přístup mužských autorit ve vzdělání a různých profesích.

Muži se snažili nacházet různé argumenty proti vyššímu vzdělání žen a racionálně je ospravedlňovat. Tvrdili například, že přílišným učením by se poškodily ženské reprodukční orgány, že mozek žen je příliš malý na to, aby zvládl akademické studium, nebo že by přítomnost žen na přednáškách muže rozptylovala a odváděla pozornost od učení. Snažili se tak vědecky dokázat, proč je nevhodné, aby se ženy vzdělávaly na vyšších školách či univerzitách. Odpor k přístupu žen ke vzdělání však pravděpodobně pramenil z toho, že by ženy pro muže znamenaly hrozbu na profesionálním trhu práce.

Feministky však na tyto argumenty poměrně úspěšně reagovaly a snažily se všemožně dokázat jejich omyl. Některé poukazovaly na to, že ženy se zdají být méně chytré jen proto, že nemají dostatek intelektuálních podnětů, které by je rozvíjely a zvyšovaly jejich schopnost se učit. Jiné se snažily dokázat, že ženy v odborných profesích jsou potřeba, protože například ženy lékařky by mohly vyšetřovat ženy, protože jejich vyšetřování muži by mohlo být považováno za neslušné. Nejpečlivějšími důkazy toho, že ženy jsou schopny se vzdělávat a bez rizika onemocnění zastávat i kvalifikované pozice, byly příklady žen, které dokázaly přes všechny překážky vystudovat a pracovat v určité profesi. Bylo jich však velmi málo, a proto bylo stále potřeba, aby se feministky snažily bojovat za akademické vzdělávání žen a jejich osobnostní rozvoj.

²⁵ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 37. ISBN 0-333-94568-9.

Prvním krokem k univerzitním diplomům byla potřeba připravit dívky k přijetí na univerzity a splnění všech oficiálních podmínek. Ve většině zemí bylo třeba složit jistou formu závěrečné maturitní zkoušky na gymnáziu či střední škole. Žádné střední školy pro dívky však neexistovaly, proto začaly feministky v různých zemích zakládat dívčí gymnázia, která by je připravila na vstup na vysokou školu. Zde stojí jistě za zmínku, že první dívčí gymnázium ve střední Evropě bylo založeno Eliškou Krásnohorskou v Praze roku 1890 a neslo název Minerva. Také v dalších zemích počet gymnázií určených pro dívky výrazně vzrostl.

Díky tomu bylo pro výuku dívek zapotřebí tisíců nových učitelek, které potřebovaly pedagogickou kvalifikaci a univerzitní vzdělání. Byly proto také zakládány nové pedagogické ústavy, kde byly ženy za tímto účelem odborně vzdělávány, a měly poté možnost pracovat v kvalifikovaném zaměstnání.

Zásluhou vzniku dívčích středních škol tak ženy začaly získávat vzdělání na vysoké škole, a to nejen jako budoucí učitelky, ale také v jiných oborech, protože nyní měly dívky možnost být přijaty na univerzitu, pokud splnily všechny požadavky. Přesto bylo žen s univerzitním vzděláním stále mizivé množství. Byly od něho všemožně zrazovány a často se také setkávaly s tím, že přestože složily všechny potřebné zkoušky, při ukončení studia neobdržely diplom, ale pouze nějaký neformální certifikát, který neměl velký význam. Bylo to hlavně z toho důvodu, že ženské vzdělání údajně muselo být na nižší úrovni, aby ho ženy zvládly a nebyly tedy na stejné úrovni kvalifikace jako muži.

Přes všechny tyto skutečnosti však do roku 1900 většina univerzit umožňovala ženám studium na většině jejich fakult, přestože jim nezaručovala stejné postavení jako mužům.²⁶

Problémem zůstávala skutečnost, že školy a univerzity, přes veškeré snahy feministek, stále vychovávaly spíše dobré manželky a matky než samostatné osobnosti schopné obstát v různých oblastech práce. Několik málo výjimek mezi ženami se uplatnilo v profesích, které měly velkou vážnost a také nemalé finanční ohodnocení, ale většina z nich stále vykonávala podřadné práce a nebyla schopna

²⁶ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 269-275. ISBN 80-7325-060-8.

se samostatně uživit. Pořád také platilo, že žena je nejvíce potřebná jako manželka a matka a měla by se věnovat především svému domovu.²⁷

Problémy pro ženy představoval také nástup do zaměstnání. Staré kvalifikované profese stále nenabízely ženám absolventkám univerzit stejné pozice, které měli mužští absolventi. Příkladem byly lékařky, které narážely na odpor v prestižních nemocnicích a byly nuceny pracovat v méně významných a hůře placených odvětvích. V jiných oborech se ženy musely spokojit se zaměstnáním v poloprofesionální sféře či s prací na úřadech, v kancelářích a obchodech, kde však nevykonávaly práci, která by odpovídala jejich vzdělání a kvalifikaci. Přístup žen k povoláním, které vyžadovaly univerzitní vzdělání, byl stále velmi omezený. Teprve po první světové válce začaly ženy ve větší míře získávat místa v oblastech profesionální práce, která byla dříve výlučně doménou mužů. Všechny tyto ženy byly výsledkem snah feministického hnutí, které se tolik snažilo o pozvednutí žen a dosažení jejich jistého vlivu ve společnosti.²⁸

Přesto samotný fakt, že svět vzdělání a práce již nebyl výhradně vymezen pouze pro muže, byl velmi významný. Díky tomu, že byla ženám přiznána schopnost se vzdělávat a rozumově myslet, byl odstraněn hlavní argument proti přiznání politických a občanských práv ženám. Ženy také díky vzdělání získaly dovednosti a odhodlání k požadování a domáhání se těchto jednotlivých práv, která jim byla společně se vzděláním upírána.²⁹

3.1.2 Právní reforma

Právní a občanské postavení žen bylo pro stoupence feminismu jednou z prvních věcí, ve kterých se angažovali, protože mělo významný vliv na životy všech žen a bylo důležité pro vnímání ženské role ve společnosti.

Ženy měly v manželství zákonem stanovenou podřízenou roli a také jejich celkové postavení před zákonem bylo politováníhodné. Z těchto důvodů byl

²⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 70. ISBN 0-333-94568-9.

²⁸ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 276-278. ISBN 80-7325-060-8.

²⁹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 71. ISBN 0-333-94568-9.

zákon v různých zemích často podrobován kritice ze strany žen i mužů, kteří si tuto skutečnost uvědomovali a snažili se ji nějak změnit. Vysvětlovali v zákoně zakotvené podřízené postavení žen pro manželství, rozvod, správu majetku a péči o děti a pokoušeli se dokázat, že pohlaví či role matky a manželky nejsou důvodem k tomu, aby někomu byla upírána občanská a politická práva. Především kladli důraz na rovnost před zákonem, která není odvozena od bohatství, vzhledu, inteligence nebo síly a tím spíše nesmí být závislá na pohlaví nebo společenské roli.³⁰

Na popud těchto snah, teoretických spisů či aktivních protestů se v roce 1848 konala první konference o ženských právech ve Spojených státech amerických. Shromáždění v Seneca Falls bylo založeno na přesvědčení, že veškeré principy liberalismu a osvícenství platí pro ženy stejně jako pro muže. Na základě usnesení z této konference vznikla tzv. Deklarace pocitů, která byla záměrně vytvořena podle Deklarace nezávislosti. Deklarace pocitů reagovala na bezpráví, kterému jsou ženy na základě zákonů vystavovány a prohlašovala, že ženám budou zaručena stejná práva jako mužům, protože si nejsou rovni pouze všichni muži, ale všichni lidé. Opírala se tedy o přesvědčení, že všichni muži i ženy jsou si rovny.

V Deklaraci pocitů tak bylo pro ženy jako občanky požadováno právo na majetek, vzdělání, zaměstnání a veřejnou účast v politice i církvi. Tato deklarace znamenala konkrétní požadavek na právní změnu a počátek společné snahy o její dosažení. To také znamenalo základ pro vznik feminismu jako politické ideologie stejně jako teorie.³¹

Zprávy o této konferenci a vzniku Deklarace pocitů a jejím znění ovlivnily také evropské ženské hnutí. Formulace všech významných požadavků na ženská práva v oficiálním dokumentu, který byl předkládán vládě k řešení, podpořil evropské feministky, aby také stále více diskutovaly o právní reformě pro ženy.

První mezinárodní kongres o ženských právech byl v roce 1878 uspořádán v Paříži. Základ myšlenek formulovaných kongresem tvořil osvícenský koncept

³⁰ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 266-267. ISBN 80-7325-060-8.

³¹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 32. ISBN 0-333-94568-9.

individuálních práv každého jedince a na jeho základě byla požadována změna všech zákonů, které staví ženu do podřízeného postavení a následné zavedení úplné rovnosti obou pohlaví, a to ve všech zemích, kde tomu tak stále není. Mezi dalšími požadavky bylo uznání stejných dědických práv a možnosti požádat o rozvod pro ženy.

Bojovníci za ženská práva byly v různých zemích různě úspěšné, někde docházelo k reformám ve prospěch žen dříve, někde později, každá z nich však znamenala ohromný úspěch, zlepšení situace žen a také novou motivaci pro další snahu.

V Anglii mohly ženy již po roce 1857 samostatně zažádat o rozvod a od roku 1882 měly provdané ženy právo na vlastní majetek. Francouzské ženy byly v roce 1893 uznány za právní subjekty s vlastními právy, to však platilo pouze pro ženy svobodné či ovdovělé, případně rozvedené. V severských zemích byla dospělým svobodným ženám v roce 1872 zaručena rovnost před zákonem. Naopak v jiných zemích, jako například ve Španělsku, nebyla provedena žádná právní reforma ve prospěch žen až do roku 1918. Navíc reforma ve většině zemí rozhodně neznamenal rovnost, a proto se dále stavělo na údajné rozdílné přirozenosti ženské a mužské a tím byla ospravedlňována podřízenost žen v oblasti občanských i politických práv.

Dalším pokusem, jak se domoci základních individuálních práv pro ženy, byla snaha o zlepšení postavení žen v rámci rodiny, která probíhala převážně v Německu. Požadavek na získání občanských práv byl založen na důležitosti role matky jako vychovatelky dalších generací, která by měla mít přístup do veřejné sféry, rozumět jí a moci tak předat více svým dětem. Zákonodárci však úplně ignorovali argumenty pro občanskou rovnost, které se opíraly o ženskou roli manželek a matek. Práva provdané ženy byla přísně odkázána na práva manžela a právní status vdaných žen se téměř vůbec nezměnil.

Po těchto slabých vítězstvích, popř. úplných neúspěších, se většina feministek a feministů shodla na tom, že bez volebního práva již v oblasti právní reformy nelze ničeho dosáhnout. Tvrdili, že pokud ženy budou mít politický vliv, budou mít také sílu změnit zákony, které se jich přímo týkají, ať se jedná o postavení v manželství, rozvod, majetek, či péči o děti.

Většina žen si začala uvědomovat, že zákony, které je ovlivňují ve všech oblastech života, vytvářejí a schvalují muži. Zákony, které způsobovaly a dovolovaly žalostné postavení žen ve společnosti, přijaly parlamenty složené výhradně z mužů. Proto pro ně a všechny stoupence feminismu začalo volební právo představovat klíč k ženské emancipaci.³²

Díky svému boji dospěly ženy na poli vzdělávání i právních principů do fáze, kdy byly považovány za racionální a svobodné bytosti. Přestože stále rozhodně neměly rovné postavení s muži, v mnoha oblastech již dosáhly významných změn.

Všechny tyto skutečnosti znamenaly, že koncem 19. století již ženy nebyly úplně vyloučeny z veřejného života a politických debat a některé z nich nejen požadovaly, ale dokonce dosáhly významných pozic mimo své domovy. Také zde existovalo velké množství žen, které díky předchozím bojům měly již jisté zkušenosti s organizací, zakládáním fondů a veřejnými projevy. Pro tyto ženy se stalo volební právo klíčovým právem, které stále postrádaly, a kampaně za jeho získání začaly v ženském hnutí převládat.³³

Feministky byly silně přesvědčeny, že volební právo je jedinou vhodnou zbraní proti podřízenosti žen. Přispěl k tomu také fakt, že další právní otázky a rovné postavení žen ve vzdělávání a kvalifikovaném zaměstnání, jak se ukázalo, nemohly být bez volebního práva vyřešeny. Proto za něj byly rozhodnuty bojovat.

3.1.3 Volební právo a sufražetky

Volební právo žen se stalo hlavní a nejvýznamnější otázkou, kterou se ženské hnutí začalo na konci 19. století zabývat a která většinu feministek spojila. Předtím, než se ženy začaly organizovat za účelem získání volebního práva, bylo však třeba alespoň částečně řešit otázky přístupu žen k vyššímu vzdělání a jednotlivé změny v zákonech ve prospěch žen.

³² ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 267-269. ISBN 80-7325-060-8.

³³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 73. ISBN 0-333-94568-9.

Přestože jisté úspěchy v těchto oblastech byly zaznamenány, jak bylo shrnuto v předchozích kapitolách, velkému množství důležitých požadavků stále nebylo vyhověno a už vůbec nelze hovořit o alespoň částečné rovnosti mužů a žen ve společnosti.

Z tohoto důvodu se feministky různého přesvědčení, přes jejich odlišné názory na jednotlivé problémy, shodly na tom, že je nezbytné bojovat za ženské volební právo, aby mohlo být dosaženo dalších legislativních změn a aby ženy konečně dosáhly úspěchu v otázce svobody a rovnoprávné pozice ve společnosti.

Ve většině zemí se feministky nejdříve věnovaly umírněným snahám o určité občanské a sociální svobody. Pokusy přesvědčit vlády jednotlivých zemí, aby zavedly legislativu podporující základní občanská práva pro ženy a jejich rovnoprávnost s muži, poskytly feministkám jisté zkušenosti ve veřejné politické sféře a také je přesvědčily, že je třeba začít obhajovat volební právo žen, protože jedině prostřednictvím parlamentního volebního práva žen je možné dojít úspěchů ve všech dalších oblastech. Feministky si již velmi jasně uvědomovaly, že je třeba mít možnost ovlivňovat vládní politiku a zákony přímo, aby měly ženy vliv na oblasti, které se jich konkrétně dotýkají a mohly dosáhnout změn potřebných pro rovnoprávné postavení žen a mužů.

Odpor opozice proti ženskému volebnímu právu byl však stále velmi silný. Velké množství politiků bylo přesvědčeno, že pokud by ženy získaly volební právo, podporovaly by konzervatismus založený na náboženské víře žen a plánované liberální reformy by nebyly přijaty.

Ať již byly argumenty jakékoli, většina politiků nechtěla dovolit, aby měly ženy právo volit především proto, že je pro ně vymezena soukromá oblast domovů a do politiky jakožto součásti veřejné sféry by proto neměly zasahovat. Feministkám se však již dříve podařilo propojit soukromé s veřejným, a to tak, že otázky související se soukromou sférou, jako např. péče o děti či rozvody, se díky nim dostaly do středu zájmů veřejnosti a byly upraveny zákony. Díky tomu dokázaly, že soukromá oblast úzce souvisí s veřejnou a není tedy důvod, proč by ženy měly být vyloučeny z politiky. Ženské hlasovací právo již nebylo pouze

jedním z požadavků feminismu, ale stalo se hlavní otázkou, za kterou se vedly obrovské kampaně a boje.³⁴

Ženám bojujícím za volební právo se v Anglii začalo říkat sufražetky. Toto označení vzniklo z anglického slova suffrage, což znamená volební právo.³⁵ Sufražetky byly často spojeny s militantními taktikami a porušováním zákonů. To však nelze být spojováno se všemi sufražetkami a jednalo se spíše o menšinu. Členky militantních skupin, především v Británii, vnesly boj za volební právo žen do ulic, ničily veřejné budovy a majetek, řečnily na veřejnosti a rušily schůze politiků. Strategie občanské neposlušnosti možná nebyla nejvhodnější a často vrhala na feministky špatné světlo, ale na druhou stranu přilákala k této problematice pozornost široké veřejnosti a díky nim se o tomto problému stále více diskutovalo.

Většina feministek byla pro pokojný boj za ženské volební právo v mezích zákona. Sufražetky vytvářely letáky a petice, pořádaly demonstrace, navštěvovaly různá setkání a všemožně se snažily přesvědčit vlády svých zemí i širokou veřejnost, že ve volebním právu je třeba vytvořit změnu ve prospěch žen, protože v tom již nebrání žádné faktické skutečnosti.

Všechny sufražetky, ať již bojovaly jakkoli, bojovaly za stejnou věc. Volání po změně volebního práva ve většině vyspělých zemí bylo tak silné, že se tím politici již začali zabývat a jejich argumenty proti této otázce byly stále slabší a nevýznamnější.

Před začátkem 1. světové války byly ve většině zemí jasné signály, že by mohl být boj za volební právo žen úspěšný. Nicméně vypuknutí války a odklon pozornosti k důležitějším mezinárodním otázkám úspěch boje sufražetek odsunulo. Po roce 1918 však výsledek politického procesu, války a vznik nových demokratických ústav vedlo k tomu, že bylo hlasovací právo uděleno ženám v celé řadě států. Přispělo k tomu také vědomí, že ženské volební právo by spíše pomohlo stabilizaci ve státě, než že by ji narušilo, což dokázaly parlamentní

³⁴ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 284-286. ISBN 80-7325-060-8.

³⁵ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 170. ISBN 80-903228-3-2.

reformy volebního práva ve prospěch žen na Novém Zélandu z roku 1894, v severní Austrálii roku 1899 a Finsku 1906, kde ženské volební právo napomohlo ve velké míře politické stabilitě. Jiné země se tohoto kroku však stále bály a ženy zde tak za volební právo musely ještě bojovat.³⁶

3.1.4 Shrnutí

Do konce 19. století byla spousta požadavků prvních feministek a feministů alespoň částečně ve většině vyspělých zemí splněna. Přestože možnosti žen stále nebyly rovnoprávné, například vzdělání žen a dívek se velmi rozšířilo a bylo umožněno vyšší vzdělání žen na všech stupních škol. Stejně tak vznikla spousta nových pracovních míst v zaměstnáních, kde se mohly ženy uplatnit a měly možnost si vydělat alespoň nějaké vlastní peníze.

V právní oblasti se požadavky feministek také částečně setkaly s úspěchem. Svobodné ženy získaly jistou míru právní svobody, a také vdaným ženám bylo přiznáno právo vlastnit majetek a nechávat si své výděly, právo opatrovat a pečovat o své děti po smrti nebo odluce od manžela a také získaly jistou legální možnost opustit svého muže, přestože rozvody na návrh manželky byly stále spíše výjimkou.³⁷

„Feministické hnutí devatenáctého století bylo za tu krátkou dobu pozoruhodně úspěšné, pokud jde o konkrétní reformy, kterých dosáhlo, i při zpochybňování ideologie oddělených sfér a ženské podřízenosti. (...) Musíme mít na paměti, že feministické aktivistky po celé období až do války působily mimo formální politickou sféru a že ženy ve skutečnosti neměly žádnou politickou moc. Přesto dosáhly mnoha zlepšení – v oblasti vzdělání, v přístupu na univerzity a do kvalifikovaných profesí, ve větším uznávání ženských práv v manželství – a v mnoha zemích navíc získaly také volební právo. Feminismus změnil život žen a ony získaly prostor a možnost měnit svůj vlastní život.“³⁸

³⁶ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 285-288. ISBN 80-7325-060-8.

³⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. str. 70-73. ISBN 0-333-94568-9.

³⁸ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 288. ISBN 80-7325-060-8.

3.2 Hlavní proudy v rámci první vlny feminismu

Jak již bylo zmíněno výše, feminismus nikdy nebyl jednotným hnutím. Různé skupiny jeho stoupenců bojovaly o různá práva a prosazovaly jiné způsoby, jak jich dosáhnout. Přestože se při různých agendách spojovaly a dokázaly spolupracovat a vytvářet společný tlak pro dosažení změn, při jiných příležitostech se opět rozdělovaly a bojovaly odděleně.

V rámci této ideologie se také proto vytvořilo několik proudů, které byly ovlivněny různými již existujícími teoriemi či ideologiemi. Tyto ideologie sloužily jako vzor feminismu a jako nástroje rozšiřování sociální role žen z toho důvodu, že se opíraly myšlenky, které se celkově staví na stranu rovnosti a svobody. V rámci první vlny feminismu se utvořily dva hlavní proudy, které vycházely z velice silných politických ideologií, a to z liberalismu a socialismu.³⁹ Proto hovoříme o tzv. liberálním feminismu a socialistickém feminismu, které tato práce dále stručně charakterizuje, uvádí jejich znaky, nejvýznamnější autory a jejich feministická díla.

3.2.1 Liberální feminismus a jeho hlavní představitelé

Na první vlnu feminismu měly všechny myšlenky a hodnoty liberalismu značný vliv. Mezi hlavní hodnoty liberalismu, které liberální feminismus ovlivnily, patří to, že každý jednotlivec bez rozdílů má svá nezczizitelná práva. „Filosofickým základem liberálního feminismu je princip individualismu, tedy názor, že ze všeho nejdůležitější je jednatlivec, a tudíž že všichni jednotlivci mají stejnou morální hodnotu. Jednatlivci mají právo na rovné zacházení bez ohledu na pohlaví, rasu, barvu pleti, názory nebo náboženské vyznání (...) Každou diskriminaci žen v tomto směru je třeba zakázat“⁴⁰

Další významnou myšlenkou liberalismu, která měla vliv na liberální feminismus, bylo kladení důrazu na rozum a svobodu jedince. Lidské bytosti jsou jedinečné díky svému rozumu a schopnosti myslet, což je odlišuje od zvířat a

³⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s. 241. ISBN.

⁴⁰ Tamtéž, str. 242

mělo by to být to hlavní, čemu je věnována lidská pozornost. Liberálové tvrdili, že rozum souvisí se schopností pochopit morální principy, a proto je důležité zdůrazňovat autonomní svobodu, aby se lidé chovali mravně. Rozum viděli také jako schopnost posoudit a prosadit své štěstí, a proto vyžadovali seberealizaci každého jedince, protože jen on ví, co je pro něho dobré. Tyto teorie velice oslovily liberální feministky, které díky nim mohly tvrdit, že není pochyb, že vše výše zmíněné se týká všech lidských bytostí - žen stejně jako mužů.⁴¹

S tím úzce souvisí víra v pokrok a spravedlnost, kterou liberálové posuzovali podle tzv. utilitarismu. Podle utilitaristické teorie je spravedlivé a dobré to, co přinese největší užitek a štěstí pro co nejvíce lidí.⁴² Liberální feministky následují své utilitaristické předchůdce a věří, že všechna jednání směřují k osobnímu zájmu, a pokud se osobní zájmy spojí napříč společnostmi, dosáhne se užitku pro všechny nebo alespoň pro většinu. Zastánci liberálního feminismu po vzoru liberalismu argumentovali, že štěstí žen povede ke štěstí celé společnosti a všichni její členové budou mít užitek z toho, že se plně zapojí do společenského života.⁴³

Všechny tyto názory liberalismu využívaly feministky, když se snažily bojovat za práva žen a prosazovat jejich rovnost s muži v manželství, vzdělání, zaměstnání, u voleb či před soudem. Stoupenců liberálního feminismu v rámci první vlny bylo obrovské množství a mnozí z nich by si jistě zasloužili, aby se o nich tato práce zmínila. Není však možné hovořit o každém z nich a už vůbec ne v rozsahu, který by jim příslušel. Z těchto důvodů jsem se rozhodla podrobněji věnovat pouze dvěma jeho zastáncům, kteří patřili mezi nejvýznamnější autory, kteří formulovali myšlenky liberálního feminismu v rámci jeho první vlny, a těmi byli Mary Wollstonecraftová a John Stuart Mill. Zvolila jsem rozbor právě jejich práce, protože každý z nich měl pro liberální feminismus a zájmy žen své doby neopakovatelný přínos, psali v různých stoletích a jejich práce a názory se v mnohém podobaly, ale často také lišily. Jejich význam a dílo se snaží analyzovat následující kapitoly.

⁴¹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 11. ISBN 978-0-8133-4375-4.

⁴² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s. 44-62. ISBN.

⁴³ ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 219. ISBN 80-86130-07-X.

3.2.1.1 Mary Wollstonecraftová (1759 – 1797)

Mary Wollstonecraftová získala minimální institucionalizované vzdělání, ale jako většina žen své doby se vzdělávala převážně sama. Během svého pohnutého života založila školu, pracovala jako guvernantka a byla literární kritičkou. Převážně se však věnovala psaní románů, esejů a různých prací o vzdělání. Jejím nejznámějším a nejvýznamnějším literárním a také feministickým dílem zůstává *Obhajoba ženských práv*, která vyšla prvně roku 1792.⁴⁴

Mary Wollstonecraftová žila a psala v době, kdy se ekonomická a společenská pozice žen dostávala stále více do úpadku. Do 18. století byla většina prací vykonávána v okolí domovů jak muži, tak ženami. Spolu s industrializací a průmyslovými změnami však přišly velké změny pro vdané ženy, které postupně ztrácely na významu v oblasti odborné praxe a byly odsunuty do soukromé sféry domovů.

Tento jev působil nejvíce na vdané měšťanské ženy ze střední třídy. Jim také byla kniha *Obhajoba ženských práv* převážně věnována, protože Wollstonecraftová doufala, že právě je inspiruje k rozvoji plné lidské existence. Podle ní byly ženy ze střední vrstvy chyceny v krásných klecích a postupně ztrácely své zdraví, svobodu a ctnosti, protože byly odrazovány od samostatnosti, vlastní zodpovědnosti a používání rozumu.⁴⁵

Hlavním cílem Wollstonecraftové v *Obhajobě ženských práv* byla snaha vyvrátit Rousseauovy myšlenky o vzdělávání žen, které formuloval ve své knize *Emil* neboli o výchově. Podle něho jsou mužská a ženská přirozenost a schopnosti odlišné, což určuje jejich role ve společnosti – všichni muži se stanou plnoprávními občany a ženy manželkami a matkami. Z tohoto důvodu musí být vzdělání přizpůsobeno jejich přirozeným vlastnostem, schopnostem a zájmům, právě proto je třeba vychovávat chlapce k racionalitě a zodpovědnému občanství a dívky k tomu, jak být dobrou manželkou a vychovávat děti. Wollstonecraftová

⁴⁴ OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et. Al.. *Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. s. 20. ISBN 80-85850-67-2.

⁴⁵ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 13. ISBN 978-0-8133-4375-4.

protestovala proti jeho názorům na ženy a ve své knize trvala na tom, že vzdělání by mělo být stejné pro chlapce i dívky.

Wollstonecraftová polemizovala s Rousseauem z nejrůznějších důvodů. Za prvé odmítala přijmout myšlenku, že ženy jsou méně schopné myslet než muži a že marnivost, slabost a povrchnost jsou přirozenými rysy ženského pohlaví. Velmi kritizovala bezduchou marnivost žen z vyšších společenských kruhů a poukazovala na fakt, že tato „ženskost“ je spíše sociálním konstruktem, který překroutil, spíše než odrážel, pravé vlastnosti a schopnosti žen.⁴⁶

„Muži si stěžují, a mají k tomu důvod, na pošetilosti a vrtochy našeho pohlaví. Tady vidíte, měla bych odpovědět, přirozený důsledek nevědomosti! Nestálá bude každá mysl, která se může opřít pouze o předsudky.“⁴⁷

Wollstonecraftová tvrdě bojovala proti názoru, že ženy jsou od přírody více emotivní a závislé na vášních než muži. To bylo podle ní způsobeno výchovou a společností, protože nic jiného jim v jejich životech nezůstalo. Ve své knize často kritizovala J. J. Rousseaua právě z toho důvodu, že prosazoval rozvoj racionality jako nejdůležitější cíl výchovy pro chlapce, ale nikoli pro dívky. Podle něho měla být dívka vzdělávána právě jako emocionální doplněk k racionálnímu muži. Tím budou oba nejvíce prospěšní pro vyspělou společnost.

Wollstonecraftová tvrdila, že takto vychovávaná žena, přeplněná emocemi, bude svému muži spíše přítěží než partnerem a nebude schopna plnit všechny povinnosti v péči o domácnost a děti. Naopak racionální a nezávislá žena bude schopná práci doma zvládnout dobře a pouze opravdu vzdělané ženy mohou být přínosem pro prosperující společnost.⁴⁸

Z toho se dá usuzovat, že Wollstonecraftová nepožadovala a ani se nedomnívala, že kvůli vzdělání a svobodě ženy odmítnou role manželek a matek, ale že je díky tomu budou vykonávat lépe a budou z nich vyspělejší, šťastnější a plnohodnotné osobnosti.

⁴⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 16. ISBN 0-333-94568-9.

⁴⁷ WOLLSTONECRAFT, Mary. *Obhajoba ženských práv*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha : SLON, 1998. s. 22. ISBN 80-85850-67-2.

⁴⁸ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 14. ISBN 978-0-8133-4375-4.

„Kdyby tak muži velkomyslně zpřetrhali naše pouta a spokojili se se vztahem založeným na rozumu místo na otrocké poslušnosti, zjistili by, že jsme pozornější dcery, láskyplnější sestry, věrnější manželky, rozumnější matky – jedním slovem, lepší členky společnosti. My bychom je pak milovaly pravou láskou, neboť bychom se naučily mít úctu k sobě samým.“⁴⁹

Také usilovala o to, aby byly povinnosti žen v domácnosti lépe ohodnoceny, a snažila se dokázat, že domácí práce, svobodně a díky tomu dobře vykonávané, jsou důležitou součástí racionálního občanství. V její práci je tak možné najít myšlenky, které se snaží najít cestu ke zlepšení celé společnosti skrze rovnost a svobodu žen. V tom je jistá známka utilitarismu, když se snaží vysvětlit, že čím více si budou všichni lidé rovni, tím více štěstí a ctností se bude ve společnosti vyskytovat.⁵⁰

Wollstonecraftová se dále snažila dokázat, že pokud nejsou ženy na úrovni zvířat, musí mít stejnou úroveň rozumu jako ostatní lidské bytosti, tedy stejnou jako muži. Z tohoto důvodu je třeba, aby společnost poskytla mužům i ženám stejné vzdělání, protože všechny lidské bytosti jsou jak schopné, tak oprávněné rozvíjet své racionální i morální schopnosti a dosáhnout plného rozmachu své osobnosti.⁵¹

S tím souvisí další bod, ve kterém nesouhlasí s Rousseauem. Pokud přece muži i ženy mají společné racionální lidství, potom ctnost musí být stejná pro obě pohlaví a musí být založena na rozumu a svobodě volby.⁵² „Rousseau prohlašuje, že pravda a síla, opory vši lidské ctnosti, by se měly pěstovat s jistým omezením, protože s ohledem na ženskou povahu je poslušnost to hlavní, co by se ženám mělo vštěpovat s neutuchající přísností. Jaký nesmysl! (...) Pokud jsou ženy od přírody podřízené mužům, jejich ctnosti musejí být stejné kvalitou, když ne

⁴⁹ WOLLSTONECRAFT, Mary. *Obhajoba ženských práv*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha : SLON, 1998. s. 26. ISBN 80-85850-67-2.

⁵⁰ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 18, 20. ISBN 0-333-94568-9.

⁵¹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 15. ISBN 978-0-8133-4375-4.

⁵² BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 16-17. ISBN 0-333-94568-9.

stejnou měrou, protože jinak je ctnost relativní pojem; z toho plyne, že jejich chování by se mělo zakládat na stejných zásadách a mít stejný cíl.“⁵³

Z tohoto důvodu podle ní ženy ani nemohou být ctnostné a lze je právem nazývat špatnými, malichernými či pyšnými. Nic z toho však nemůže být posuzováno jako přirozené, protože jejich rozhodnutí neplynou z jejich vlastní volby. „Svoboda je matkou ctnosti, a pokud jsou ženy už svou povahou otrokyně a není jim dovoleno dýchat ostrý a posilující vzduch svobody, pak musejí navždy malátnět jako exoti a nutně být považovány za krásné chyby přírody.“⁵⁴

Žena vychovávaná k poslušnosti a pasivitě tedy nikdy nemůže být ze své přirozenosti dobrá a ze stejného důvodu takováto bytost nikdy nemůže být vhodná pro manželství a výchovu dětí. „Je marné očekávat ctnost od žen, dokud nebudou určitou měrou nezávislé na mužích; je dokonce marné očekávat tu sílu přirozené náklonnosti, která by z nich činila dobré manželky a matky.“⁵⁵ Ženy se musejí vzdělávat a dělat vlastní racionální rozhodnutí a teprve tehdy můžeme hovořit o jejich ctnostech.⁵⁶

Požadavek, že ženy musí činit vlastní nezávislá rozhodnutí, protože jsou stejné lidské bytosti, vedla k nové diskusi v rámci feminismu. Od původní myšlenky, že ženy mají stejnou hodnotu, se totiž díky práci Mary Wollstonecraftové neodvratně přešlo k závěru, že ženy mají rovná práva. To bylo pevně spjato s ideologií liberalismu o přirozených rovných právech pro všechny a právě na základě tohoto principu vznikaly později kampaně za občanská práva žen, volební právo a rovné zastoupení žen ve veřejném světě zaměstnání a politiky.

V době, ve které Mary Wollstonecraftová žila, však nic z toho neplatilo a tyto požadavky se začaly masově propagovat až mnohem později. Přesto však již ve své době Wollstonecraftová trvala na tom, že ženy musí mít volný přístup ke

⁵³ WOLLSTONECRAFT, Mary. *Obhajoba ženských práv*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha : SLON, 1998. s. 22-23. ISBN 80-85850-67-2.

⁵⁴ Tamtéž, str. 23

⁵⁵ Tamtéž, str. 26

⁵⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 17. ISBN 0-333-94568-9.

vzdělání a že potřebují jistá práva, aby se mohly svobodně rozhodnout, dosáhnout ctnosti a plného rozvoje své osobnosti.⁵⁷

Na druhou stranu podle kritiků ve své knize Wollstonecraftová dostatečně nevysvětlila, jak by měly ženy k plné osobnosti dospět. Kromě toho, že trvala na důležitosti stejného vzdělání pro muže a ženy, čímž se dosáhne rozvoje jejich racionality, nepřinesla žádný jiný konkrétní návod, jak toho docílit. Předmětem kritiky byly také její myšlenky, že ženy mají být vzdělané a samostatné, ale nebyla přesvědčena, že ženy musí mít ekonomickou nezávislost na manželovi nebo volební právo, aby tohoto stavu dosáhly.⁵⁸

Dalším důvodem kritiky Wollstonecraftové, ale také ostatních stoupenců liberálního feminismu, byla jejich “slepota“ k dalším problémům ve společnosti, které přesahují rámec pohlaví. Mnozí kritici měli a mají na mysli konkrétně to, že se zastánci liberálního feminismu zaměřovali pouze na ženy ze střední vrstvy a přehlíželi problémy a požadavky žen z nižších vrstev. Práce Wollstonecraftové je zářným příkladem, že byl liberální feminismus adresován na míru pouze ženám střední třídy.⁵⁹ Tento fakt byl blíže specifikován již na počátku této kapitoly.

Shrnutí

Přes všechny nedostatky prezentovala Wollstonecraftová ve své práci vizi šťastnější ženy, která je silná jak na těle, tak na duchu, bytostí, která není otrokem vášní, manžela nebo dětí. Aby se osvobodila od emocionálního mrzačení a malichernosti, musí každá žena poslouchat svůj rozum. Žena již nesmí být hračkou v rukou muže, pouhým nástrojem pro jeho potěšení. Spíše musí být racionální bytostí, která směřuje k vlastnímu osudu. Protože zacházet s někým jako s nástrojem znamená považovat ho za něco méně než člověka, a proto musí být zacházeno se ženami jako se samostatnými lidmi, které žijí svůj život sami sobě.⁶⁰

⁵⁷ Tamtéž, str. 18

⁵⁸ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 15. ISBN 978-0-8133-4375-4.

⁵⁹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 19-20. ISBN 0-333-94568-9.

⁶⁰ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 15-16. ISBN 978-0-8133-4375-4.

Díky zrovnoprávnění žen dojde ke zlepšení nejen jejich vlastní situace, ale také k rozmachu celé společnosti a všichni její členové z toho budou mít prospěch. „Ve společnosti musí být zavedena jistá rovnost, nebo se morálka nikdy neuplatní.“⁶¹

Právě tato a mnohé další myšlenky knihy *Obhajoba ženských práv* byly podle mého názoru tolik významné pro ženy generace Mary Wollstonecraftové, ale hlavně pro ženy z generací následujících, které se díky nim snažily dosáhnout plného rozvoje svých schopností a racionality a dále rozvíjely teorie i praxi ke zlepšení pozice žen ve společnosti.

Zářným příkladem autora liberálního feminismu, který v jistém ohledu o sto let později navazoval na myšlenky Mary Wollstonecraftové, byl John Stuart Mill, jehož názorům a konkrétně dílu *Poddanství žen* je věnována následující kapitola.

3.2.1.2 John Stuart Mill (1806-1873)

John Stuart Mill patří mezi významné představitele první vlny feminismu a je považován za hlavního liberálního politika a filosofa, který oficiálně vystoupil s požadavkem, aby byly principy liberalismu používány také pro ženy.⁶²

Již od brzké doby vyjadřoval názor, že postavení žen ve společnosti je špatné a pro všechny nevýhodné. Doslova říká: „Můj názor je totiž to, že princip, který reguluje existující společenské vztahy mezi pohlavími, tedy právní podřízení jednoho pohlaví druhému, je sám o sobě zlý a že v současnosti je jednou z hlavních překážek lidského rozvoje a měl by se nahradit principem dokonalé rovnosti, neuznávajícím žádnou moc či privilegium na jedné straně ani právní nezpůsobilost na straně druhé.“⁶³

Přesto však teprve jeho přátelství a nakonec manželství s feministkou Harriet Taylorovou ho dovedlo k nutnosti tohoto přesvědčení a inspirovalo ho k napsání známého feministického díla s názvem *Poddanství žen*, které vyšlo roku 1869.

⁶¹ WOLLSTONECRAFT, Mary. *Obhajoba ženských práv*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha : SLON, 1998. s. 26. ISBN 80-85850-67-2.

⁶² BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 45. ISBN 0-333-94568-9.

⁶³ MILL, John Stuart. *Poddanstvo žien*. In *Logika liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 548. ISBN 80-7149-783-5.

Tato kniha se dočkala vydání v mnoha zemích světa již v prvních letech od svého prvního vydání v Británii a měla obrovský světový význam.⁶⁴

Přestože Mill rozhodně nebyl prvním autorem, který obhajoval ženská práva, byl prvním politikem, který se pokusil toho dosáhnout.⁶⁵ V letech 1865-1868 byl členem britského parlamentu, kde významně přispíval do debat o volebním právu žen.⁶⁶

Navrhl například dodatek k volebnímu zákonu, který usiloval o udělení volebního práva ženám na stejném principu jako mužům. To bylo podpořeno peticí, kterou podepsalo téměř 1500 žen. Přestože tento pokus neuspěl, velmi pomohl tomu, aby se požadavek na volební právo žen stal věcí veřejnou.⁶⁷

Poddanství žen

Ve své knize Poddanství žen Mill tvrdil, že podřazené postavení žen je spíše přežitek dřívějších dob a že vyplývá pouze z tradice.⁶⁸ Podle jeho názoru bylo možné, že dříve způsob uspořádání společnosti, ve kterém jsou ženy plně pod vládou mužů, nepodílejí se na veřejných záležitostech a v soukromém životě jsou podle práva poslušné mužům, nejvíce napomáhal štěstí a blahobytu všech a v čase, kdy se k němu došlo, byl tím nejlepším. Přesto však důvody a úvahy, které k němu vedly, mohly postupem času přestat existovat.⁶⁹

Spíše než z rozumných důvodů a prospěchu celého lidstva v historii však podle něho tento pořádek vyrostl z faktu, že na samém úsvitu lidské společnosti se každá žena, v souvislosti s její menší tělesnou silou, nacházela v poddaném stavu nějakého muže. V dřívějších dobách byla na základě zákona síly a moci velká většina mužů stejně jako všechny ženy v otrockém stavu. Otroctví mužů bylo

⁶⁴ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 45. ISBN 0-333-94568-9.

⁶⁵ Tamtéž, str. 52

⁶⁶ OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. s. 28. ISBN 80-85850-67-2.

⁶⁷ SOKAČOVÁ, Linda. *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 186. ISBN 80-903228-3-2.

⁶⁸ OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. s. 29. ISBN 80-85850-67-2.

⁶⁹ MILL, John Stuart. *Poddanstvo žen*. In *Logika liberalismu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 552. ISBN 80-7149-783-5.

postupem času kritizováno a v současné době je ve většině vyspělých zemí téměř zrušené a otroctví žen se změnilo na mírnější formu závislosti. Je to však stále přetrvávající stav otroctví, a přestože bylo různě pozměněno, nikdy neztratilo známky svého brutálního původu.⁷⁰

Mill se snažil vysvětlit, proč se podřazené postavení žen, které je srovnatelné s pozicí nesvéprávných otroků, dochovalo až do moderní doby. První důvod spatřoval v tom, že ženy žijí v neustálé blízkosti svých “pánů” a nemají žádné prostředky, aby se mohly vzbouřit. Další příčinou je fakt, že vláda mužů nad ženami je považována v celé společnosti za přirozenou na rozdíl od ostatních forem otrokářství, které byly pouze výsledkem uzurpace moci. To lze však podle něho jednoduše vyvrátit, protože vždy jakákoli panská moc považovala sama sebe za přirozenou, což také uznávali jejich poddaní. Bylo to tím, že vše, co bylo obvyklé, se jevilo jako přirozené. Podřazení žen mužům tedy jistě není přirozené, ale je to univerzální zvyk a každý odklon od něho se samozřejmě zdá jako nepřirozený.

Ženy jsou navíc ve velmi odlišném postavení od ostatních podřízených skupin, protože jejich páni od nich vyžadují víc než jejich konkrétní službu, ale také jejich city. Všichni muži touží po tom, aby žena, která je s nimi spojena, nebyla ovládaným, ale ochotným otrokem, a nejen otrokem, ale také milenkou. Proto dělají všechno, aby ovládli jejich mysl. K tomu mají k dispozici jednu velice účinnou zbraň – výchovu. Všechny ženy jsou od nejútlejšího věku vychovávány v přesvědčení, že jejich ideální povaha je v protikladu k té mužské. Mají být podřízené, podléhat vládě druhých a celý život jim obětovat. To je jejich pravý osud a vše ostatní je špatné. Byl by tedy zázrak, kdyby se tento hlavní rys ve výchově a formování povahy žen na nich nějakým způsobem neprojevil.⁷¹

Mill se však domníval, že i tento způsob nespravedlnosti a nerovnoprávnosti musí brzy v moderní společnosti zaniknout, protože se přičí všem znakům vyspělé společnosti. „Vždyť přece charakteristikou moderního světa je to, že místo lidí v životě už není dané rodem a určené nemilosrdnou vazbou k místu jejich

⁷⁰ Tamtéž, str. 553

⁷¹ Tamtéž, str. 559-565

narození, ale že lidé mají svobodu využívat svoje schopnosti a příležitosti, které se nabízejí, a dosahovat tím způsobu života, který je pro ně nejlepší.“⁷²

Tato jediná nespravedlnost se podle něho udržela zřejmě ze strachu, že muži přijdou o svou moc nad posledními bytostmi, které jim musely sloužit, a proto tvrdí, že je tento stav přirozený a pro ženy nejlepší. Pokud by však bylo pro ženy skutečně nejlepší, aby byly podřízené a plnily funkce pouze jako matky a manželky, nemuseli bychom jim to přikazovat zákony. Svobodná hra konkurence by jejich nejsilnější zájmy podpořila. Přesto se však zřejmě většina mužů domnívá, že tento způsob života není pro ženy nejlepší, a pokud budou mít svobodu dělat cokoli jiného, nebudou akceptovat své podřízené postavení a plnit příkazy svých pánů. Proto je nevyhnutelné je k tomu přinutit všemi možnými prostředky, protože jejich poddanství je důležité pro společnost, nebo je to určitě výhodné alespoň pro muže.⁷³

Žena v manželství a rodině

Manželství je podle Milla posláním stanovené společností pro ženy, je perspektivou, z které jsou vychovávány a cílem, který je jim daný. Dnes se předpokládá, že vše, co se týká manželské smlouvy, je tak, jak má být, je to přirozené pro oba manžele a ti jsou takto nejšťastnější. Zatím je však manželka stále služkou, připoutanou ke svému manželovi o nic méně než ti, kteří jsou běžně nazýváni otroky.⁷⁴

Na druhou stranu je v jeho práci zřejmé, že přestože dává mužům a ženám rovná politická a občanská práva a trvá na tom, že veškeré zábrany v ženském vzdělání a zaměstnání musí být zrušeny, tak také uvádí, že pohlaví hrají odlišné role ve společnosti.⁷⁵ Mill ve své knize prohlašuje: „Běžné uspořádání, v kterém muž zabezpečuje příjem a manželka řídí domácí záležitosti, se mi zdá všeobecně tím nejvhodnějším rozdělením práce mezi dvěma osobami. Pokud na sebe žena bere ještě nějakou další činnost, jen zřídka ji to uvolňuje z činností doma, a to jí

⁷² Tamtéž, str. 566

⁷³ Tamtéž, str. 578-579

⁷⁴ Tamtéž, str. 582

⁷⁵ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 47. ISBN 0-333-94568-9.

nedovoluje ani jednu udělat řádně. (...) Nemyslím si však, že by manželství a mateřství mělo být pro ženu jedinou možností v jejím životě.“⁷⁶

Ženy by podle něho měly mít volnost, aby mohly jít za kariérou podle jejich volby, a neměly by být tlačeny do manželství kvůli ekonomické nezbytnosti. Pokud si však zvolí manželství, potom ono je jejich kariérou, které se musí věnovat a přijmout všechny povinnosti, které vyžaduje. To znamená, že manželství omezuje možnosti žen způsobem, jakým muži omezení nejsou. Právě tento jeho názor dříve i dnes naráží na největší kritiku z řad feministek.⁷⁷

Vdaná žena je tedy závislá na svém muži, ale Mill tvrdí, že by neměla být jeho služkou, ale rovnocennou partnerkou, která má svá práva, protože je svéprávnou osobou, která vykonává práci v domácnosti jako své zaměstnání.⁷⁸

Mill je přesvědčen, že manželství by mělo být rovnoprávným partnerstvím, protože při rozhodování o důležitých věcech na základě vzájemné dohody by se těžkosti a neshody vyskytovaly pouze zřídka. Navíc spravedlivě uspořádaná rodina by byla skutečnou školou ctností a svobody, která by vychovávala spravedlivé a zodpovědné občany moderních států.⁷⁹

Ženy ve společnosti, vzdělání a zaměstnání

Ve své knize Mill dále uvádí, že muži mají zřejmě strach ze spolužití s někým sobě rovným a nedokáží si asi ani představit, že by ztratili tu poslední moc, kterou jim zákon dává – moc nad svými manželkami. Proto se podle něho znevýhodnění žen udrželo tak dlouho i ve všech ostatních oblastech, jen aby se uchovala jejich podřízenost v domácích vztazích. Jinak by totiž jistě každý, ve světle moderních názorů, musel vidět nespravedlnost, díky které je celá polovina lidstva vyloučena z veřejného života a nejsou jí přiznána téměř žádná práva.⁸⁰

⁷⁶ MILL, John Stuart. *Poddanstvo žen*. In *Logika liberalismu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 604-605. ISBN 80-7149-783-5.

⁷⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 48. ISBN 0-333-94568-9.

⁷⁸ Tamtéž, str. 49

⁷⁹ MILL, John Stuart. *Poddanstvo žen*. In *Logika liberalismu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 594-600. ISBN 80-7149-783-5.

⁸⁰ Tamtéž, str. 606

Proto považoval za hlavní část procesu emancipace vzdělání. Vzdělání podle něho není důležité jen kvůli budoucím možnostem a kariéře žen, ale také kvůli tomu, že díky němu změní ženy pohled samy na sebe a také je budou jinak vnímat muži, kteří se díky vzdělání naučí žít se ženami jako s partnerkami.⁸¹

Přesto byly ženy stále považovány za nezpůsobilé ke vzdělání a zaměstnání z nejrůznějších důvodů. Za většinu z nich však podle Milla může spíše společnost než jejich přirozené schopnosti. Prvním důvodem, který uvádí, je nedostatek času soustředit se na své záležitosti. „Když se žena opravdu věnuje studiu, nebo nějaké jiné profesionální činnosti, musí si většinou krást každý krátký okamžik, který náhodně nastane, aby se jim mohla věnovat.“⁸²

Druhým důvodem možného zaostávání žen je vzdělání a výchova, kterou jim společnost obecně poskytuje. Jsou vychovávány k poslušnosti, starosti o domácnost, manžela a děti, ale důležité myšlenky a teorie, které by mohly dále rozvíjet, jim vzdělání zatajuje. Všechny tyto a další nespravedlnosti musí být odstraněny, aby se ženy mohly lépe rozvíjet a pak by bezpochyby byly způsobilé pro všechny oblasti, které jim jsou odepřeny, a to by mohlo vést ke zlepšení celé společnosti.⁸³

Mill si totiž pokládá otázku, zda společnost neztrácí právě kvůli tomu, že zavrhuje schopnosti celé poloviny lidstva. Nedomnívá se, že existuje tolik mužů, kteří jsou schopní a vhodní pro všechny vysoké funkce, ale je přesvědčen, že jistě existují alespoň nějaké ženy, které by pro ně byly velmi nadané a způsobilé. Pro celé lidstvo je tedy velká škoda, že předem zavrhuje své pravděpodobně schopné členy. „Nespravedlivé postavení žen ve společnosti se netýká jenom jich, dopadá také na ostatní, kteří by mohli mít z jejich služeb určitý prospěch.“⁸⁴

Stejně jako by ženy měly mít přístup ke vzdělání a zaměstnání, je jisté, že by měly mít stejná občanská a politická práva jako muži. Mill se domníval, že ženy dosáhnou všech těchto možností a práv pouze tehdy, když budou mít rovné volební právo. Ve své knize přímo říká: „Ženy se nedočkají spravedlivého a

⁸¹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 52. ISBN 0-333-94568-9.

⁸² MILL, John Stuart. *Poddanstvo žien*. In *Logika liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 638. ISBN 80-7149-783-5.

⁸³ Tamtéž, str. 636-640

⁸⁴ Tamtéž, str. 608

rovného posuzování, pokud jejich zájmy budou mít ve svých rukou v parlamentech muži. Stejně jako nemají žádnou právní ochranu otroci, když zákony tvoří jejich páni.“⁸⁵

Skutečnost, že jsou ženy způsobilé mít politická práva, se snažil všemožně dokázat. Pádým argumentem byl pro něho příklad královny Alžběty a dalších panovnic, které vládly obrovským zemím, činily důležitá rozhodnutí, pro svůj lid vykonaly mnoho významného a v politice se vyrovnaly těm nejlepším. Byly sice z královského rodu, ale byly to pořád ženy, proto je podle něho nesmyslné tvrdit, že jsou všechny ženy pro veřejnou oblast nezpůsobilé. To, že nějaké ženy schopné a způsobilé jsou, je totiž nepopiratelný fakt a ne jen holá teorie, proto by všechny ženy měly dostat příležitost mít rovná práva.⁸⁶

Pokrok lidstva skrze svobodu žen

Poslední kapitolu své knihy věnoval Mill obhajobě otázky, zda by na tom bylo lidstvo vůbec celkově lépe, kdyby byly ženy svobodné a rovnoprávné. Zde se projevují jeho myšlenky ovlivněné utilitarismem, který je založen na přesvědčení, že dobré je pouze to, co přinese štěstí a užitek co největšímu množství lidí. Jeho názor jde shrnout do tvrzení, že celá společnost nakonec bude mít užitek z toho, že vztahy mezi pohlavími budou založeny na spravedlnosti a rovnosti.⁸⁷

První výhoda, kterou je možné očekávat, když se ženám poskytne možnost využít všech jejich schopností prostřednictvím svobodné volby vzdělání a zaměstnání a budou mít stejná práva jako ostatní lidské bytosti, plyne z toho, že schopnosti lidí budou zdvojnásobeny a tím vzroste prosperita, pokrok a blaho celého lidstva. K tomu je třeba ještě připočíst prospěch ze stimulu, který by získal intelekt mužů v důsledku konkurence.⁸⁸

Druhým přínosem, který by svoboda a rovnost žen pravděpodobně přinesla, by bylo zlepšení politického života, když by se rodina stala školou, kde dochází

⁸⁵ Tamtéž, str. 609

⁸⁶ Tamtéž, str. 611

⁸⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 50. ISBN 0-333-94568-9.

⁸⁸ MILL, John Stuart. *Poddanstvo žien*. In *Logika liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 647. ISBN 80-7149-783-5.

k rozvíjení demokratických ctností, jako samostatnosti, vzájemné pomoci a úcty.⁸⁹ Mill ve své knize tvrdí: „Morální obnova lidstva skutečně započne pouze tehdy, když se bude ten nejzákladnější ze společenských vztahů řídit zákonem rovnosti a když se lidi naučí pěstovat svůj nejsilnější cit v rovnosti práv a vzdělání.“⁹⁰

Shrnutí

Podřazené postavení žen podle Milla vychází z přinucení, které se díky zvykům a obyčejům tváří jako přirozené. V důsledku výchovy a tradičních hodnot žijí ženy stále ještě v podobném postavení jako otroci, přestože se poddanství zdá v moderní společnosti jako něco již dávno přežitého.

Legální útlak žen v manželství musí být zrušen a vztah muže a ženy, podobný vztahu pána a jeho služebné, musí být nahrazen partnerstvím dvou rovnocenných bytostí. Ženy musí získat volný přístup ke vzdělání a zaměstnání a také by měly mít jak právo volit, tak být voleny.

Pokud ženy získají stejné možnosti jako muži, bude možné odhalit jejich pravé schopnosti a teprve tehdy bude moci společnost sklízet plné výhody plynoucí z talentů všech svých členů.

Millovým záměrem bylo tedy poukázat na skutečnost, že právní diskriminace žen je špatná již ze svého principu, protože z ní vyplývá velký handicap nejen pro ženy samotné, ale také pro celý zbytek společnosti.⁹¹

⁸⁹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 50. ISBN 0-333-94568-9.

⁹⁰ MILL, John Stuart. *Poddanstvo žen*. In *Logika liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2005. s. 662. ISBN 80-7149-783-5.

⁹¹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 46. ISBN 0-333-94568-9.

3.2.2 Socialistický feminismus a jeho hlavní představitelé

Další významný proud v rámci feminismu byl ovlivněn ideologií socialismu. Je zajímavé, že některé knihy tento proud nazývají jako socialistický feminismus⁹² a jiné jako marxistický feminismus⁹³. Další autoři uvádějí, že mezi nimi rozdíl, přestože těžko definovatelný. Tongová např. uvádí, že marxistický feminismus je založen převážně na myšlenkách Marxe, Engelse a dalších autorů 19. století a klade důraz na třídu jako hlavní důvod ženského útisku a vše ostatní z toho teprve vychází. Na druhou stranu stoupenci socialistického feminismu si podle ní nejsou úplně jisti, že třída je tím nejhorším nebo jediným nepřítelem žen. Snaží se proto pochopit ženskou podřízenost ve světle spojení různých faktorů, jako např. třída, pohlaví, rasa nebo sexuální orientace.⁹⁴

Přestože je tedy jistě možné najít mezi nimi rozdíly, mají také mnoho společného - vycházejí přinejmenším ze stejných ideových základů. Pro potřeby této práce budu dále využívat termín socialistický feminismus pro oba výše zmíněné proudy, ačkoli by se mohlo zdát, že v rámci první vlny bychom měly hovořit o feminismu marxistickém, protože byl převážně založen na myšlenkách Engelse a dalších autorů 19. století. Na druhou stranu, oba názvy se často zaměňují, jak dokazují výše zmíněné knihy, které operují pouze s jedním či druhým termínem.

Především se ale domnívám, že označení socialistický feminismus je vhodnější z toho důvodu, že jsou oba ovlivněny hlavními myšlenkami ideologie, která nese název socialismus a pod tímto názvem je zahrnuto více podproudů a teorií, které mají shodný – socialistický – základ. Práce se proto dále zabývá stručnou charakteristikou socialismu a hlavních myšlenek, které jsou pro tuto politickou ideologii příznačné.

⁹² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s. 244. ISBN 80-86861-71-6.

⁹³ ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 240. ISBN 80-86130-07-X.

⁹⁴ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 96. ISBN 978-0-8133-4375-4.

Socialismus vznikl v 19. století jako reakce na sociální a ekonomické poměry, které se utvořily na základě rozšiřování průmyslového kapitalismu a jeho hlavní myšlenky začaly být brzy spojovány s novou třídou průmyslových dělníků, jejichž celková životní situace byla v té době žalostná.

Socialismus se vyznačoval snahou předložit alternativu průmyslového kapitalismu. V této souvislosti může být chápán jako ekonomický model. Dále lze socialismus vidět jako nástroj dělnického hnutí představující zájmy dělnické třídy a nabízí program, jak mohou získat politickou a ekonomickou moc. V nejširším slova smyslu lze socialismus chápat jako ideologii, která je charakteristická určitým souborem hodnot, myšlenek a teorií, z nichž nejdůležitější jsou pospolitost, spolupráce, rovnost, společenská třída a společné vlastnictví.⁹⁵

Představa pospolitosti vychází z předpokladu, že lidé jsou společenské bytosti, které jsou schopné a ochotné dosahovat svých cílů společně a spoléhají na sílu pospolitosti spíše než individuality. Lidé jsou “bratry a sestrami“, které k sobě váže společné lidství a jejich chování je vytvářeno společností, ve které žijí. Lidé jsou egoističtí a zlí jen kvůli špatné společnosti, pokud selepší společnost,lepší se i jednotlivci.

Z předpokladu, že jsou lidé společenší, vyplývá i teorie, že základním vztahem mezi lidmi je spolupráce a nikoli konkurence, která staví lidi proti sobě a podněcuje sobectví a agresivitu. Spolupráce naopak vytváří sympatii a vzájemnou náklonnost, což povede podle socialistů k obecnému dobru.

Další významnou hodnotou socialistické ideologie je rovnost. Socialismus se např. od liberalismu liší v tom, že nevidí rovnost příležitostí, ale rovnost výsledků. Tato forma rovnosti je podle socialistů spravedlivá a založená na slušnosti. Rovnost je také základem společenství a spolupráce a pouze za těchto podmínek se dospěje k obecnému prospěchu. Dále je sociální rovnost nutná pro uspokojování potřeb všech lidí, čímž se dosáhne svobody.

Základním prvkem, který nedovoluje nastolení rovnosti ve společnosti, je podle socialistů společenská třída, která je hlavním a politicky nejdůležitějším důsledkem dělení společnosti. Snahou socialismu tak bylo nastolit beztřídní

⁹⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s.111-113. ISBN 80-86861-71-6.

společnost, nebo alespoň takovou, kde budou třídní nerovnosti podstatně menší.⁹⁶ Fakt, že se dříve či později dosáhne určité změny, a že společnost bez tříd bude existovat, byl podle socialistů velmi pravděpodobný a vycházel z historicky dokázaných pravd. Například dle Marxovy teorie každá politicko-ekonomická společnost v sobě obsahovala zdroje své vlastní destrukce. Podle toho je také v kapitalismu dost vnitřních rozporů, aby vyvolaly dramatickou změnu a překonaly stávající systém. Pokud si třídy pracujících a zaměstnavatelů uvědomí svou třídní příslušnost, dojde ke třídnímu boji, který vyústí ve zničení systému, který tyto třídy vytvořil.⁹⁷

Faktorem, který podle socialistů stál za vznikem tříd, konkurence a nerovnosti, bylo soukromé vlastnictví výrobních prostředků. Podle nich je vlastnictví nespravedlivé, protože bohatství vzniká při kolektivním úsilí, ale profitují z něho pouze jednotlivci – vlastníci.⁹⁸ Vztah zaměstnavatel-zaměstnanec v kapitalismu založeném na soukromém vlastnictví, vnímali socialisté jako zápas na pracovišti, ve kterém zaměstnavatel, který má nadřazenou moc a vlastní výrobní prostředky, čerpá výhody z práce zaměstnanců ve všech možných ohledech. Tím má z jejich práce prospěch a přesto může zaměstnance ožebračovat. Navzdory tomu však zaměstnanci tento nevýhodný vztah přijímají, protože společenský systém je nastaven ve prospěch mocných zaměstnavatelů a dělníci mají pouze dvě možnosti – pracovat za nevýhodných podmínek nebo nepracovat a zemřít v bídě.⁹⁹

Vlastnictví také podle socialistů vyvolává nenasytost a rozděluje lidi, a proto navrhovali, aby byly kapitalismus a soukromé vlastnictví zrušeny a nahrazeny společným vlastnictvím výrobních prostředků a tím došlo k beztřídní společnosti, kde budou lidé spolupracovat a budou si rovni.¹⁰⁰

⁹⁶ Tamtéž, str.113-120.

⁹⁷ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 99-100. ISBN 978-0-8133-4375-4.

⁹⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s. 119-120. ISBN 80-86861-71-6.

⁹⁹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 99. ISBN 978-0-8133-4375-4.

¹⁰⁰ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s.120. ISBN 80-86861-71-6.

Takto lze velice stručně a zjednodušeně popsat socialismus a jeho hlavní ideje. Další kapitoly se zabývají dvěma významnými představiteli socialismu a jejich díly, které značně ovlivnily socialistický feminismus v rámci první vlny feminismu. Těmito autory a díly jsou Bedřich Engels a jeho *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* a August Bebel a jeho kniha *Žena a socialismus*.

3.2.2.1 Bedřich Engels (1820-1895)

Friedrich Engels, v českém prostředí známý spíše jako Bedřich Engels, byl německý politický filosof a ekonom. Byl osobním přítelem Karla Marxe, s nímž se podílel prakticky na všech významných pracích z oblasti filosofie a ekonomie i na dílech o komunismu, a proto je považován za spoluzakladatele marxismu.¹⁰¹

Na rozdíl od Marxe, který se problematice žen a rodiny příliš nevěnoval, Engelse tato otázka velmi zajímala a tvrdil, že stejné názory na toto téma měl i Marx, přestože je nikdy nese-psal. Engelsovo dílo *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* tvoří významný základ pro socialistický feminismus, protože jsou zde podstatně propojeny základní myšlenky socialismu právě s ženskou otázkou. Tento spis byl natolik vlivný, že většina stoupenců socialistického feminismu od počátku až do dnešních dob na něho nějakým způsobem reagují – buďto Engelsovy závěry obhajují, nebo je vyvracejí. To dokazuje jeho význam pro tento směr feminismu, a proto má jistě cenu se tomuto dílu věnovat.¹⁰²

Ve svém spisu *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* se Engels snaží ukázat, jak změny v ekonomické situaci lidí ovlivňují formu organizace jejich rodinných vztahů. Svá tvrzení opírá o práci Lewise Morgana, významného antropologa 19. století, a popisuje vývoj rodiny od původních primitivních společností až do moderní doby. Odmítá tvrzení, že moderní forma rodiny je něco přirozeného, a snaží se dokázat, že původní vztahy mezi pohlavími byly naprosto volné a neregulované. Argumentoval tvrzením, že předtím, než existovala rodina nebo manželství, zde byl jakýsi primitivní stav promiskuitních styků a v této době každá žena patřila každému muži a naopak - všichni byli manželi všech.

¹⁰¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Engels

¹⁰² ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 242. ISBN 80-86130-07-X.

V původním skupinovém manželství byly postupem času vytěšňování pokrevně příbuzní z okruhu lidí vhodných pro “manželství“, a to v důsledku snahy o eliminaci incestu. Tím, že se počet přijatelných osob stále zmenšoval, začala existovat tzv. párová rodina, kde byl pouze jeden muž manželem jedné ženy a naopak. Jejich svazek však nebyl nijak pevný a oba mohli mít jiné partnery.¹⁰³

Ve většině takto organizovaných společností následoval muž svou ženu do její domácnosti, zde spolu žili a jejich děti byly potomky jejího rodu, protože matka byla vždy jistá a z toho vyplývalo, že příbuzenství a s ním spojené dědictví se posuzovalo po matrilinii – tedy po matce. V takto uspořádaných společnostech byly podle Engelse vztahy mezi pohlavími založeny na rovnosti. Ženy se staraly o domácí práce, muži o získávání potravy a boj a toto rozdělení rozhodně nezahrnovalo žádné podřízení.¹⁰⁴ Engels doslova říká: „Představa, že žena byla na počátku společnosti otrokyní muže, je jednou z nejabsurdnějších představ, které byly převzaty z osvícenství osmnáctého století. U všech divochů a u všech barbarů (...) má žena nejen svobodné, nýbrž i nanejvýš vážené postavení.“¹⁰⁵

Ženy měly hlavní slovo v domácnosti, dědictví se počítalo po mateřské linii a ve většině primitivních společnostech se ženy také účastnily kmenových zasedání a mnohdy měly rozhodující hlas při řešení důležitých otázek týkajících se celé skupiny. Na základě toho byl Engels přesvědčen, že ženy byly významné na úrovni ekonomické, společenské i politické. Jejich význam však vyplýval z moci, kterou měly díky postavení v domácnosti. Když došlo ke změně ve způsobu obživy, ztratily ženy svou vážnost a rovnováha sil mezi pohlavími se posunula na stranu mužů.¹⁰⁶

Rovnostářská situace se změnila s rozvojem nového zdroje bohatství v mužské sféře činnosti. Zasluhou domestikace zvířat a pěstování rostlin začali někteří

¹⁰³ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 104. ISBN 978-0-8133-4375-4.

¹⁰⁴ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 58. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁰⁵ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.67.

¹⁰⁶ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 104. ISBN 978-0-8133-4375-4.

muži hromadit majetek a tím získávali moc nad ostatními. Díky tomu se také posílila jejich pozice uvnitř rodiny, protože na jejich práci nyní záviselo, jak bude rodina zajištěna, a ženská práce se stala málo významnou.¹⁰⁷

Muži se snažili, aby rostoucí majetek přešel do rukou jejich vlastních dětí, a proto museli zajistit, aby se změnil tradiční model dědictví po mateřské linii. Engels byl přesvědčen, že „tou měrou tedy, jak bohatství rostlo, dodávalo mužům jednak významnější postavení v rodině, než měla žena, jednak ho hnalo k tomu, aby tohoto posíleného postavení využil a zvrátil tradiční dědickou posloupnost ve prospěch svých dětí. Nebylo to však možné, dokud platil původ podle mateřského práva. Bylo tedy třeba jej zrušit a také zrušen byl.“¹⁰⁸

Dále bylo třeba zavést striktní monogamii žen, aby bylo zajištěno, že dědicové jsou opravdu právoplatnými potomky daného muže. Tak došlo k přechodu od párové rodiny k rodině monogamní, kterou známe dnes. „Monogamní rodina vzniká z párové rodiny (...) a její konečné vítězství je jednou ze známek počínající civilizace. Je založena na vládě muže a jejím účelem je výslovné plození dětí, u kterých je otcovství nepopíratelné. A toto otcovství se požaduje, protože děti se mají jednou jako pokrevní dědici ujmout otcova jmění.“¹⁰⁹

Monogamie proto podle Engelse rozhodně není produktem lásky a odevzdání se jeden druhému, ale vznikla z důvodu ekonomické nezbytnosti.¹¹⁰ „Byla první formou rodiny, která nebyla založena na přirozených podmínkách, ale na ekonomických podmínkách, totiž na vítězství soukromého vlastnictví nad původním, přirozeně vzniklým společným vlastnictvím. (...) Tak monogamní manželství rozhodně nevstupuje do dějin jako smíření muže se ženou, a tím méně jako nejvyšší forma manželství. Naopak. Objevuje se jako porobení jednoho pohlaví druhým, jako proklamování rozporu mezi pohlavími, což celé dějiny pravěku neznaly.“¹¹¹

¹⁰⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 58. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁰⁸ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.74.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 79-80

¹¹⁰ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 105. ISBN 978-0-8133-4375-4.

¹¹¹ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.83.

Muž se postupně stal pánem také v domácnosti a žena jeho služkou, která je odkázána na vůli svého pána. „Svržení mateřského práva bylo světodějnou porážkou ženského pohlaví. Muž se chopil kormidla také doma, žena byla zbavena své důstojnosti, porobena, stala se otrokyní jeho žádosti a pouhým nástrojem k rození dětí. Toto ponižující postavení ženy bylo postupně zkrášlováno a pokrytecky zastíráno, místy také odíváno do mírnější formy; zrušeno však nebylo.“¹¹²

Podle Engelse tedy podřízené postavení žen souviselo s prvním soukromým vlastnictvím a vznikem třídní společnosti, protože kvůli tomu se ženy staly ekonomicky závislé na mužích. Engels tvrdí: „První třídní protiklad, který se objevuje v dějinách, je souběžný s vývojem antagonismu mezi mužem a ženou v monogamním manželství a první třídní potlačování s potlačováním ženského pohlaví mužským pohlavím. Monogamní manželství bylo velikým dějinným pokrokem, ale zároveň zahajuje spolu s otroctvím a soukromým vlastnictvím období, které trvá až do dneška a ve kterém každý pokrok je zároveň relativním krokem zpátky, období, ve kterém blaho a rozvoj jedněch se uskutečňuje utrpením a potlačováním druhých.“¹¹³

Základem pro nové rovné vztahy mezi pohlavími byla podle Engelse rozvíjející se kapitalistická společnost, protože moderní průmysl přinesl poptávku po práci žen, což znamenalo skutečně významný dopad na rovnováhu sil uvnitř rodiny. Přestože tedy nezapomněl na své výhrady k vykořisťujícímu kapitalismu, který ožebračuje jak muže, tak ženy, v placeném zaměstnání viděl důležitou sílu pro změnu situace žen ve společnosti.¹¹⁴

„Od té doby, co velký průmysl vypudil ženu z domova na trh práce a do továrny a dělá z ní často živitelku rodiny, ztrácí i poslední zbytek mužské nadvlády proletářské domácnosti půdu pod nohama. (...) Osvobození ženy bude možné, teprve až se bude moci žena podílet na výrobě ve velkém, společenském

¹¹² Tamtéž, str. 75.

¹¹³ Tamtéž, str. 83

¹¹⁴ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 59-61. ISBN 0-333-94568-9.

měřítka a až ji domácí práce bude zaměstnávat jen v nepatrné míře. A to umožnil teprve moderní velký průmysl.“¹¹⁵

Dalším stupněm k osvobození žen by pak byla společenská revoluce, která by měla podle Engelse brzy nastat. Pokud soukromé vlastnictví a s ním vzniklé společenské třídy přestanou existovat, tak také skončí potřeba mužů vlastnit ženy jako otrokyně a nástroje na rození a výchovu jejich dětí.¹¹⁶

„Protože základem civilizace je vykořisťování jedné třídy druhou třídou, probíhá celý její vývoj v neustálém rozporu. (...) Teď se blížíme mílovými kroky k vývojovému stupni výroby, na němž existence těchto tříd nejen přestala být nutností, nýbrž stává se přímo překážkou výroby. Třídy zmizí právě tak neodvratně, jako kdysi vznikly.“¹¹⁷

Všechny výše zmíněné myšlenky vedou k základní Engelsově tezi, a to, že měnící se postavení žen je produktem ekonomického procesu a jejich podřazené postavení začalo kvůli vzniku soukromého vlastnictví a třídní společnosti a že díky socialistické revoluci vykořisťování žen muži úplně zanikne, stejně jako zanikne vykořisťování dělníků majiteli továren.

Redukování všech společenských otázek na ekonomickou příčinu se však pro velké množství lidí stalo nepřijatelné. Proto si jeho přístup vysloužil mnohé kritiky i z řad socialistických feministek, které útočily na jeho názory z nejrůznějších důvodů.

Problémy v Engelsově teorii způsobuje např. jeho naprostá závislost na zjištěních jediného antropologa, které jsou přinejmenším sporné, protože úplně shodné znaky ve vývoji rodiny a vztazích mezi pohlavími ve všech společnostech jsou spíše předpokladem než faktem už z toho důvodu, že ne všechny kultury zanechaly relevantní prameny pro jejich poznání.¹¹⁸

¹¹⁵ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.89, 178.

¹¹⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 59. ISBN 0-333-94568-9.

¹¹⁷ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.193, 189.

¹¹⁸ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 60-61. ISBN 0-333-94568-9.

Dále podle Engelse muži nějakým způsobem získali kontrolu nad zvířaty svého kmene, naučili se produkovat více masa a mléka, než kmen potřeboval, a tím získali bohatství a moc nad ženami. Engels však neuvádí, jak a proč se tak stalo, a většina jeho argumentů je založena spíše na domněnkách.¹¹⁹

Důvodem pozdější kritiky byl také fakt, že přestože Engels ve své knize předpokládal, že v socialistické společnosti bude domácnost a péče o děti kolektivní, nikdy nehovořil o tom, které pohlaví bude tyto oblasti zastávat, a podle dalších jeho komentářů lze usuzovat, že by toto mělo být vykonáváno ženami. To by je však samozřejmě stále drželo v soukromé sféře, s čímž mnohé feministky silně nesouhlasily a bojovaly proti tomu.

Dále kritici uvádějí, že přestože viděl problémy, kterým musí ženy zaměstnané v továrnách čelit a navíc musí práci skloubit s domácími povinnostmi, nikdy opravdu neudělal analýzu následků tohoto dvojitého vykořisťování, a dokonce ho nikdy nenapadlo, že by mohlo být zmírněno mužskou pomocí v domácnosti.

Obecně mu byl vytýkán jeho velmi romantický pohled na dělnické manželství, které viděl jako svobodně zvolené na základě lásky na obou stranách. Měl také zidealizovanou představu, že mužská nadřazenost brzy zmizí, když zmizí i její ekonomický základ a že žena může svého manžela svobodně opustit. To však naprosto neodpovídalo realitě všedních dní většiny žen z proletářských rodin. Mnoho žen bylo nuceno zůstat s tyranským manželem ze spousty závažných důvodů. Mohly se např. s velkou pravděpodobností stát obětí jeho násilnické odplaty, protože soudy a úřady by se jich zastaly jen stěží. Velké množství žen se navíc bálo opustit muže, protože by se tím vzdalo svých dětí. I kdyby jim totiž byly svěřeny do péče, jen málo žen bylo schopno uživit ze svého platu sebe a natož ještě děti. Tím Engels bohužel dával jasně najevo, že spoustu skutečností týkajících se podřízeného postavení žen přehlížel, jeho teorie tudíž rozhodně nebyla dokonalá.¹²⁰

¹¹⁹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 104. ISBN 978-0-8133-4375-4.

¹²⁰ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 61, 63. ISBN 0-333-94568-9.

3.2.2.2 August Bebel (1840 - 1913)

Dalším významným autorem socialismu, který se také zabýval problematikou podřízeného postavení žen ve společnosti, byl August Bebel, který navazoval na myšlenky a teorie Marxe a Engelse. August Bebel byl německý socialista a spoluzakladatel Sociální demokratické strany Německa a její nejpopulárnější vůdce přes 40 let. Jako spisovatel se nejvíce zviditelnil spisem *Žena a socialismus*, jehož úspěch dokazuje, že diskuse o ženské otázce byly v rámci socialismu stále živé.¹²¹

Kniha *Žena a socialismus* byla prvně vydána v roce 1879 a dočkala se velkého množství obnovených vydání a překladů do mnoha světových jazyků. Byla ohromně populární a měla daleko větší okamžitý vliv než Engelsův spis *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Na druhou stranu je v dnešní době pokládáno za mnohem důležitější Engelsovo dílo, které je považováno za klasický socialistický text o ženách.¹²²

Bebel z uvedeného Engelsova díla čerpal a v některých bodech se s ním shodoval. V první části své knihy se Bebel věnoval problematice ženy v minulosti a vývoji jejího postavení v různých společnostech a také různým organizačním formám rodiny a manželství. Zde ve svém výkladu vycházel opět ze zjištění antropologa Morgana (stejně jako Engels) a jeho analýza daného tématu se Engelsově velice podobá. Přestože se snažil toto téma obohatit, rozšířit a zkoumat ho z jiných úhlů, jeho základní myšlenky k dané otázce se od Engelsových příliš neliší.¹²³

Dále také Bebel souhlasil s Engelsovým názorem, že ženská podřízenost je výsledkem třídní společnosti, která může být ukončena pouze proletářskou revolucí a přechodem k socialistické společnosti, ve které budou ženy

¹²¹ MATTHIAS, Erich. *August Bebel* [online]. 2010 [cit. 2010-07-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/57832/August-Bebel>>.

¹²² BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 105-106. ISBN 0-333-94568-9.

¹²³ BEBEL, August. *Žena a socialismus*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1962. s. 41-108

ekonomicky nezávislé a domácí práce a péče o děti bude kolektivní.¹²⁴ Bebel řekl: „Úplné osvobození ženy a její zrovnoprávnění s mužem je jedním z cílů našeho kulturního vývoje a není na světě moci, která by tomu mohla zabránit. To však je možné jen odstraněním nadvlády člověka nad člověkem – tedy odstraněním panství kapitalismu nad dělníkem. Teprve potom nastane úplný rozkvět lidstva. Konečně nastane “zlatý věk“, o němž lidé celá tisíciletí snili a po němž toužili. Třídní panství skončí navždy a s ním i panství muže nad ženou.“¹²⁵

Přesto se s Engelsem v jiných otázkách neshodoval, a mnohdy ho dokonce ve své analýze překonával. Bebel například trval na tom, že socialismus nemůže uspět bez podpory a aktivní účasti žen, což Engels ve svém díle nepožadoval. Bebel byl přesvědčen, že „vývoj našeho společenského života vyžaduje, aby žena vystoupila z úzkého kruhu domácnosti a plně se účastnila veřejného života (...) a kulturních úkolů lidstva.“¹²⁶

Na rozdíl od Engelse, který chválil fakt, že průmyslový kapitalismus přivedl ženy k zaměstnání, si uvědomoval, že ženy z pracující třídy jsou v placeném zaměstnání vykořisťovány jako ženy, stejně jako jsou využívány jako pracovníci. Argumentoval tím, že za kapitalistických soutěživých podmínek žena nevydělává tolik jako muž, takže je stále ekonomicky závislá, a navíc je zatížena domácími pracemi, které za ni nikdo neudělá.¹²⁷

Engels také pohlížel na proletářské manželství jako na ideální a bezproblémové, zatímco Bebel si jejich problémy dobře uvědomoval a ve svém díle se jim věnoval. Podle něho se sice lidé z nižší společenské třídy berou ze sympatie, ale ani zde nechybí rušivé elementy. Takové rodiny často strádají a žijí v chudobě, pracující dělníci trpí různými nemocemi z nebezpečné a úmorné práce a živitel rodiny tak brzy umírá nebo je kvůli zdravotním omezením propuštěn. Průmyslové krize navíc ještě stupňují nezaměstnanost a neustálý strach o vlastní existenci nevyhnutelně plodí hádky a rozvraty manželství.

¹²⁴ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 106. ISBN 0-333-94568-9.

¹²⁵ BEBEL, August. *Žena a socialismus*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1962. s. 426

¹²⁶ Tamtéž, str. 230

¹²⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 106. ISBN 0-333-94568-9.

Pokud se manželé chtějí vyhnout bídě, oba se snaží tvrdě pracovat. Poté tráví většinu času v práci a na sebe či na děti nemají čas. Domů se vracejí unavení a na ženu čeká další práce doma. Muž může zajít posedět a popít s přáteli a má tak alespoň nějakou možnost odpočinku a zábavy. Žena si však nic takového nemůže dovolit, protože by domácnost upadala a jejich bída by se opět prohloubila. Žena zůstává doma a pracuje do padnutí, když si muž užívá chvílek rozptýlení a svobody. Proto se nelze divit, že se na muže zlobí a i proletářské manželství a rodina se tak stále více rozvrací.¹²⁸

Dále se také Bebel na rozdíl od Engelse snažil analyzovat neekonomické zdroje podřízení žen, jako např. dvojí standard morálky. „Na každém kroku se (žena) setkává s množstvím zábran a překážek, které muž vůbec nezná. Mnohé, co je muži dovoleno, se ženě zakazuje; mnohá společenská práva a svobody, jichž muž užívá, jsou prohřeškem nebo zločinem, jestliže je uplatňuje žena. Žena trpí jako bytost sociální i jako bytost pohlavní.“¹²⁹ To ho vedlo k závěru, že všechny ženy, bez ohledu na třídní příslušnost, mají některé zájmy společné a mohou se spojit v určitých požadavcích. Proto se domníval, že ženské volební právo není pouze prostředek, jak vyhrát třídní boj, ale je důležité jako osobní nárok založený na spoluúčasti na společnosti a jako zbraň, kterou ženy potřebují, aby mohly bránit své zájmy.

Přes všechny výše zmíněné klady se Bebelova studie neseťkává u současných feministek s příliš pozitivním ohlasem. Často kritizovaným faktem je to, že se sice soustředil na neekonomické faktory a snažil se rozvést Engelsovy myšlenky, ale stejně zůstával věrný základním idejím Marxovým a Engelsovým, a proto je nijak nezpochybnil nebo nevysvětlil. Řešení pro ženy jednoduše viděl v boji proti kapitalismu a ve zidealizované vítězné socialistické společnosti, ve které veškeré vykořisťování zmizí.¹³⁰

¹²⁸ BEBEL, August. *Žena a socialismus*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1962. s. 136-137

¹²⁹ Tamtéž, str. 111

¹³⁰ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 105-106. ISBN 0-333-94568-9.

3.2.2.3 Shrnutí

Přestože tedy jak Engelsovo dílo *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, tak Bebelova *Žena a socialismus* obsahují jisté nesrovnalosti a nedokonalosti, patří k základním spisům, ze kterých socialistický feminismus vychází. Je v nich obsažena většina hlavních tezí, kterými se socialistický feminismus až do dnešní doby zabývá. Ačkoli ne všechny názory, které Engels a Bebel ve své práci vyjadřují, jsou analyzovány do detailů a s některými další generace socialistických feministek nesouhlasí vůbec, stále je možné zde nalézt hlavní myšlenky socialismu prolínající se s ženskou otázkou a na jejich základě můžeme tyto hlavní ideje stručně charakterizovat.

Všechna zjištění v rámci socialistického feminismu se shodují v názoru, že rozhodujícím činitelem pro postavení žen ve společnosti je třídní příslušnost.¹³¹ Bebel, stejně jako Engels, byl ve své knize zastáncem názoru, že teprve vznik třídní společnosti odvozený od soukromého vlastnictví zapříčinil antagonismus mezi pohlavími a učinil ženu podřízenou muži. Engels byl také přesvědčen, že ženy z dělnické třídy mají jiné problémy než ženy z vyšších tříd, což je potřeba brát v potaz, pokud chceme odstranit jejich vykořisťování. Bebel sice uváděl, že všechny ženy mají určité zájmy společné bez ohledu na třídní příslušnost, přesto však souhlasil, že třída je důležitým aspektem podřízenosti žen.¹³²

Dalším bodem, na kterém se shoduje většina stoupenců socialistického feminismu, je protest proti kapitalismu. Podle jejich názoru omezování žen na domácí sféru slouží ekonomickým zájmům kapitalismu.¹³³ Tato skutečnost je evidentní i v díle Engelse, kde uvádí, že kvůli zaručení monogamie, která sloužila ekonomickým zájmům, byly ženy drženy v domácnostech jako služky svých mužů.¹³⁴ Na druhou stranu byl podle něho moderní průmysl cestou, která ženám k emancipaci pomůže a povede k zániku tříd a rovnostářské společnosti. To však

¹³¹ ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 240. ISBN 80-86130-07-X.

¹³² BEBEL, August. *Žena a socialismus*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1962. s. 264-270

¹³³ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s.245. ISBN 80-86861-71-6.

¹³⁴ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.91.

neznamenal, že by Engels souhlasil s kapitalistickou společností, byl spíše přesvědčen, že je to nevyhnutelná fáze na cestě k socialismu. Bebel navíc hovořil o problematice pracujících žen a snažil se tuto otázku blíže rozvést.

Podle některých socialistických feministek je pro kapitalismus dobré, jsou-li ženy uzavřeny v soukromé sféře domovů, protože „tím, že rodí a vychovávají děti, ženy produkují pracovní síly pro příští generaci, a tak zajišťují budoucí výrobu. Ženy rovněž odpovídají za socializaci, psychologické formování a dokonce i za vzdělávání dětí, a tak zajišťují, že z nich vyrostou ukáznění a poslušní pracovníci.“ Muž se také díky tomu, že je žena v domácnosti, může soustředit na svou práci a navíc je to pro něho stimulem, aby se snažil, vydělával peníze a o práci nepřišel, když musí živit rodinu. Z toho vyplývá, že ženy nejsou utlačovány muži, ale existencí soukromého vlastnictví a kapitalismem.¹³⁵

Jiným důležitým rysem socialistického feminismu je přesvědčení, že vztahy mezi pohlavími, stejně jako ostatní formy sociální organizace, existují v určitém historickém kontextu, jsou výsledkem jisté historické situace, a proto otevřené ke změně v budoucnosti. Této změny se nedosáhne apelováním na rozum či spravedlnost, ale pouze přechodem k jinému uspořádání ve výrobních vztazích.¹³⁶

Z toho vyplývá další fakt, který prosazují některé socialistické feministky, totiž ten, že emancipace se dosáhne, pokud dojde k zásadní sociální změně, popř. sociální revoluci a díky tomu se svrhne kapitalismus a zavede se společné vlastnictví a socialismus.¹³⁷ Tím ve svých knihách argumentovali také Bedřich Engels a August Bebel, kteří byli přesvědčeni, že soukromé vlastnictví a třídy brzy zaniknou, a díky tomu již muži nebudou mít důvod vykořisťovat ženy.¹³⁸

Takto lze stručně popsat shodné znaky socialismu a socialistického feminismu, které lze najít také ve spise B. Engelse *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* a knize A. Bebel *Žena a socialismus*.

¹³⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s.245-246. ISBN 80-86861-71-6.

¹³⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 58. ISBN 0-333-94568-9.

¹³⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing, 1994. s.244. ISBN 80-86861-71-6.

¹³⁸ ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. s.89. a BEBEL, August. *Žena a socialismus*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1962. s. 453

3.3 Konec první vlny feminismu

Konec první vlny feminismu je datován přibližně do roku 1930, kdy tato fáze ženského hnutí z různých důvodů odezněla. Přispěla k tomu 1. světová válka a změny, které se po jejím ukončení odehrály. V průběhu války ženy úspěšně zastoupily muže v mnoha zaměstnáních a většina lidí si začala dobře uvědomovat, že je ve společnosti třeba více profesionálů pro výkon různých prací. Ženy také např. organizovaly Červený kříž a podílely se na dalších významných akcích, čímž dokázaly své schopnosti, a nebylo již tak snadné je obecně považovat za méně inteligentní nebo schopné.

To přispělo též k faktu, že do roku 1930 byly ve většině vyspělých zemí splněny hlavní cíle první vlny feminismu, díky čemuž se většina žen domnívala, že není třeba pokračovat v dalších bojích. Ženy získaly právo na vzdělání, majetek a další práva týkající se manželství, zaměstnání, atd. Hlavní bitvu však ženy vyhrály, když jim do této doby bylo ve většině zemí přiznáno volební právo.¹³⁹

První zemí, která dala ženám volební právo, byl Nový Zéland v roce 1894, krátce poté ho následovala Austrálie. Finsko a Norsko udělily toto právo ženám ještě před rokem 1914, většina ostatních zemí tak učinila až krátce po konci 1. světové války. Francie činí mezi vyspělými zeměmi překvapivou výjimku, protože zde bylo volební právo přiznáno ženám až roku 1945.¹⁴⁰ Ještě více zarážející je skutečnost, že ve Švýcarsku „na spolkové úrovni bylo volební a hlasovací právo pro švýcarské ženy ustaveno až v únoru roku 1971, na kantonální úrovni trvalo toto zrovnoprávnění žen ještě déle.“¹⁴¹

V Británii získaly volební právo roku 1918 pouze ženy starší 30 let. Volební právo založené na stejných podmínkách jako měli muži, získaly až v roce 1928. Ve Spojených státech bylo volební právo ženám přiznáno v několika státech již v 19. století (např. Wyoming), avšak teprve schválením 19. dodatku k americké

¹³⁹ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 175. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁴⁰ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 83-84. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁴¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v%C3%BDcarsko#Rovnopr.C3.A1vnost_.C5.BEen

ústavě roku 1920 však získaly volební právo všechny dospělé Američanky.¹⁴² Ve stejném roce bylo volební právo žen ustanoveno také v Československu.¹⁴³

Důvody pro uznání ženského volebního práva byly různorodé a v jednotlivých zemích se lišily. Ve většině případů za tím stály příčiny politické, společenské a ekonomické, které se rozvinuly na pozadí 1. světové války a ze situace vzniklé po ní. Ať byly příčiny jakékoli, jedna z nejdůležitějších bitev byla pro feministky vyhrána.¹⁴⁴

Světové feministické hnutí však také díky tomu zažilo několik desetiletí odmlky. „Všeobecné volební právo jednak nepřineslo onen dramatický dopad, který feministky slibovaly – což se ostatně dalo čekat, uvážíme-li, že bylo propagováno jako lék na doslova veškeré společenské neduhy. Ženy sice získaly právo volit, voleb se však účastnily v menší míře než muži, a pokud volily, volily podobně jako oni. Především však úspěch kampaně za volební právo připravil feminismus o značnou část aktivní podpory, jíž se dosud těšil, neboť mnoho žen hnutí opustilo v přesvědčení, že spolu s volebním právem získaly i rovnoprávné postavení vůči mužům v obecném smyslu.“¹⁴⁵

Obecně lze říci, že ani očekávání, ani obavy z ženského volebního práva se příliš nenaplnily. Ženy, stejně jako muži, volily podle své třídní příslušnosti, náboženského vyznání a rodinných tradic spíše než feministických témat. Stejně tak se stále malé množství žen zapojovalo do politiky. Na druhou stranu byla krátce po uznání ženského volebního práva učiněna jistá právní opatření ve prospěch žen, která se týkala manželství, rodiny a přístupu k určitým profesím.¹⁴⁶

Kromě změny v obecném pohledu na ženskou otázku a dosažení hlavních cílů, byla další příčinou odeznění první vlny feminismu světová ekonomická krize a rychle se šířící hrozba nacismu. Nástup nacistické diktatury a druhá světová válka

¹⁴² BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 84. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁴³ SOKAČOVÁ, Linda. *Stručná historie feminismu* [online]. c2003 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

¹⁴⁴ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 84. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁴⁵ RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 43. ISBN 80-246-0525-2.

¹⁴⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 84-85. ISBN 0-333-94568-9.

přiměly ženy věnovat se jiným společenským otázkám a feministická témata šla na určitou dobu stranou. V Čechách to byla např. významná feministka Františka Plamínková, která považovala za důležité odložit problematiku žen a varovat před nacismem.¹⁴⁷

Období po konci druhé světové války bylo ve většině případů charakteristické politicky konzervativním prostředím a sociální aktivismus obecně upadl v nemilost. Ženy se opět vrátily do domácností a vznikl nový trend, který prosazoval, aby se ženy staraly o své domovy a vytvořily tak svým rodinám příjemné a fungující prostředí. Navíc se především mladé ženy stavěly k ženskému hnutí odmítavě a feministky považovaly za nespokojené a zlostné ženy, které zbytečně vyvolávají potíže a nenávisť mužů.¹⁴⁸

3.3.1 Shrnutí

Ačkoli je tudíž období zhruba od roku 1930 do 60. let 20. století často nazýváno jako dobou přerušení ženského hnutí, neznamená to, že feminismus vymizel úplně. V některých zemích méně, jinde více se ženy spojovaly do různých skupin, které se nadále zasazovaly za práva žen v řadě oblastí, a vzniklo několik významných děl, které ženské hnutí velmi ovlivnily. Lze tedy říci, že toto období sice nebylo dobou masového ženského aktivismu, hnutí však zároveň nikdy neupadlo do úplné nečinnosti.

Počátek šedesátých let pak přinesl nová témata do ženské otázky a feminismus opět nabral na síle.¹⁴⁹ Tato doba je spojována s počátky tzv. druhé vlny feminismu, které je věnována další část této práce.

¹⁴⁷ SOKAČOVÁ, Linda. *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 186. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁴⁸ RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 43. ISBN 80-246-0525-2.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 44

4. Druhá vlna feminismu

Na základě velkých legislativních úspěchů, kterých dosáhly ženy v rámci první vlny feminismu, a také s ohledem na meziválečnou a poválečnou situaci ve světě masové ženské hnutí utichlo, což se snažila blíže objasnit předchozí kapitola. Přesto i toto “feministicky klidné“ období v sobě neslo semínka nespokojenosti z reality, která se tolik lišila od údajné rovnoprávnosti a ženské svobody.

Formální rovnost žen maskovala obrovskou nerovnost v praxi. Ženy zůstávaly pouze mizivou minoritou na všech úrovních politického života, chyběly na všech vysokých profesionálních pozicích, byly diskriminovány v každém zaměstnání, byly placeny méně než muži a mnoho žen rozhodně netěžilo z výhod, které jim údajně poskytovala nová blahobytná společnost.

Tyto zárodky nespokojenosti postupně uzrávaly ve většině vyspělých zemí a explodovaly v 60. letech 20. století v podobě tzv. druhé vlny organizovaného feministického hnutí.¹⁵⁰

Ještě před vypuknutím druhé vlny feminismu však stále existovaly menší skupiny žen, které se snažily zlepšit postavení žen ve společnosti, a vznikla také významná díla, která prosazovala myšlenky feminismu a která byla, a do dnešní doby jsou, pro feminismus velmi podnětná.

Zářným příkladem toho je kniha Druhé pohlaví od Simone de Beauvoirové, která vnesla do problematiky ženské otázky mnoho nových motivů a byla pro generaci žen vyrůstajících po druhé světové válce téměř jediným dostupným filosofickým textem.¹⁵¹

Z těchto důvodů považuji za důležité se této významné předchůdkyni druhé vlny feminismu věnovat v další kapitole.

¹⁵⁰ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 127, 139. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 128

4.1 Předchůdkyně druhé vlny

4.1.1 Simone de Beauvoirová (1908 - 1986)

Simone de Beauvoirová byla francouzská filosofka a spisovatelka existencialistického směru. Narodila se v Paříži, studovala filosofii na Sorbonně a poté působila jako profesorka na různých lyceích a jako volná spisovatelka.¹⁵²

Přestože se narodila do konzervativní buržoazní rodiny, bylo jí umožněno uniknout z tohoto prostředí díky akademickému vzdělání a celý svůj život odmítala tradiční ženské role a společenské konvence. Její život i dílo bylo fatálně ovlivněno vztahem s významným filosofem existencialismu Jean-Paul Sartrem, se kterým však nikdy nežila v manželství nebo společné domácnosti. Žila mnohem svobodněji než většina žen její doby a byla mezi nimi opravdovou výjimkou. Její osobní život a hodnoty, které prosazovala, ovlivnily její literární činnost v mnoha ohledech. Přibližně ve svých 40 letech se rozhodla, že pokud chce pochopit sama sebe, musí rozumět tomu, co znamená být ženou. Výsledkem byla významná feministická studie s názvem *Druhé pohlaví*, která prvně vyšla v roce 1949.

Tato kniha vznikla z velkého množství filosofického, psychologického, antropologického, historického a literárního materiálu, na základě kterého došla de Beauvoirová ke zjištění, že ženská nesvoboda nevyplývá z biologie, politiky nebo ekonomické situace, ale plyne z celého procesu, kterým je tzv. ženskost ve společnosti vytvářena a všechny výše zmíněné oblasti se na tom spolupodílí.¹⁵³

De Beauvoirová ve své knize přímo říká: „Často se tvrdí, že toto její (dívčino) rezignované odevzdání vyplývá z toho, že fyzicky i morálně zůstává pozadu za chlapci, že není schopna s nimi soupeřit (...) a ponechává na starost členu vyšší kasty, aby ji zajistil štěstí. Ve skutečnosti však její pokoření nepramení z nějaké předem dané podřadnosti, naopak právě toto její pokoření plodí všechny její nedostatky; jejich původ je už v minulosti dospívající dívky, ve společnosti, která ji obklopuje, a právě v tom, že se jí jen takováto budoucnost nabízí.“¹⁵⁴

¹⁵² DE BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví*. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 402.

¹⁵³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 129-137. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁵⁴ DE BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví*. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 145.

Význam díla Druhé pohlaví tkví také v tom, že zde de Beauvoirová používá pro vylíčení ženské problematiky filosofické pojmy. „Ženy podle ní žijí v tzv. imanenci – režimu obnovování základních životních funkcí, kdežto muži v transcendenci – řádu tvoření, přesahování, v němž za sebou zanechávají trvalé dílo.“ Ženy to přijímají, protože z toho pro ně plynou jisté výhody, zároveň tím však trpí, protože je to staví do podřízené pozice.¹⁵⁵

S tím také souvisí další myšlenka de Beauvoirové, totiž rozdílnost ve vnímání subjektu a objektu u žen a mužů. Podle ní každý člověk posuzuje sám sebe jako já - subjekt a ty ostatní jako ty druhé - objekty a jejich prostřednictvím se teprve stává sám sebou. Žena je však vždy definována jako ta druhá.¹⁵⁶ Ženy samy sebe chápou jako ty druhé, nepovažují se za aktivní subjekty, ale za pasivní objekty. De Beauvoirová se domnívala, že to je způsobeno celkovým sociálním řádem a ženy přijetím své druhosti potvrzují příslušnost k tomuto řádu.¹⁵⁷

Podle de Beauvoirové jsou ženy schopny uvědomit si samy sebe, ale okolní svět jim to nedovoluje. Tvrdí dokonce, že „to, co zvláštním způsobem určuje postavení ženy, je skutečnost, že jako každá lidská bytost je sice autonomní svobodou, ale objevuje sama sebe a provádí svou volbu ve světě, v němž ji muži vnucují, aby se považovala za Druhou, a chtějí z ní udělat objekt, ponechat ji v imanenci, protože její transcendence bude vždy překročena jiným, podstatným a svrchovaným vědomím. Drama ženy je konflikt mezi základním požadavkem každého subjektu, který se vždycky pokládá za podstatný, a požadavky situace, která z ní vytváří bytost nepodstatnou.“¹⁵⁸

De Beauvoirová také ve své knize obsáhle hovoří o dospívání dívek, při kterém jsou svým okolím nuceny držet se přesně vymezené dráhy a jejich vlastní osobnost je potlačována. „Všechno kolem ní (dívky) brzdí její ctižádost, a k tomu ještě velký společenský tlak ji pobízí, aby hledala společenské postavení a své

¹⁵⁵ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 176. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁵⁶ DE BEAUVOIROVÁ, Simone. Druhé pohlaví. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 69-73.

¹⁵⁷ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 176. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁵⁸ DE BEAUVOIROVÁ, Simone. Druhé pohlaví. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 23-24.

ospravedlnění v manželství. Je pak přirozené, že se nesnaží vytvořit si sama své místo ve světě; nebo aspoň to dělá jen vlašně.“¹⁵⁹

Analyzování ženského dospívání vedlo de Beauvoirovou také ke zkoumání dosud tabuizovaných oblastí ženského života, jakými jsou menstruace či první pohlavní styk. Všechny tyto doposud zamlčované oblasti popsala s otevřeností, která do této doby v odborných studiích chyběla.¹⁶⁰

Považovala za velmi důležitý okamžik v životě ženy právě tzv. pohlavní zasvěcení, tedy první pohlavní styk, protože podle ní tato událost může ovlivnit celý její další život. Nejvíce se věnovala rozdílnosti této situace u muže a u ženy, která vyplývá ze stanoviska biologického, společenského i psychologického. Z biologického hlediska je muž při pohlavním styku subjektem, který se “zmocňuje” ženy jako objektu své touhy. Žena opět zůstává tou pasivní druhou, což ještě umocňuje fakt, že na rozdíl od muže je její vyvrcholení nesamozřejmé a pro reprodukční funkci nepotřebné. To z ní při pohlavním styku dělá podřazenou stejně jako fakt, že muž se jí může zmocnit kdykoli, aniž by to ona chtěla.

Morální a společenský kontext je pro ženu také mnohem tíživější než pro muže. Mladým mužům bylo vždy trpěno, že měli před sňatkem různé aférky, a dokonce je to na společenském žebříčku povyšovalo. Naopak žena, která před svatbou podlehla nějakému muži, a tato skutečnost vyšla najevo, byla společensky vyřízená.¹⁶¹

Podle knihy *Druhé pohlaví* proto vyplývá, že pohlavní dospívání muže bylo a zřejmě i nadále je mnohem jednodušší než pohlavní zasvěcení ženy, jejíž erotické začátky i celoživotní zkušenosti nebývají snadné.

V poslední kapitole se de Beauvoirová zabývá problematikou nezávislých žen, které se dokázaly oprostít od svého “předurčeného” podřízeného postavení a hospodářsky se osvobodily. Tím se však rozhodně nedostaly do mravní, společenské nebo psychické situace, která by se vyrovnala mužům. Jejich život byl plný nesnází a mnohdy se všeho vzdaly a opět se uchýlily do manželství. De

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 189

¹⁶⁰ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 130. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁶¹ DE BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví*. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 190-193.

Beauvoirová se snažila tento fakt analyzovat a vysvětlit, proč tomu tak je a jak se z toho vymanit.¹⁶²

Všechny výše zmíněné body vypovídají o důležitosti teorií, které spis Druhé pohlaví dal feministickému myšlení. Přesto si však vysloužil pozdější kritiku.

Vydání knihy Druhé pohlaví znamenalo šok i inspiraci a sama de Beauvoirová byla překvapena, kolik emocí a ohlasů, pozitivních i negativních, vyvolala. Tento spis znamenal přerušování ticha, které ženské otázky již nějakou dobu obklopovalo, a ukazoval ženskou problematiku v úplně jiném světle. Význam de Beauvoirové však v historii feminismu není úplně jednoznačný.

Poté, co se feministické otázky od 60. let začaly řešit na úrovni politiky, názory a teorie de Beauvoirové se mohly zdát nevhodné či zastaralé, protože se příliš netýkaly argumentů, které byly v politice pro práva žen potřeba.

Dále byla kritizována z toho důvodu, že její poznatky stojí na tzv. „mužské“ filosofii existencialismu, a proto byly její závěry podle mnohých kritiků nevyhnutelně omezené a pouze částečné. Její myšlenky byly podle některých ovlivněny tím, že sama uznávala mužské hodnoty a názory, což znamenalo, že muže považovala za bezproblémové a více jejich problematiku nezkoumala. Stejně tak bývá kritizován její negativní pohled na ženské tělo a odmítavý postoj k těhotenství, porodu a mateřství, kterým jsou podle ní ženy lapeny ve své biologické funkci. Podle některých bylo její vnímání omezeno jejími vlastními zkušenostmi, které získala jako žena, která celý svůj život žila spíše jako muž.

V nedávné době však došlo k reinterpretaci Druhého pohlaví a feministky ovlivněné postmodernou její kritiku odmítají a vyzdvihují její myšlenky, které údajně přesahují existencialistický rámec a předznamenávají mnohá témata postmoderny.¹⁶³

¹⁶² Tamtéž, str. 350-386

¹⁶³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 132-133. ISBN 0-333-94568-9.

4.1.2 Shrnutí

Domnívám se, že přes všechnu kritiku patří kniha Druhé pohlaví mezi velmi významná díla feminismu a de Beauvoirová tvoří zásadní spojovací článek mezi první a druhou vlnou feminismu, což dokazuje tato její myšlenka: „Antifeministé tvrdí, že dnešní emancipované ženy dosud nedokázali ve světě nic důležitého a že na druhé straně těžko hledají vnitřní rovnováhu. Feministé zase výsledky přehánějí a nevidí zmatky, které kolem toho jsou. Popravdě řečeno, nikdo nemá důvod, aby říkal, že se ženy daly špatnou cestou; nicméně je jisté, že v nových okolnostech nedosáhly klidu, že jsou teprve na polovině cesty.“¹⁶⁴

Tím vlastně, alespoň podle mého názoru, de Beauvoirová předznamenala opětovné otevření ženské otázky v masovém měřítku a vznik druhé vlny feminismu. Jejím vznikem a hlavními tématy se zabývají následující kapitoly.

4.2 Vznik druhé vlny feminismu

Přestože se ženské hnutí od 30. let 20. století na nějakou dobu odmlčelo a boj za zlepšení postavení žen se stal otázkou minoritních skupin, vznikala dál významná feministická díla, jejichž příkladem je výše zmíněná studie Druhé pohlaví, a také reálný život žen plynul bez přestání dál a neustále se proměňoval.

Po první světové válce se stále více žen hlásilo na vysoké školy a díky tomu ve 30. letech přibývalo žen, které se mohly pochlubit titulem právniček, lékařek, vědkyň různých oborů atd. Za 2. světové války ženy opět prokázaly své schopnosti ve veřejném životě, když úspěšně převzaly zaměstnání po mužích, kteří odešli bojovat za své země.¹⁶⁵

Ženy však nepřevzaly pracovní povinnosti jen v zázemí, ale také na frontách. Uplatnily se nejen v manuální práci, ale i v kvalifikovaných činnostech, v zajišťování a distribuci potravin, zdravotní péči o zraněné vojáky či při letecké navigaci. Tím například přispěly k vítězství v nejednom leteckém boji.¹⁶⁶

¹⁶⁴ DE BEAUVOIROVÁ, Simone. Druhé pohlaví. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 352.

¹⁶⁵ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 176. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁶⁶ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 192. ISBN 80-7044-808-3.

„Po válce však došlo v západních společnostech k hospodářskému rozmachu, a muži tak byli znovu schopni své ženy uživit. Také vlivem psychologických faktorů (snaha o navrácení sebevědomí mužům) byly ženy zahrnuty zpět do domácností. Vracela se měšťanská představa, že štěstí ženy spočívá v péči o děti a manžela. Tentokrát však byla aplikována i u žen vysokoškolsky vzdělaných.“¹⁶⁷

Vyšší studium mělo ženám sloužit pouze jako příprava na budoucí manželství a starání se o rodinu, čemuž odpovídala také skladba a náplň jednotlivých předmětů. Studium se tak stalo výhodou při hledání manžela, rozhodně však neznamenalo způsob, jak se v životě samostatně uplatnit. Manželství bylo opět považováno za nejpříhodnější životní uplatnění ženy. Pokud chtěla žena přeci jen pracovat, často musela žádat muže o svolení a dlouhou dobu bylo běžné, že pracující žena se své profese vzdala ihned po sňatku nebo nejdéle po narození prvního dítěte. Ženy si však brzy začaly uvědomovat svou nespokojenost a netrvalo dlouho, kdy se s tím rozhodly něco udělat.¹⁶⁸

Mnoho žen bylo stále více rozhořčeno nad skutečnou mírou rovnoprávnosti, která panovala ve společnosti a která ani zdaleka neodpovídala formálním právním zárukám, které ženy oficiálně získaly již před několika desetiletími. Přestože k renesanci feminismu jistě přispěla celá řada různých faktorů, přinejmenším z části byla právě odrazem tohoto roztrpčení nad jejich reálným postavením a nespokojeností, které ženám přinesl pocit vlastní neužitečnosti a zbytečnosti. Na základě toho a také kvůli novým problémům, které se ve společnosti spolu s jejím vývojem objevily, začala v 60. letech vznikat celá řada feministických skupin a organizací, které se vyznačovaly rozmanitostí cílů, hodnot, strategií a filosofických perspektiv.¹⁶⁹ Masovou podobu získala druhá vlna feministického hnutí po roce 1968 v souvislosti s postoji a požadavky hnutí hippies.¹⁷⁰

¹⁶⁷ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 176. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁶⁸ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 193. ISBN 80-7044-808-3.

¹⁶⁹ RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 46. ISBN 80-246-0525-2.

¹⁷⁰ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 177. ISBN 80-903228-3-2.

Na konci 60. a během 70. let probíhala v demokratickém světě diskuze o právech a svobodách osobnosti. V této době docházelo ke generačním sporům, ve kterých mladí lidé odsoudili konzumní hodnoty svých rodičů a snažily se bojovat proti přežitým stereotypům a konvencím. V USA se bouřily proti účasti na válce ve Vietnamu a všem válkám obecně. Tuto generaci mladých lidí, kteří byli spojováni právě s hnutím hippies, charakterizovala snaha o hledání nové mužské i ženské identity nebo o změny v uspořádání rodiny a vzájemných vztahů mezi pohlavími. Mladí preferovali hodnoty jako citlivost, láska, vstřícnost, odmítání násilí. Muži usilovali o odstranění tvrdého “mužného” vzhledu a rebelovali dlouhými vlasy. Experimentovalo se s drogami a sexem a byla prosazována tzv. volná láska a s tím související boj za rozšíření antikoncepce. To prospělo ženské problematice tím způsobem, že díky antikoncepci mohly ženy získat kontrolu nad početím a příležitost dosáhnout jiného uplatnění a životní náplně, než je mateřství, a zároveň mohly vést pohlavní život.¹⁷¹

Přesto se ženské hnutí brzy od hnutí hippies oddělilo a zformovalo se jako samostatný proud. Již v počáteční fázi druhé vlny však ženy dosáhly jistých úspěchů, mezi které patří např. výše zmíněný růst používání antikoncepce a větší kontrola žen nad vlastním tělem, právo na potrat či alespoň formální možnost přístupu ke všem profesím.¹⁷²

Podmínky a postavení žen se v průběhu dvacátého století měnily a na rozdíl od doby první vlny feminismu měly ženy přístup ke vzdělání a mohly se věnovat vědecké práci. Přestože tyto ženy byly stále v menšině, existovaly a díky nim se postupem času feministické hnutí přesunulo převážně na univerzitní půdu, kde se začalo zkoumat a studovat jako vědní obor – studium ženského, později i mužského problému. Díky jejich práci se ve společnosti opět začalo hovořit o nerovnosti mezi pohlavími a zvyšoval se zájem veřejnosti o tuto problematiku. Stejně tak tyto ženy přispěly k zefektivnění boje ženských organizací, které jejich

¹⁷¹ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 194. ISBN 80-7044-808-3.

¹⁷² HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 177. ISBN 80-903228-3-2.

zásluhou získaly argumenty pro politické, psychologické či mediální kampaně proti veřejné i soukromé diskriminaci žen.¹⁷³

„Feministický diskurz v sedmdesátých letech minulého století napomohl ženám a mužům ve vyspělých demokratických zemích uvědomit si a ovlivnit své pozice, ambice a šance. Zpochybnil „tradiční“ dělbou rolí a rozšířil tak hranice svobodného utváření genderové identity. Dal vzniknout genderovým studiím a zintenzívnit tvorbu politik a institucí na podporu rovného zacházení s pohlavími.“¹⁷⁴

Na rozdíl od požadavků první vlny, které se soustředily především na formální legislativní změny, jako bylo např. volební právo, různé občanské svobody, přístup ke vzdělání či zaměstnání, se témata a přístupy ve druhé vlně feminismu výrazně odlišovaly. To bylo způsobeno faktem, že většina požadavků první vlny byla splněna a za tu dobu ženy zjistily, že jejich problémy se vlivem právních úprav zmírnily, ale rozhodně se tím nevyřešily. Mnoho stoupenců druhé vlny feminismu se proto snažilo, aby ženy pochopily možnosti, které jim právní reformy nabízejí, uplatňovaly všechna svá poměrně nedávno získaná práva a tím pro sebe zajistily skutečnou rovnoprávnost a zlepšily své reálné postavení ve společnosti.

Kromě toho se v rámci druhé vlny feminismu začala zkoumat nová témata, ve kterých začala být spatřována podstata nerovnosti mezi pohlavími. Mezi ně patří kultura v nejširším slova smyslu (institute, jazyk, chování příslušníků dané kultury atd.) a problematika genderu a formování tzv. genderové identity.¹⁷⁵ Další důležitou skutečností je to, že stejně jako první, ani druhá vlna feminismu nebyla jednotná. V souvislosti s rozličnými tématy a přístupy se opět vyčlenily různé proudy, z nichž některé navazovaly na proudy známé již z první vlny, jiné vyšly z nových myšlenek a vznikly jako reakce na nové podmínky a zkušenosti související s vývojem společnosti. Těmito hlavními tématy a znaky druhé vlny feminismu se zabývají následující kapitoly.

¹⁷³ Tamtéž, str. 177

¹⁷⁴ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 195. ISBN 80-7044-808-3.

¹⁷⁵ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 177-178. ISBN 80-903228-3-2.

4.3 Hlavní témata a znaky druhé vlny feminismu

4.3.1 Kulturní systém

Jedním z témat, které se nově objevily ve druhé vlně feminismu, byl vliv kultury na vytváření nerovností mezi muži a ženami a na udržování této nerovnosti ve společnosti. V rámci druhé vlny se stoupenci feminismu začali zajímat o problematiku jazyka, umění či dalších složek kultury dané společností, které odrážejí a na druhé straně také ovlivňují vztahy mezi pohlavími.¹⁷⁶

Fungování kulturního systému z feministické perspektivy lze shrnout podle socioložky Hany Havelkové do čtyř tezí. Jak sama autorka uvádí, toto shrnutí je pouze základní a orientační a je téměř nemožné setkat se s podobným rozdělením jinde, protože každý feministický přístup ke kultuře je většinou řešen odděleně a ke každému zvlášť lze najít velké množství vědeckých studií. Stejně tak podle ní „tyto teze rozhodně nejsou obecně přijímány v nefeministickém myšlení a obecném vědomí.“¹⁷⁷ Význam jejího shrnutí však dokazuje fakt, že je používán i v další literatuře¹⁷⁸, a proto se domnívám, že její rozdělení je velmi podnětné a stojí v mé práci za zmínku.

Hana Havelková uvádí tato hlavní čtyři tvrzení:

1. „Kulturní systém, v němž žijeme, je patriarchální povahy. Vytvořila jej úzká skupina mužů, přičemž objektem, obětí, produktem tohoto řádu jsou nejen ženy, ale i řadoví muži. Sám fakt, že řád vytvořili muži, ovlivňuje jeho podobu. Historie, jak ji známe, tedy není lidskou historií, ale dala by se z velké části označit za historii mužskou. Pojem patriarchát (patriarcha – otec, hlava rodiny) je však často matoucí, protože obecně zahrnuje i vládu starších mužů nad mladšími, nejenom nad ženami. Z tohoto důvodu dnes feministická literatura pro označení tohoto jevu dává přednost pojmu mužská hegemonie (nadvláda).

¹⁷⁶ SOKAČOVÁ, Linda. *Stručná historie feminismu* [online]. c2003 [cit. 2010-04-16].

Feminismus.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

¹⁷⁷ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 178. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁷⁸ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 189-190. ISBN 80-7044-808-3.

2. Tento řád udržují obě pohlaví stejně horlivě. Není správné z jeho prosazování obviňovat muže jako celek, ženy samy totiž řád přijímají, samy na sobě provádějí kulturní kontrolu. To lze demonstrovat kupříkladu na tématu domácího násilí. Ač se jedná o těžkou kriminalitu, často končící smrtí, přesto všechny součásti kultury způsobily, že daný jev úplně zmizel z očí – byla kolem postavena bariéra mlčení, na které po dlouhou dobu spolupracovaly a spolupracují i oběti, mnohé i dnes podle nejnovějších českých sociologických výzkumů přijímají nehoráznou představu, že muž má právo je trestat.
3. Ze skutečnosti, že kultura je založena jako nadvláda mužů, nějakým způsobem těžší všichni muži. Přiživují se na tom, že je mužům ve společnosti dána větší významnost. To se projevuje především ve veřejné, ale též v domácí sféře. Muži se často opírají o celou historii plnou postav slavných mužů, stále jsou automaticky považováni za schopnější a mají, aniž si to přiznávají, ve srovnání s ženami již předem otevřenou, urovnanou cestu k postupu v institucích. V domácnosti jim to pak umožňuje vyvázat se z nevděčných, časově náročných a stereotypních prací.
4. Vládcí však zároveň vždy na své vládnutí nějak doplácí. Musí se “vládnutí” věnovat, udržovat status quo, musí být povinně úspěšní a neustále to demonstrovat, povinně soutěžit. To je ochuzuje zejména v citové oblasti, jak shodně uvádějí všechny studie mužů. Naopak to, že od žen nikdo nic nečeká, jim často poskytuje bohatší možnosti v tzv. “žitém světě”, víc si užijí dětí, mohou prožívat život citověji, v intenzivnějších vztazích.”¹⁷⁹

Tato tvrzení platí pro všechny oblasti kultury a jejich vzájemné prolínání vytváří a udržuje určitý řád ve vztazích mezi muži a ženami. Ženy jsou ubezpečovány, že tento systém je pro ně i pro ostatní nejlepší a jsou si tím nakonec také samy téměř jisté. Díky tomu tento řád přenáší při výchově na své děti a tím se vytváří začarovaný kruh, který daný systém neustále udržuje.¹⁸⁰

¹⁷⁹ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 178-179. ISBN 80-903228-3-2.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 179

S problematikou kultury úzce souvisí také další téma, které začalo být ve druhé vlně feminismu hojně diskutováno, a tím je otázka tzv. genderu. Tímto “novým” termínem a otázkami s ním spojenými se zabývá následující kapitola.

4.3.2 Gender

Další významné téma druhé vlny feminismu se zabývá otázkami, které se týkají ženského a mužského pohlaví. V této problematice dochází ke zkoumání společenských a kulturních vlivů na formování mužské a ženské identity a snaže dokázat, že jedinec není determinován pouze biologicky, ale že mnohé z vlastností přisuzovaných ženám a mužům jsou sociálním výtvozem. Přestože již v rámci první vlny se objevovaly názory, že ženy se nerodí podřízené, ale že se podřízenými stávají, toto stanovisko je patrné např. i u Simone de Beauvoirové, teprve v sedmdesátých letech 20. století se tímto významným faktorem začíná věda zabývat podrobněji a vzniká termín gender, který se snaží řešit sociální aspekty ženství a mužství.

Pojem gender byl zaveden do vědecké diskuse v roce 1975 Gail Rubinovou ve Spojených státech a od té doby se používá pro označení sociálních a kulturních jevů a souvislostí vázaných k lidské pohlavnosti, které nevycházejí přímo z přírody, ale jsou lidským dílem, jsou konstruované.¹⁸¹ Tímto slovem jsou označovány „nikoli biologické, ale sociální aspekty pohlaví. Pohlaví člověka je dáno biologicky, ale pokud jde o sociální chování, lidé se nerodí jako muži a ženy, ale musí se naučit jako muži a ženy jednat.“¹⁸²

Gender může být definován také jako sociální konstrukt, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované s obrazem muže a ženy jsou formovány kulturou a společností. Na rozdíl od biologického pohlaví, které je univerzální a nemění se podle času či místa, gender, tedy určení rolí, chování a norem vztahujících se k ženám a mužům, je v různých společnostech, obdobích či sociálních skupinách

¹⁸¹ NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie : Výsledky, problémy, perspektivy* . 1. vyd. Praha : Slon, 2007. s. 303. ISBN 978-80-86429-68-7.

¹⁸² JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. s. 90. ISBN 978-80-7367-269-0.

rozdílné. Není to přirozený či neměnný stav, ale výtvar vymyšlený společností, který vypovídá o stupni vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami.¹⁸³

Slovo gender pochází z angličtiny a může být přeloženo jako pohlaví či rod. To však není úplně přesné, proto se často v neanglicky mluvících zemích používá původní anglický výraz gender, nebo je překládán spojením, které by do češtiny mohlo být přeloženo jako sociální pohlaví. Přesná shoda v používání a překládání tohoto pojmu stále neexistuje a u různých autorů se liší.¹⁸⁴

Být mužem a ženou proto v tomto kontextu neznamena jen narazit se s určitými biologickými znaky jednoho či druhého pohlaví, ale pohlaví jedince také potvrzují a formují vlivy zvenčí. Identita každého jedince je vždy zasazena do určitého kulturního a jazykového kontextu, který spoluutváří jeho ženství či mužství. Ženská či mužská identita je však také subjektivní uvědomění si sebe sama jako ženy nebo muže, jinak řečeno osobní pocit ženství nebo mužství. Genderová identita tedy vzniká v konkrétním kulturním a společenském kontextu, ale zároveň obsahuje také osobní psychologický rozměr.¹⁸⁵

Další zkoumání genderu vychází ve druhé vlně feminismu z psychologické roviny a snaží se zjistit, jak lidé nesou ženství či mužství v sobě, kde a kdy vzniká, jak ho v sobě reprodukuje, jak na jeho základě vnímají svět, mezilidské vztahy, atd. Feministická analýza této oblasti čerpá především ze zkoumání a závěrů psychoanalýzy. Již Sigmund Freud při svém bádání a pozorování lidských osobností došel k přesvědčení, že pohlavní identita, tj. to, čemu říkáme mužství a ženství, není biologicky daná a vrozená, ale že ji lidé získávají v průběhu socializace. Přestože se Freudovy názory dnes již zdají neaktuální, jeho rozbor formování ženské a mužské identity je stále velmi podnětný.¹⁸⁶

„Psychoanalýza zkoumá způsob, jímž nabýváme genderovou identitu, a důvody, proč je tak silná. Vlivnou se stala myšlenka, že v okamžiku, kdy se

¹⁸³ *Slovníček pojmů* [online]. c2003 [cit. 2010-07-18].. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml>>.

¹⁸⁴ NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie : Výsledky, problémy, perspektivy*. 1. vyd. Praha : Slon, 2007. s. 304. ISBN 978-80-86429-68-7.

¹⁸⁵ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 6-7. ISBN 80-7044-808-3.

¹⁸⁶ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 178-179. ISBN 80-903228-3-2.

člověk stává subjektem, tedy začíná si uvědomovat své vlastní já (asi ve 3 až 4 letech), je tato subjektivita ihned pohlavní – přijímáme symbolický řád a s ním se i mužství či ženství rovnou stává neoddělitelnou součástí naší identity. Reflektující se osobnost je tedy od počátku ovlivněna tím, jak kultura definuje pohlaví a rod. Klíčovou roli zde pak hraje přijetí způsobu, jakým používáme jazyk, a proto ve feministickém myšlení druhé vlny hraje velmi významnou roli filozofie jazyka, sociolingvistika apod.“¹⁸⁷

Dále je vhodné stručně popsat některé další důležité pojmy a slovní spojení, které se úzce váží k pojmu gender.

4.3.2.1 Genderová role

Pod těmito slovy se skrývá „soubor určitých pravidel (většinou nepsaných, neformálních), které předpisují určité typy chování pouze ženám a jiné pouze mužům.“¹⁸⁸ Dítě se své mužské či ženské roli učí již od malička za asistence svého okolí a každý člověk ví, co jeho role obnáší a co je naopak tzv. “špatné“. Pokud se někdo chová jinak, než by podle své role měl, okolí to posuzuje jako něco nenormálního a mnohdy to odmítá přijmout.¹⁸⁹

4.3.2.2 Genderové stereotypy

Tento pojem velmi souvisí s pojmem předcházejícím a označuje předsudky a stereotypní představy o “správném“ a “přirozeném“ chování a posuzování jedinců na základě jejich příslušnosti k určitému pohlaví, aniž bychom se hlouběji zabývali tím, co je jim vrozené, co získali výchovou nebo jaké jsou jejich individuální schopnosti, potřeby či hodnoty.¹⁹⁰

4.3.2.3 Gender studies

Tento název označuje vědní obor, který se zabývá fenoménem genderu ve všech možných ohledech. Zkoumá, jak sociální a kulturní faktory tvoří rozdíly v mužském a ženském chování, jak jsou lidé socializováni do svých mužských a

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 179-180

¹⁸⁸ <http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml>

¹⁸⁹ VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studii*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. s. 10. ISBN 80-7044-808-3.

¹⁹⁰ http://www.nesehnuti.cz/publikace/historie_feminismu_WEB.pdf

ženských rolí, co musí konat, aby byla jejich role uznána, jak pohlaví ovlivňuje sociální nerovnosti v každodenním jednání, jaký vliv má pohlaví na sociální rozdíly týkající se vzdělání, příjmů, postavení, apod.¹⁹¹

Skutečnost, že se genderem zabývá samostatný vědní obor a jeho problematika se zkoumá na akademické úrovni již několik desítek let a stále dochází k novým objevům a významným zjištěním, dokazuje, že toto téma, které přinesla druhá vlna feminismu, je velice důležité a podnětné pro zkoumání společnosti. Přispívá k novým názorům a k celkové změně pohledu na muže a ženy, na jejich vzájemné vztahy a na ustavení skutečné rovnoprávnosti ve společnosti.

4.3.3 Různorodost proudů

Dalším znakem druhé vlny feminismu je fakt, že ji, stejně jako první vlnu, lze sotva označit za homogenní. V rámci ní se vytvořilo mnoho různých teorií a proudů, které vycházejí z odlišných perspektiv a jejich hlavní přístupy se liší. Odlišnosti a rozpory mezi jednotlivými proudy druhé vlny feminismu vytvořily pestrou škálu teorií a položily základ mnohým proudům, které se rozvíjejí i v současnosti.¹⁹²

V průběhu sedmdesátých let 20. století bylo běžně přijímaným názorem, že různé druhy feminismů mohou být rozděleny na liberální, socialistický a radikální. Jak se však myšlenky vyvíjely, mnoho dalších kategorií bylo postupně identifikováno a vznikaly stále nové podproudy feminismu.¹⁹³

Přesto alespoň v počátcích druhé vlny feminismu byly nejvýznamnějšími proudy feminismus liberální a radikální, kterými se podrobněji zabývají následující kapitoly. Další proudy feminismus však podle mého názoru rovněž stojí za zmínku, protože byly význačné nejen v rámci jeho druhé vlny, ale mnohé z nich jsou podnětné dodnes, a proto se jim práce, alespoň částečně a krátce, také dále věnuje.

¹⁹¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. s. 90. ISBN 978-80-7367-269-0.

¹⁹² RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 47. ISBN 80-246-0525-2.

¹⁹³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 139. ISBN 0-333-94568-9.

4.4 Liberální feminismus druhé vlny

Feminismus a jeho hlavní požadavek rovných práv se většinou opíral o tvrzení, že ženy jsou stejně dobré jako muži, mají stejný nárok na plná lidská práva a měly by mít volnost při rozvíjení vlastních možností, což by prospělo nejen jim, ale celé společnosti. Tyto argumenty stojí na základě liberalismu a v minulosti byly často užívané stoupenci první vlny feminismu při boji za občanskou a politickou rovnoprávnost mezi pohlavími.

Přestože počátky druhé vlny feminismu jsou spojeny s množstvím různých příčin a zdrojů a díky tomu vzniklo několik odlišných podproudů, je možné říci, že začala v 60. letech ve Spojených státech amerických jako liberální protest proti společnosti, která nedokázala prosadit slíbenou rovnost, samostatnost a plné lidské naplnění pro obě pohlaví. Liberální feminismus nebyl od počátku šedesátých let politickou teorií, byl spíše aplikací existujících společenských hodnot na situaci žen. Postupem času se však rozvinul v efektivní feministickou politiku a liberální předpoklady se staly v západních společnostech nepochybným základem pro veřejné politické debaty o problematice žen.¹⁹⁴

V polovině 60. let 20. století se velká část stoupenců liberálního feminismu začala připojovat k nově vznikajícím organizacím za ženská práva. Důvodem vzniku těchto organizací byla snaha zlepšit postavení žen použitím právních a společenských tlaků na různé významné instituce a politické strany, protože oficiální instituce selhaly při vymáhání rovnoprávnosti mezi pohlavími.

Přestože již v roce 1964 Kongres Spojených států schválil Zákon o občanských právech zakazující diskriminaci v zaměstnání na základě rasy, vyznání, původu a také pohlaví a ženy doufaly, že je to pro ně konečné vítězství, reálná situace se příliš nezměnila. Tento fakt přinesl vlnu nenávisti velkého množství žen k evidentní společenské nespravedlnosti a díky tomu se feministickým aktivistkám podařilo mobilizovat ženy do boje za svá občanská práva.¹⁹⁵

¹⁹⁴ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 139-140. ISBN 0-333-94568-9.

¹⁹⁵ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 24-25. ISBN 978-0-8133-4375-4.

Mezi tyto aktivistky patřila Betty Friedanová, kterou daná situace přivedla k závěru, že je třeba národní organizace, která by prosazovala zájmy žen. Výsledkem byl vznik Národní organizace pro ženy (National Organization for Women - NOW) v roce 1966, jíž byla Friedanová spoluzakladatelkou a také první prezidentkou.¹⁹⁶ Organizace NOW je považována za první výlučně feministickou skupinu ve Spojených státech amerických ve 20. století, která protestovala proti diskriminaci na základě pohlaví ve všech oblastech života – společenské, politické, ekonomické i individuální, a již krátce po jejím založení bylo jisté, že cíle a hodnoty této organizace byly jednoznačně spojené s liberalismem. Tato organizace byla velmi významná a brzy se stala největší feministickou organizací na světě.¹⁹⁷

Hlavním a výchozím argumentem této organizace byl názor Friedanové, že ženy potřebují uplatnění mimo sféru domovů, což prospěje nejen jim, ale také celé společnosti. Ženy by již nebyly omezené svými domovy a byly schopné využít svá těžce vybojovaná občanská a politická práva k zapojení se do ekonomického, společenského a politického života. Cílem členů této organizace bylo využití práva a stávajících politických procesů k ukončení diskriminace a dosažení úplné rovnosti mezi pohlavími ve všech oblastech života. Ke splnění těchto ideálů prosazovaly např. změny ve vzdělávacím systému či mediálním obraze žen.

Kampaně organizace NOW dosáhly v jistých ohledech zřetelných úspěchů. NOW byla první národní organizací, která vedla kampaně podporující legalizaci potratů a právo všech žen rozhodovat o svém mateřství. Tato organizace měla také velký vliv na změnu postojů k ženám ve vzdělávání, zaměstnání a v médiích. Inspirovala množství dalších kampaní a organizací za ženská práva a stala se významným politickým aktérem bojujícím za práva žen a hrála důležitou roli při zvyšování počtu feministicky smýšlejících žen a mužů v politicky významných funkcích.¹⁹⁸

¹⁹⁶ FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Praha : Pragma, 2002. s.520-521. ISBN 80-7205-893-2.

¹⁹⁷ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 25. ISBN 978-0-8133-4375-4.

¹⁹⁸ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 142-144. ISBN 0-333-94568-9.

Betty Friedanová však není význačná pouze jako spoluzakladatelka a první prezidentka Národní organizace pro ženy, ale též jako liberální feministka a spisovatelka, jejíž kniha *Feminine Mystique* je považována za klíčový podnět, který rozpoutal druhou vlnu ženského hnutí.¹⁹⁹ Betty Friedanová podle všeho patří k nejvýznamnějším a zřejmě také nejznámějším představitelům liberálního feminismu v rámci jeho druhé vlny, a proto se domnívám, že stojí za podrobnější zmínku. Další kapitola je věnována jí a především její důležité knize *Feminine Mystique*.

4.4.1 Betty Friedanová (1921 - 2006)

Betty Friedanová pracovala jako klinická psycholožka, nezávislá novinářka, žena v domácnosti, spisovatelka a přednášela také na různých univerzitách. V roce 1966 stála u zrodu Národní organizace pro ženy a byla její první prezidentkou. Roku 1973 se stala ředitelkou První ženské banky a její práce byla odměněna množstvím různých ocenění a poct. Mezi její nejvýznamnější díla patří např. *Druhá fáze* či *Fontána staršího věku*, ale tím nejpodstatnějším a nejznámějším zůstává kniha *Feminine Mystique*.²⁰⁰

Friedanová začala pracovat na této studii poté, co si uvědomila, že se sama jako žena v domácnosti na plný úvazek necítí naplněná a šťastná, ačkoli byla společností všemožně přesvědčována, že by se tak cítit měla. Když zjistila, že onu nespokojenost nepocítuje pouze ona, ale že ji sdílí velké množství žen, rozhodla se tento problém analyzovat a nabídnout ženám pomoc. Výsledkem byl spis *Feminine Mystique*, který se po svém prvním vydání z roku 1963 dočkal mnohamilionové reedice a bývá považován za nejdůležitější zdroj druhé vlny feministického hnutí v USA.²⁰¹

¹⁹⁹ RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 44. ISBN 80-246-0525-2.

²⁰⁰ OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et. Al. *Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. s. 58. ISBN 80-85850-67-2.

²⁰¹ JONSSONOVÁ, Pavla. *Předmluva k českému vydání Feminine Mystique 2002*. In FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Rozšířené vyd. Praha : Pragma, 2002. s. 44-45. ISBN 80-7205-893-2.

Friedanová v této knize kritizuje tzv. ženskou mystiku (tedy *Feminine Mystique*), která podle ní představuje ideologii prosazující úlohu ženy jako pasivní bytosti, která je uzavřena do soukromé sféry domovů a plní společenskou roli pouze jako manželka, matka a hospodyně.²⁰² Argumentovala tím, že ve Spojených státech od druhé světové války byly původní feministické ideály o vzdělanosti a nezávislosti žen nahrazeny vše prostupující ženskou mystikou, kterou byly ženy postupně manipulovány a přesvědčovány, aby nakonec uvěřily, že skutečného naplnění dojdou pouze v domácnosti.²⁰³

Snažila se také objasnit, jak je možné, že tento mýtus ovlivnil většinu amerických žen, jaké zdroje ho vyvolaly a posilovaly. Poukazovala na to, že ženský mýtus byl velmi nebezpečný, protože pramenil z rádoby vědeckých teorií. Na vině byla podle ní převážně nedokonalá interpretace Freudovy psychoanalýzy a funkcionalismus, které vymezily ženskou úlohu a odkázaly je k poslušnosti, pasivitě a přizpůsobení se společnosti. Navíc byly tyto teorie rozšířeny výchovou, vzděláním či ženskými časopisy, takže začaly být brzy považovány za nepopíratelné pravdy a celá společnost, tedy i ženy samotné, jimi byly silně ovlivněny.

Friedanová však došla k názoru, že tyto faktory by samy o sobě zřejmě nestačily na udržení tolika žen v domácnosti a zabývala se hledáním toho, co tuto ideologii neustále pohánělo a posilovalo. Výsledkem jejího pátrání bylo zjištění, že ve skutečnosti jde hlavně o obchod. Prodejci si podle ní uvědomili, že pokud budou ženy nespokojené, budou mít neustálou potřebu získávat nové věci, aby jejich život nebyl tak nešťastný, a proto budou více nakupovat. Osobnosti, které často nechápou svou identitu ani smysl vlastního života, jsou totiž velmi snadno manipulovatelné. Díky šikovným reklamám uvěří, že pokud si něco koupí, budou šťastnější, více tvůrčí, oblíbené, prostě lepší bytosti. Ženy v domácnosti se staly nejsilnější kupní silou, a proto bylo cílem výrobců vést ženy k tzv. kariéře v domácnosti a prostřednictvím reklam a medií se jim to úspěšně dařilo.²⁰⁴

²⁰² SOKAČOVÁ, Linda. *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nešehutí, 2004. s. 192. ISBN 80-903228-3-2.

²⁰³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 140. ISBN 0-333-94568-9.

²⁰⁴ FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Praha : Pragma, 2002. s.166-332. ISBN 80-7205-893-2.

Takovýto život nicméně podle Friedanové nemohl vést ke štěstí, protože žádné materiální pohodlí nemohlo vyplnit duševní prázdnotu jejich životů, což vedlo k pocitu beznaděje a zoufalství mnoha žen v domácnosti. Tento pocit však nemohly s nikým sdílet, protože jeho existence podle ženského mýtu nebyla možná, a ženy se proto domnívaly, že jejich nepříjemný pocit plyne pouze z jejich neschopnosti řádně se zhostit své “pravé” ženské role, styděly se o tom s ostatními hovořit a předpokládaly, že jen ony tento pocit zažívají. „Pokud ženu padesátých či šedesátých let začalo něco trápit, bylo jí zkrátka předem jasné, že problém je třeba hledat buď v manželství, nebo přímo v ní. Žila totiž v domněnku, že ostatní ženy jsou s tím, jaký vedou život, spokojené. (...) Tolik se ale za svůj pocit nespokojenosti styděla, že se nikdy nemohla dozvědět, jak mnoho dalších žen ho s ní vlastně sdílí.“²⁰⁵

Friedanová o této otázce proto hovořila jako o bezejmenném problému. Jeho příčinou bylo podle ní to, že se americké ženy zřekly jakékoli svobody a osobního rozvoje, byly vnitřně prázdny a zoufalé. Tento problém často vyvrcholil v duševní choroby, alkoholismus či zvýšený počet sebevražd mezi ženami a také se netýkal pouze žen samotných, ale celé společnosti, protože tyto ženy silně ovlivňovaly své manžele a děti, což mělo podle Friedanové ničivý efekt na následující generace.²⁰⁶

Betty Friedanová ve své knize konkrétně uvádí: „V povaze amerických dětí zřejmě došlo za posledních patnáct let k nenápadné, ale o to závažnější změně. Mnozí kliničtí lékaři, analytici a odborníci z oblasti sociálních věd u nich totiž zjistili známky velmi podobného problému, jakým trpívají ženy v domácnosti a jenž nemá jméno. U jejich dětí se tento problém navíc projevuje daleko více patologicky. (...) Symbiotická láska a shovívavost, které za éry ženského mýtu nahrazovaly skutečnou mateřskou lásku, totiž nestačily k tomu, aby u dítěte vybudovaly sociální citění a dostatečně pevný charakter.“²⁰⁷

Z toho podle Friedanové jasně vyplývalo, že zájmy společnosti jsou stejné jako potřeby žen a vyžadují, aby se ženy vymanily z ženského mýtu a byla jim

²⁰⁵ FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Praha : Pragma, 2002. s.166-332. ISBN 80-7205-893-2.

²⁰⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 140-141. ISBN 0-333-94568-9.

²⁰⁷ FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Praha : Pragma, 2002. s.394, 413. ISBN 80-7205-893-2.

umožněna jiná životní náplň než být ženou v domácnosti. To bylo podle Friedanové možné, pokud by se ženám ukázaly možnosti plné svobody a osobnostního naplnění mimo domovy. Jako nejvhodnější prostředek k tomu viděla v kvalitním vzdělání, které by rozšířilo jejich obzory a pomohlo překlenout ženský mýtus. Jejím cílem bylo umožnit ženám žít plnohodnotný život, rozvíjet svůj potenciál a budovat profesní kariéru mimo domov a zároveň být manželkami a matkami.²⁰⁸

Přestože Friedanová útočila na status ženy v domácnosti, nikdy nepožadovala, aby se ženy vzdaly rodiny na úkor úspěšné kariéry. Naopak věřila, že spojením těchto oblastí ženy konečně dojdou ke štěstí. Musí si však uvědomit, že domácí práce a péče o děti a manžela jsou součástí jejich životů, ale není to celý jejich život. Poté zjistí, že mají spoustu času a energie věnovat se práci mimo domov a budou z nich opět plnohodnotné lidské osobnosti.²⁰⁹ „Žena si musí na základě vlastních potřeb a schopností vytvořit nové životní plány, v nichž skloubí lásku a děti a domov, které vymezovaly její roli v minulosti, se smysluplnou a společensky přínosnou prací, prostřednictvím které se bude moci podílet na možné podobě budoucího světa.“²¹⁰

Tyto názory byly však kritiky často považovány za zidealizované a nereálné, protože si podle nich Friedanová neuvědomovala, jak je složité sloučit rodinu a kariéru, pokud by nenastaly zásadní změny ve společnosti. Stejně jako Wollstonecraftová nebo Mill posílala ženy do veřejného světa, aniž by vyzvala muže, aby se podíleli na práci ve sféře soukromé.

Kritici Feminine Mystique také často vycházeli z toho, že se zde Friedanová věnovala pouze bílým vzdělaným heterosexuálním ženám ze střední třídy. Zaměřovala se především na americká předměstí plná „privilegovaných“ amerických žen, aniž by si uvědomovala, že ne všechny ženy se nacházejí ve stejných pozicích a díky tomu by mohly mít také odlišné problémy.²¹¹ Tyto

²⁰⁸ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 141. ISBN 0-333-94568-9.

²⁰⁹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 28. ISBN 978-0-8133-4375-4.

²¹⁰ FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Praha : Pragma, 2002. s.463-464. ISBN 80-7205-893-2.

²¹¹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 28. ISBN 978-0-8133-4375-4.

privilegované ženy se v díle Betty Friedanové staly jakýmsi vzorem, podle kterého byly posuzovány ostatní ženy, kterým byly mnohé problémy předměstských žen a jejich důvody spíše vnucovány, stejně jako pocity, které by měly cítit.²¹²

4.4.2 Shrnutí

Přestože si kniha *Feminine Mystique* vysloužila mnohé kritiky z nejrůznějších důvodů a názory, které Friedanová zastávala, byly považovány za nedokonalé či nedostatečné, byla tato studie velmi významná a velké množství čtenářů a čtenářek uvádělo, že změnila jejich životy. Podobné reakce však spíše vypovídaly o tom, že tato problematika již delší dobu společnost trápila a kniha byla souhrnem toho, co většina lidí cítila. Stala se tak posledním impulzem pro společenskou revoluci.²¹³

To nicméně neubírá tomuto dílu na jeho velikosti, ale naopak ukazuje jeho důležitost pro moderní společnost. Stejně tak toto dílo dokazuje, nakolik byly myšlenky liberalismu stále význačné i v druhé polovině 20. století, a tvoří hodnotný přehled idejí prosazovaných liberálním feminismem.

²¹² ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 236. ISBN 80-86130-07-X.

²¹³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 141. ISBN 0-333-94568-9.

4.5 Radikální feminismus

„Jedním z charakteristických rysů druhé vlny feminismu je to, že řada feministických autorek vykročila za rámec stávajících politických ideologií. Společenské rozdíly spojované s genderem byly poprvé pochopeny jako závažné samy o sobě, jako něco, co je také třeba jako svébytný samostatný jev zkoumat a chápat. K adaptaci liberálních a socialistických idejí, aby pomocí nich bylo možno osvětlit postavení žen ve společnosti, už došlo; liberalismus ani socialismus však neuznal, že gender je ze všech společenských dělítek nejzákladnější.“²¹⁴

Toto hledisko začal poprvé prosazovat radikální feminismus, který znamenal protest proti stávajícím hodnotám a životnímu stylu a který se mnohdy zdál být extrémním a šokujícím. Přestože existovalo jisté propojení mezi liberálním, socialistickým a radikálním feminismem, a to jak v myšlenkách či cílech, které prosazovaly, tak v lidech, kteří byli jejich stoupenci, radikální feminismus zastával ideje, které ho naprosto oddělovaly od ostatních feministických přístupů. Příznivci radikálního feminismu chtěli nalézt pravé kořeny vykořisťování žen a považovali se za teorii žen pro ženy, která byla založena zásadně na ženské zkušenosti a vnímání a nevyhledávala žádné kompromisy s existujícími politickými přístupy.²¹⁵

Typickým znakem radikálního feminismu bylo přesvědčení, že útlak na základě pohlaví je nejzákladnějším a univerzálně platným rysem společnosti, zatímco ostatní nespravedlnosti, jako třídní vykořisťování, rasová nenávisť, atd. jsou pouze druhotné. Gender byl podle nich tím hlavním a politicky nejvýznamnějším, co společnost rozdělovalo. Stejně jako socialisté používali slovo kapitalistický, aby upozornili na ekonomické vykořisťování, radikální feministky užívaly pojem patriarchát k označení útlaku na základě pohlaví.²¹⁶

²¹⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 247. ISBN 80-86861-71-6.

²¹⁵ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 163. ISBN 0-333-94568-9.

²¹⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 248. ISBN 80-86861-71-6.

Z toho podle stoupenců radikálního feminismu vyplývalo, že ženy tvoří společenskou skupinu, která má opačné zájmy než skupina tvořená muži. Tyto zájmy by je měly sjednotit navzdory různé třídě či rase a měly by bojovat společně pro své osvobození od mužské dominance.²¹⁷

Další důležitou myšlenkou radikálních feministek byl názor, že mužská nadvláda se netýká pouze veřejné sféry, ale že je rozšířena do soukromé oblasti života. Snažily se proto odhalit konkrétní vliv pohlaví nejen v politice, ve veřejném životě a placeném zaměstnání, ale i v tak osobních oblastech života jednotlivce, jakými byla rodina a sexualita. Všude byl podle nich zřejmý patriarchát, tedy nadvláda mužů, se kterou by se mělo konečně skoncovat. Tyto představy se objevily již v díle Simone de Beauvoirové a radikální feministky je ve druhé vlně feminismu dále rozvíjely.²¹⁸

Přestože tyto myšlenky jistě nebyly úplně nové, teprve na konci 60. let 20. století začaly být považovány za novou svébytnou teorii v rámci feminismu. Podnět k jejímu vzniku vycházel ze zkušeností žen z různých občanských hnutí v Severní Americe, Evropě a Austrálii. V těchto sdruženích ženy zjistily, že byly také ovlivněny ženským mýtem a že stále sloužily pouze k uspokojení politických, domácích či sexuálních potřeb mužských aktivistů, přestože se i ony snažily přímo bojovat za práva různých skupin obyvatel. Každý pokus o zviditelnění problému vyloučení žen z důležitých rozhodnutí byl přijat v lepším případě s nezájmem, v horším s posměchem a opovržením.

Ve Spojených státech se často prolínala ženská a černošská hnutí za občanská práva. Když se po vydání zákona o občanských právech z roku 1964 reálný stav příliš nezměnil, část černošského hnutí přešla od liberálních právních otázek k radikálnějším a militantním představám o osvobození prostřednictvím revoluce. Některé ženy v tom spatřovaly jasný vzor pro ženské vysvobození z mužské nadvlády, které dalece přesahovalo liberální myšlenky o rovných právech. Z tohoto nového hlediska byly ženy součástí boje proti mužům, který nemohl být vybojován skrz zdvořilé požadavky rovných příležitostí či změny v zákonech.

²¹⁷ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 163. ISBN 0-333-94568-9.

²¹⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 247. ISBN 80-86861-71-6.

Zastánci radikálního feminismu již nepožadovaly akceptování v rámci systému, ale prosazovaly jeho svržnutí a nastolení úplně nového společenského uspořádání.

V roce 1967 vznikly ve Spojených státech amerických první radikální ženské skupiny. Byly ovlivněny myšlenkami Maoismu, který byl populární v levicových skupinách, a používaly hlavní ideu čínského komunismu, kterou bylo tzv. “mluvení o rozhořčení”.²¹⁹

Ženy se scházely v malých skupinách, kde vyjadřovaly a sdílely své osobní zkušenosti s tím, co je to “být ženou”. Díky tomu zjistily, že jejich individuální zkušenosti nebyly ojedinělé, ale byly všeobecně pociťovány mnoha dalšími ženami.²²⁰ Tato teorie byla brzy známa jako “zvyšování uvědomění” a sloužila jako politická strategie založená na předpokladu, že tzv. “ženské problémy” jsou sdíleny všemi ženami a je možné je ukončit pouze díky společné veřejné akci.

Spolu s rychlým rozšířením nových radikálních skupin se stalo klíčovým heslo “soukromé je veřejné”. Z tohoto úhlu pohledu se zdálo, že každá část lidského života obsahovala veřejný rozměr, politický boj tak mohl nabrat mnoho nových forem. Ženský zápas za osvobození byl záležitostí okamžité veřejné akce a byl veden proti všeobecnému utlačovateli – tedy muži.²²¹

Některé radikální feministky začaly zaujímat revoluční postoje. Argumentovaly tím, že jsou-li rozdíly mezi pohlavími přirozené, pak počátky patriarchy spočívají v samotném mužském pohlaví. “Všichni muži” jsou fyzicky i psychicky disponováni k tomu, aby utlačovali “všechny ženy”. Muži tvoří utlačující “sexuální třídu”, která se oddává agresí, ovládání a destrukci; “sexuální třída” žen je proto “univerzální obětí”. Tyto feministky byly rovněž přesvědčeny, že daná situace má zásadní dopad na osobní a sexuální chování žen. Sexuální rovnováha je nemožná, protože součástí všech vztahů mezi muži a ženami je vykořisťování. Heterosexuální ženy byly proto považované za neschopné plně si uvědomit svou ženskou přirozenost a začít se “identifikovat se ženami”. To vedlo ke vzniku politického lesbismu, podle něhož sexuální preference jsou pro ženy

²¹⁹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 163-165. ISBN 0-333-94568-9.

²²⁰ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 48. ISBN 978-0-8133-4375-4.

²²¹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 165. ISBN 0-333-94568-9.

tématem zásadního politického významu. Jedině ženy, které žijí v celibátu nebo se přikloní k lesbismu, se mohou považovat za “ženy identifikované se ženami“, tedy za ženy s “ženskou identitou“, schopné se vyprostit z nadvlády mužů.²²²

Tyto a další myšlenky se nicméně nesešly se všeobecným souhlasem a mnohdy ženské hnutí spíše rozštěpily. Přesto je však radikální feminismus považován za důležitý směr v rámci druhé vlny feminismu, převážně díky teorii útlaku na základě pohlaví, kterou se radikálním feministkám podařilo vytvořit. Hlavní myšlenky radikálního feminismu byly zformulovány na základě spisů několika klíčových autorek, mezi které patří Shulamith Firestoneová, Eva Fígesová, Germaine Greerová a Kate Millettová.

Přestože všechny zmíněné autorky a jejich zásadní studie znamenaly velmi významné projevy nového hnutí, je to kniha *Sexuální politika* od Kate Millettové, která je považována za jeden z nejdůležitějších teoretických zdrojů radikálního feminismu, protože jako první představila do feministického myšlení důkladný systematický popis teorie patriarchy.²²³ Této autorce a jejímu dílu se proto podrobněji věnuje následující kapitola.

4.5.1 Kate Millettová (1934)

Americká radikální feministka Kate Millettová působila, popřípadě stále působí jako učitelka literatury a filozofie, sochařka a spisovatelka. Byla aktivní členkou hnutí za občanská práva, pracovala ve výboru Národní organizace pro ženy (NOW) a spolupracovala při zakládání umělecké kolonie pro ženy v New Yorku. Millettová je autorkou mnoha knih, z nichž nejznámější a nejvýznamnější je zřejmě knižní vydání její dizertační práce s názvem *Sexuální politika* z roku 1970. Tato kniha, která je považována za první pokus o důslednou analýzu patriarchy, se po svém vydání stala okamžitým bestsellerem a ve své době patřila k nejcitovanějším zdrojům v literatuře týkající se feminismu.²²⁴

²²² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 250-251. ISBN 80-86861-71-6.

²²³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 165-166. ISBN 0-333-94568-9.

²²⁴ OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et. Al.. *Dívčí válka s ideologií*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. s. 70-71. ISBN 80-85850-67-2.

Zásadním názorem v práci Kate Millettové bylo přesvědčení, že kořeny útlatku žen tkví v patriarchálním řádu. „Tento systém dokázal dosáhnout té nejpřirozenější formy “vnitřní kolonizace“, navíc typu houževnatějšího než jakákoliv forma segregace, vyhraněnějšího než třídní stratifikace, jednoduššího a dozajista trvalejšího. I když dnes působí velice utlumeným dojmem, zůstává dominance jednoho pohlaví nad druhým pravděpodobně nejmocnější ideologií naší kultury, které poskytuje nejzákladnější koncept moci.“²²⁵

Pojem patriarchát již v politickém diskursu existoval, ale Millettová ho začala užívat úplně novým způsobem. V 17. století bylo slovo patriarchát hojně používáno příznivci absolutní moci, kteří prohlašovali, že králova moc nad poddanými je stejná jako pravomoc, kterou má otec nad svou rodinou, a že obě byly schváleny Bohem a jsou tak přirozeně správné. Millettová ve své práci vyšla právě z této moci otce v rodině a argumentovala tím, že princip patriarchátu stojí na mužské nadvládě nad ženami a také nadřazenosti starších mužů nad mladšími. Ve své práci se však zaměřovala pouze na první z těchto principů a též nerozlišovala mezi mužskou nadvládou v rodině a ve společnosti jako celku. V tomto kontextu je tedy slovo patriarchát užíváno pro označení sociálního systému založeného na mužské nadřazenosti a ženské podřazenosti a toto použití se stalo mezi feministkami zásadní.²²⁶

Ideologie patriarchátu zdůrazňuje biologické rozdíly mezi muži a ženami a snaží se dokázat, že muži měli vždy dominantní role, kdežto ženy byly podřízené. Millettová ve své knize tvrdí, že tato ideologie je natolik silná, komplexní a všudypřítomná, že docílila toho, že ženy se svým útlakem “souhlasí“, protože je jim vnucena představa, že tento stav je přirozený a normální. Zdůrazňuje však také, že přes veškerou snahu mužů ovládat všechny ženy se některé z nich vzepřely a dokázaly, že se nedají tak lehce řídit. Zářným příkladem byly aktivistky prosazující občanská a politická práva žen v rámci první vlny feminismu. Přes všechny úspěchy se však ženskému hnutí v první vlně nepodařilo

²²⁵ MILLETT, Kate. *Sexuální politika*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha: SLON, 1998. s.74. ISBN 80-85850-67-2.

²²⁶ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 166. ISBN 0-333-94568-9.

osvobodit ženy úplně, protože podle ní nedokázalo odmítnout stávající systém. Výsledkem toho byl fakt, že v průběhu 20. století patriarchální řád získal zpět své silné pozice, kterými aktivistky první vlny silně otráslly.²²⁷

Podle Millettové znamenala patriarchální moc mužů nad ženami podstatu fungování všech společností a rozšířila se dalece za formální instituce moci. Patriarchát byl podle ní udržován převážně díky procesu podmiňování, který začíná socializací dítěte uvnitř rodiny, která tvoří hlavní instituci patriarchátu. V rodině dochází k primární socializaci nové generace a ta skrze ni přijímá postoje, normy a hodnoty, které patriarchální ideologie předepisuje. Tím vede mladé lidi ke společenskému konformismu a uniformitě, která je dále posilována vzděláním, médií a náboženstvím do takové míry, že patriarchální hodnoty jsou zvnitřněny muži a stejně tak i ženami.²²⁸

Millettová dále argumentovala tím, že přes velký úspěch této “vnitřní kolonizace“ se patriarchát opírá také o ekonomické vykořisťování a hrozbu násilí. Historie lidstva je záznamem mužské krutosti k ženám, což jim dovoluje právě patriarchální společenský systém.²²⁹ „Patriarchální síla je založena na formě násilí, a to zvláště sexuálního, nejdokonaleji realizovaného ve formě znásilnění. (...) Emoce agrese, nenávisti, pohrdání a touhy zničit nebo porušit osobnost, projevované při znásilnění, na sebe berou formu dokonale odpovídající sexuální politice.“²³⁰

Ve všech společnostech tak patriarchát mimo jiné spočívá na sexuálním násilí a znásilnění. V tomto kontextu jsou sexuální vztahy mezi muži a ženami pouze odrazem mužské síly a Millettová věnovala velkou část své knihy rozboru prací několika spisovatelů 20. století, aby odhalila právě onu sexuální nadvládu, která je v nich obsažena. Analyzovala díla D. H. Lawrence, Henry Millera, Normana

²²⁷ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 52. ISBN 978-0-8133-4375-4.

²²⁸ MILLETT, Kate. *Sexuální politika*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha: SLON, 1998. s.79-80. ISBN 80-85850-67-2.

²²⁹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 166. ISBN 0-333-94568-9.

²³⁰ MILLETT, Kate. *Sexuální politika*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha: SLON, 1998. s.85. ISBN 80-85850-67-2.

Mailera a Jeana Geneta, které považovala za jedny z nejvíce vlivných vůdců patriarchátu v letech 1930-1960. Millettová argumentovala tím, že v knihách těchto autorů jsou ženy většinou sexuálně poniženy a zneužívány muži, a protože čtenáři často považují popisy v knihách za správné či ideální chování, tyto příběhy vedou ženy k tomu, že považují samy sebe za sexuálně poražené a podřízené. Dále se snažila ozřejmit, že na stejném principu fungují také reklamy. Perfektní štíhlé modelky, které se objevují v časopisech a televizi, se staly normou pro všechny ženy.

Ženám jsou tak vnucovány představy a ideály krásy a sexuálního chování, kterým se kvůli tlakům společnosti snaží přizpůsobit, i když třeba pouze podvědomě, a to je nemálo ovlivňuje. Pokud se těmto vzorům ženy podvolit nechtějí, neustále pociťují nepochopení a opovržení ostatními členy společnosti, což jim také samozřejmě značně znepríjemňuje život. Ženy jsou tak stále utlačovány, ať již o přizpůsobení usilují či nikoli. Všechny tyto ideály přitom podle Millettové vytváří mužské autority, které se tak snaží ženy ovládat a řídit.²³¹

Mužské ovládání veřejného i soukromého života udržuje patriarchát, a proto musí být mužská kontrola odstraněna, aby byly ženy konečně osvobozeny. Pokud má být mužská nadvláda odstraněna, muži i ženy se nejprve musí zbavit sexuálního statusu a role, protože ty byly vytvořeny pod vlivem patriarchátu. Teprve až dojde ke svržení patriarchátu a sexualita se radikálně změní, mohou muži a ženy docílit vztahu jako rovné lidské bytosti. Takto viděla Millettová šanci žen na spravedlivou společnost, ve které budou konečně svobodné a dosáhnou postavení plnohodnotné lidské bytosti, kterou nikdo nemůže utlačovat.²³²

Ačkoli mnoho žen považovalo myšlenky obsažené v díle *Sexuální politika* za převratné a byly přesvědčeny, že povedou ke změně pohledu na společnost a k její celkové přeměně, bylo pojetí patriarchátu u Millettové a dalších radikálních feministek často kritizováno, a to nejen odpůrci feminismu, ale také feministkami,

²³¹ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 53. ISBN 978-0-8133-4375-4.

²³² Tamtéž, str. 52

které tento koncept považovaly za politicky kontra-produktivní, založený na nepřesných a zavádějících domněnkách.²³³

Někteří kritici uvádějí, že Millettová sice poskytuje ve své knize *Sexuální politika* dostatečný popis patriarchálního řádu a mocenských vztahů založených na podřízení žen a dominanci mužů, ale na druhou stranu není schopná přinést přiměřené vysvětlení jejích zjištění. Na základě toho poté také vyvozují, že radikální feminismus jako takový nechává bez povšimnutí určité podoby mužské nadvlády a ženského podrobení.²³⁴

Další kritiku si vysloužila myšlenka, že všechny ženy jsou sjednoceny v jakémsi obecném sesterství, které přesahuje všechny „uměle“ vytvořené rozdíly ve společnosti a platí i napříč historií. Tato idea je považována za silně matoucí hned v několika ohledech. Například příliš jednoduché srovnání zkušeností žen z historie se ženami moderní společnosti je kritiky pokládáno za nemožné a může vést až k banalizování utrpení, které ženy v historii podstupovaly. Stejně tak je podle nich neadekvátní srovnávat problémy žen v různých společnostech současného světa. Snahy a zevšeobecnění ženské zkušenosti mohou zakrývat jiné formy útlačení založené na rase či třídě nebo mohou zlehčovat jejich význam, protože ve srovnání s útlakem žen jsou rasismus, militantní nacionalismus či ekonomické vykořisťování ukazovány jako triviální záležitosti. Podle některých kritiků proto předpoklady radikálních feministek, že zájmy bílých žen ze středních vrstev západních společností jsou srovnatelné s potřebami všech žen po celém světě, tvoří jen jinou verzi kulturního imperialismu. To podle nich znamená, že tato představa vede k zakrývání různých problémů ve společnosti úplně stejně, jako patriarchát zastírá utlačování žen.²³⁵

Přestože tyto a mnohé další argumenty kritiků jsou důležité a ukazují, že pojetí patriarchátu u Millettové a jejích následovnic není ideální a v dnešní době je mnohdy považováno za zastaralé, tato koncepce má stále všeobecnou hodnotu a platnost. Přinejmenším nám umožňuje si uvědomit, jak jsou mužské zájmy,

²³³ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 167. ISBN 0-333-94568-9.

²³⁴ THOMPSON, Denise. *Radical Feminism Today*. London : SAGE Publications, 2001. s.62. ISBN 0-7619-6340-5.

²³⁵ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 170-172. ISBN 0-333-94568-9.

potřeby a perspektivy stále hlavní pro politický, kulturní a ekonomický život a tvoří normy, vůči kterým jsou ženy posuzovány.²³⁶

Ve stejném roce, kdy byla vydána Sexuální politika Kate Millettové, vyšla další vlivná kontroverzní kniha zařazovaná do radikálního feminismu, jejíž autorkou byla Germaine Greerová. Této významné studii a její autorce se věnuje následující kapitola.

4.5.2 Germaine Greerová (1939)

V Británii žijící Australanka Germaine Greerová působila jako profesorka literatury, vystupovala v televizních diskuzích a přispívala do různých časopisů. Přestože je autorkou mnoha knih, např. Překážkový běh či Skutečná žena, za její nejvýznamnější dílo je považován spis Eunuška, který byl poprvé vydán roku 1970. Název knihy vznikl z představy Greerové, podle níž současná patriarchální a konzumní společnost "kastruje" společenské a sexuální svobody každé ženy a tvoří z nich ženské eunuchy. Její spis Eunuška kritizuje tehdejší, a vlastně i dnešní společnost, která je podle ní ústředním strůjcem útlaku, v čemž evidentně souhlasí s Millettovou. Na rozdíl od ní ale tvrdí, že utlačované nejsou jen ženy kvůli společenskému pojetí feminity, ale nesvobodní jsou také muži, kteří jsou svazováni maskulinitou.²³⁷

Greerová začíná svou knihu kapitolou o tělu, ve které se snaží dokázat, že většina tradičních představ o biologii a těle mužů a žen, které jsou pokládány za přirozeně dané a normální, je ve skutečnosti uměle vytvořena. Argumentuje tím, že vše, co pozorujeme a považujeme za obvyklé, by mohlo být jinak, a proto předkládá množství různých příkladů, které s běžnými představami polemizují a vyvrací je. V této kapitole se také zabývá sexualitou, reprodukcí a veškerými otázkami s tím spojenými. Kritizuje stávající pojetí sexuality žen jako nesvobodné a vyumělkované, protože ženy jsou chápány jako sexuální objekty určené k potěše mužů a jejich vlastní sexualita je zastírána a vyvracena.²³⁸ V otázce sexuality

²³⁶ Tamtéž, str. 174

²³⁷ SOKAČOVÁ, Linda. *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nešehutí, 2004. s. 193-194. ISBN 80-903228-3-2.

²³⁸ GREER, Germaine. *Eunuška*. Praha: One Woman Press, 2001. s. 33-66. ISBN 80-86356-03-5.

byla Greerová značně ovlivněna ideály sexuální revoluce 60. a 70. let a považovala osvobození ženského libida za hlavní předpoklad všeobecného zrovnoprávnění žen.²³⁹

Cílem Greerové bylo představit nové úhly pohledu žen na společnost i na sebe samotné a přimět je postavit se tlakům konvenčních hodnot a předsudků, které jsou jim vnucovány. „Ženy se proto musí naučit zpochybňovat i ty nejzákladnější premisy o své normalitě, aby tak otevřely cestu dalším možnostem vývoje, které se jim postupně uzavřely vlivem toho, jak byly formovány v dětství.“²⁴⁰

V tomto smyslu Greerová dále rozebírá problematiku duše a zejména stereotypní představu dokonalé ženy, která ovládá naši kulturu a omezuje všechny ženy tím, že usilují o její naplnění. V další části pojednává také o odlišných projevech lásky a především se zabývá kritikou současné monogamní nukleární rodiny a navrhuje možné alternativy. V nukleární rodině je podle ní obsažena izolace, která vyvolává frustrace a závislosti. Tato skutečnost se nejvíce odráží na ženách, protože ty na rozdíl od svých manželů neuniknou vězení rodiny a domácnosti díky placenému zaměstnání.

Žena se upíná na své děti a snaží se, aby rodina trávila veškerý čas s ní, protože význam ženy spočívá pouze ve vztahu k vlastní rodině, v tomto případě k manželovi a jejich společným dětem. Přehnaná péče vede u dětí k tomu, že jsou stále více na svých matkách závislé, což však rozhodně neznačí lásku. To se odráží v dospívání, kdy se mladí snaží svou rodinu co nejvíce opouštět. Tento problém koření podle Greerové již v samé podstatě nukleární rodiny a stávající společnosti, která lidi separuje, odcizuje a bere jim přirozenou potřebu sounáležitosti. Vzor pro ideální uskupení rodiny hledala například v tzv. kmenové rodině, ve které žilo větší množství příbuzných ve společné domácnosti. Práce, problémy i zábava byly sdíleny všemi jejími členy a neexistovala generační propast, protože zde žily všechny věkové kategorie v těsné blízkosti. Greerová však netvrdila, že se uskupení rodiny musí změnit přímo tímto nebo jiným

²³⁹ SOKAČOVÁ, Linda. *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*. In *ABC feminismu*. 1. vyd. Brno : Nešehutí, 2004. s. 194. ISBN 80-903228-3-2.

²⁴⁰ GREER, Germaine. *Eunuška*. Praha: One Woman Press, 2001. s. 21. ISBN 80-86356-03-5.

konkrétním směrem. Snažila se pouze uvést jiné alternativy, v jejichž světle je možné hledat nová východiska pro lepší život.

Nejzajímavější část této knihy však podle mého názoru tvoří závěrečná kapitola s názvem Revoluce. Greerová zde vysvětluje svůj postoj k možnostem řešení ženské problematiky a předkládá zajímavé koncepty, z nichž některé mají naději na úspěch a jiné znějí značně naivně. Nehledá východisko v tradičním militantním pojetí revoluce, ale spíše v “revoluci vlastního já” každé ženy. Pokládá za důležité, aby se ženy zřekly konzumerismu a závislosti na ostatních, přičemž argumentuje, že žena toužící po svobodě se nemá vůbec vdávat. Tento požadavek je značně kontroverzní, ale vychází z jejího přesvědčení o nutnosti sexuálního osvobození a nezávislosti na tradičních společenských institucích, které svazují jak ženy, tak muže. Cílem revoluce, kterou požaduje Greerová, je zvýšení sebevědomí a hrdosti každé ženy, odmítnutí předkládaných jistot, převzetí zodpovědnosti za svůj život a radost ze své vlastní práce a sebe samé.²⁴¹

Greerová se domnívala, že by revoluce „měla znamenat opravu falešných perspektiv, které vznikají na základě našich představ o ženství, sexu, lásce a společnosti. Prozatím by mohla znamenat schopnost soustředit svoji energii tak, aby nebyla uplatňována represivně, ale s touhou, dynamicky a tvůrčím způsobem. Sex musí přestat fungovat jako kšeft mezi mocnými a bezmocnými, despoty a otroky, sexuály a neutrály. (...) Nejde o to říci ženám, co dělat dál nebo dokonce co chtějí dělat dál. Tato kniha byla napsána v naději, že ženy objeví, že mají vůli. Jakmile k tomu dojde, budou nám schopny říci, co a jak chtějí, samy.“²⁴²

Přestože myšlenky Germaine Greerové obsažené v Eunušce jsou velice zajímavé, tento provokativní spis si vysloužil mnohé kritiky nejen z nefeministických řad, ale také od různých stoupenců ženského hnutí. Greerová vytvořila polemiku ohledně způsobů, kterými byly ženy podmiňovány k přijetí pocitu podřízenosti mužům, a kritizovala některé feministky, například Betty Friedanovou, že se snaží vnutit ženám sice pohodlnější, ale stále podřízené postavení. Vytvořila odvážný útok na omezení, které ženy zažívají ve svých životech, ale byla kritizována mnoha feministkami za to, že obviňovala ženy

²⁴¹ Tamtéž, str. 372-390

²⁴² Tamtéž, str. 25, 29.

samotné z neschopnosti využít šancí, které jim byly poskytnuty. Stejně tak si vysloužila kritiku svého přístupu, který sice nabízel možné alternativy, ale nepřišel s žádným novým uceleným konceptem či strategií.²⁴³

Sama Greerová očekávala vlnu kritiky na své dílo a tvrdila, že je to spíše známka jeho kvality než jeho nedostatku. Greerová to vyjádřila následovně: „Tato kniha představuje pouze další příspěvek k pokračujícímu dialogu mezi tázající se ženou a světem. Nepředkládá žádné odpovědi, možná však klade některé otázky lépe než dřív. Pokud ji nikdo nebude zesměšňovat, pokud jí nikdo nebude zlořečit, nesplnila svůj účel. Je neškodná, jestliže neurazí úspěšné kolaborantky. To, co mohou tolerovat ony, je totiž nepřijatelné pro ženu, jež má v sobě trochu hrdosti.“²⁴⁴

4.5.3 Shrnutí

V dílech Kate Millettové a Germaine Greerové lze najít mnoho společných znaků. Obě se stavěly proti stávajícímu systému, který stavěl ženy do podřízeného postavení. Stejně tak se domnívaly, že ženy musí prohlédnout předsudky dané společností a systém, který je vykořisťuje, zničit a vytvořit zcela nový, který nebude prospěšný pouze pro ženy, ale také pro muže a vůbec pro všechny bytosti na světě. Domnívám se, že přes mnohé nedostatky analýzy Kate Millettové či Germaine Greerové a jisté vyhrocené názory některých jiných radikálních aktivistek není tento proud v rámci feminismu nepravdivý a už vůbec ne nezajímavý, protože nabízí spoustu nových pohledů na problematiku vztahů mužů a žen a nabízí neotřelé koncepce a obrazy společnosti, které byly platné v době jejich vzniku, ale mnohé z nich jistě přetrvávají dodnes.

Radikální feminismus nebyl jediným proudem, který ve druhé vlně feminismu přesáhl hranice stávajících politických ideologií. Vznikla celá řada různých podob feminismu, z nichž některé se hlásily k teoriím starším, jiné vycházely z myšlenek novějších a mnohé z nich jsou významné dodnes. Některým z těchto proudů se velice stručně věnuje následující kapitola.

²⁴³ HANNAM, June. *Feminism*. London : Pearson Longman, 2007. s. 145. ISBN 978-0-582-50608-4.

²⁴⁴ GREER, Germaine. Eunuška. Praha: One Woman Press, 2001. s. 30-31. ISBN 80-86356-03-5.

4.6 Další proudy druhé vlny feminismu

Od šedesátých let 20. století je velmi obtížné dělit feminismus pouze na liberální, socialistický a radikální. Kromě nich se totiž objevily také nové proudy, které sice vycházely z řady různých zdrojů, ale většinou je spojoval zájem zkoumat ženskou problematiku také v jiných ohledech, než jsou jen vztahy mezi muži a ženami.²⁴⁵

Přestože si uvědomuji, že i jiné proudy kromě liberálního a radikálního byly v rámci druhé vlny feminismu velmi významné a bylo by vhodné se jim důkladně věnovat, možnosti této práce to bohužel nedovolují. Proto se jimi následující kapitoly zabývají pouze velice stručně.

4.6.1 Socialistický feminismus druhé vlny

Stejně jako se v ní projeví myšlenky liberalismu, se ve druhé vlně také rozvíjely názory socialistického feminismu. Ačkoli jeho analýzy ženské otázky ve spojení se socialistickými ideami byly důležité a podnětné, v rámci druhé vlny byly zastíněny stoupenci liberálního a především radikálního feminismu, jejichž pokusy o objevení nových forem nahlížení na vztahy mezi muži a ženami bylo pro druhou vlnu feminismu více příznačné.²⁴⁶

Přesto však vznikla celá řada významných prací, které se snažily obnovit myšlenky socialistického feminismu a přizpůsobit je novým skutečnostem a zjištěním, ke kterým od dob první vlny došlo. Moderní socialistické feministky souhlasily s hlavními názory socialismu, které byly prosazovány již např. Engelsem a Bebelem, ale bylo pro ně nemožné přijmout myšlenku, že politika tříd je důležitější než problematika pohlaví. Bylo to způsobeno zklamáním, které vyvolala realita každodenního života žen v zemích, kde byl nastolen státní socialismus, např. v Sovětském svazu. Záhy se totiž projevil fakt, že samotné zavedení socialismu neznamenal úplné osvobození žen a ukončení patriarchy.

²⁴⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 251. ISBN 80-86861-71-6.

²⁴⁶ HANNAM, June. *Feminism*. London : Pearson Longman, 2007. s. 144. ISBN 978-0-582-50608-4.

Proto je pro moderní socialistické feministky sexuální útlak stejně důležitý jako třídní vykořisťování. Většina z nich začala zastávat názor, že ve společnosti na sebe vzájemně působí síly ekonomické, sociální, politické a kulturní, a proto se zaměřovaly spíše na kulturní a ideologické kořeny patriarchátu než na postavení žen pouze z ekonomického hlediska.²⁴⁷

Socialistická feministka Heidi Hartmannová zastávala názor, že nadvláda skrze patriarchát je v různých ohledech podstatnější a důkladněji rozvinutá než vláda prostřednictvím kapitalismu, protože zde byla z historického hlediska mnohem déle a téměř všechny společnosti vykazovaly jisté formy dělby práce na základě pohlaví, které byly nějakým způsobem přínosné pro muže. Považovala proto původní socialistický feminismus za nedostatečný, protože jeho zastánci do této doby inklinovali ke zdůrazňování a nadřazování socialistických složek a zlehčování otázek feminismu a útluu skrze patriarchát. Z tohoto důvodu zastávala názor, že je třeba pokrokového spojení těchto dvou prvků – tedy vznik teorie, která by považovala ženskou problematiku za hlavní problém a která by zároveň užívala socialistické termíny k odkrytí materiální základny, na které mužská dominance spočívá.²⁴⁸

V Británii se také levicové aktivistky snažily vytvořit teorii socialismu a feminismu, ve které by byly ekonomické kořeny vykořisťování žen v kapitalismu spojeny s více osobními formami útluu. Juliet Mitchellová například ve svém díle *Postavení ženy ve společnosti* přepracovala klasické Marxistické teze o ženské problematice analyzováním postavení žen nejen ve vztahu k výrobě a soukromému vlastnictví, ale také v souvislosti se sexuálními rozdíly.²⁴⁹

Mitchellová byla přesvědčena, že „ženy plní čtyři sociální funkce: 1) jsou součástí souboru pracovních sil a aktivně se podílejí na výrobě; 2) rodí děti, a tudíž reprodukují lidský druh; 3) odpovídají za socializaci dětí; 4) jsou sexuálními objekty. K osvobození je tudíž zapotřebí, aby ženy dosáhly emancipace ve všech

²⁴⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 246-247. ISBN 80-86861-71-6.

²⁴⁸ Hedi Hartmann : The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism and Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. *The Multinational Monitor* [online]. May 2003, 24, 5, [cit. 2010-07-18]. Dostupný z WWW: <http://uwacadweb.uwo.edu/Ashleywy/new_page_40.htm>.

²⁴⁹ HANNAM, June. *Feminism*. London : Pearson Longman, 2007. s. 146. ISBN 978-0-582-50608-4.

těchto oblastech; nahrazení kapitalistického systému socialismem k osvobození žen nepostačuje.“²⁵⁰

Socialistický feminismus druhé vlny se tedy snaží opravit chyby svých předchůdců a zároveň ukázat, že feminismus a socialismus mají mnoho společného a správným spojením těchto dvou směrů lze dojít k osvobození žen. V tomto období vznikly též úplně nové směry, které stejně jako radikální feminismus, nevycházely z proudů první vlny a snažily se osvětlit ženskou otázku hledáním jiných zdrojů. Zajímavý je příklad výše zmíněné Juliet Mitchellové, která není významná pouze jako socialistická feministka, ale také jako průkopnice nového proudu v rámci feminismu, kterému se krátce věnuje následující kapitola.

4.6.2 Psychoanalytický feminismus

Propojení psychoanalýzy a feminismu se může na první pohled jevit jako nesmyslné, protože velké množství feministek, mezi nimi například Betty Friedanová či Kate Millettová, psychoanalýzu kritizovaly a názory samotného Sigmunda Freuda považovaly za antifeministické a plodící nenávisť k ženám. Tento přístup však změnila průkopnická studie Juliet Mitchellové *Psychoanalýza a feminismus* vydané roku 1974, díky kterému feministky začaly s psychoanalýzou a Freudovými myšlenkami pracovat a vytvořily nový proud, který přišel a stále přichází s novými zajímavými poznatky.²⁵¹

Feministické myslitelky, které se snažily o nový rozbor psychoanalýzy, se však musely vypořádat s extrémně komplexním myšlenkovým systémem a navíc musely také čelit nepochopení feministických kolegyň. Přesto psychoanalýza znamená možnost pochopení individuality, zvláště té ženské, ve společnosti.²⁵²

Stoupenci psychoanalytického feminismu zastávaly názor, že základní vysvětlení ženského chování je třeba hledat v hloubce jejich duše a zvláště pak v tom, jak ženy uvažují samy o sobě jako o ženách. Na základě pojmů vytvořených Freudem a jeho pokračovateli argumentují, že genderová identita a

²⁵⁰ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 247. ISBN 80-86861-71-6.

²⁵¹ Tamtéž, str. 251

²⁵² ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 263. ISBN 80-86130-07-X.

z toho důvodu také nerovnost mezi pohlavími pramení z dětských zkušeností se světem. Tyto zkušenosti podle nich vedou jednotlivce k tomu, že sám sebe popisuje v ženských či mužských charakteristikách, tedy že se považuje za muže či ženu, a navíc také vedou ke zvýhodnění mužů nad ženami.²⁵³

Mezi významné psychoanalytické feministky patří Nancy Chodorowová a Dorothy Dinnersteinová, které „si zvolily za předmět kritického rozboru povahu dnešních „rodových uspořádání“ se speciálním odkazem k ženské dominanci v „mateřsko-výchovném“ procesu. Odmítají biologicky určený model jakožto vysvětlení universálního vzorce, kdy jsou ženy primárně odpovědné za péči o děti, a spekuluji o tom, proč naše soukromé a veřejné situace zůstávají v určitých aspektech tak stálé; co je možné nebo potřebné udělat, aby se tato situace změnila, protože ji, stejně jako ostatní feministky, považují za nepřijatelnou (...); jde jim také o to, jaké důsledky by taková transformace měla.“²⁵⁴

Je tedy zřejmé, že psychoanalytický feminismus skýtá mnoho různých témat, které jsou pro společnost velmi významná a mohou jistě přinést nové poznatky do problematiky ženské otázky.²⁵⁵

4.6.3 Ekofeminismus

„V 70. letech si ženy aktivní jak ve feministických, tak v ekologických či environmentálních hnutích všimly, že cíle těchto hnutí jsou společné. Stejně jako feministky bojují proti nespravedlivé dominanci mužů nad ženami, tak se environmentální hnutí zasazuje proti nespravedlivé dominanci lidí nad zvířaty, rostlinami a celou přírodou na planetě Zemi.“²⁵⁶

Pojem ekofeminismus je relativně nového data. Tento termín se poprvé objevil roku 1974 v díle francouzské feministky Françoise d'Eaubonne s názvem *Le féminisme ou la mort*. V této knize autorka vyjadřuje svůj jasný názor, že existuje

²⁵³ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 129. ISBN 978-0-8133-4375-4.

²⁵⁴ ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. s. 263-264. ISBN 80-86130-07-X.

²⁵⁵ Pro více informací: BRENNAN, Teresa, et al. *Between Feminism and Psychoanalysis*. Taylor & Francis e-Library, 2002. 271 s. ISBN 0-415-01490-5.

²⁵⁶ DRAŽILOVÁ, Dita. *Ekofeminismus, gender a environmentalismus*. In *ABC feminismu*. Brno : NESEHNUTÍ, 2004. s. 215. ISBN 80-903228-3-2.

přímé spojení mezi útlakem žen a vykořisťováním přírody. Tvrdila také, že osvobození jednoho není možné bez osvobození druhého.²⁵⁷

Ještě před tím, než byly systematicky zformulovány myšlenky ekofeminismu do ucelené teorie, docházelo po celém světě k různým aktivitám žen, které usilovaly o ochranu přírody v jejich okolí. Uvědomily si, že zničení či zachování přírodního prostředí, ve kterém žijí, je zásadní věc, která ovlivní nejen je, ale i celé generace v budoucnu. Snažily se proto protestovat proti odlesňování, chemickým továrnám, skládkám odpadu, jaderným elektrárnám a dalším přírodním katastrofám, které by mohly ohrozit nejen je a jejich rodiny, ale také celé lidstvo.²⁵⁸

Hlavní myšlenku teorie ekofeminismu tvoří přesvědčení, že mužské zacházení se ženami je stejné jako jejich zacházení s přírodou. Stoupenci ekofeminismu tvrdí, že jak ženy, tak příroda byly v průběhu historie využívány, zneužívány, vykořisťovány a nenáviděny, což bylo způsobeno nadvládou mužů nad přirozeným světem i lidskou společností. Proto prosazují ideu, že pouze ženy a jejich hodnoty mohou zachránit planetu před ekologickou katastrofou.²⁵⁹

Ekofeministky kritizují přesvědčení, že různé věci musí být rozlišeny na lepší a horší, z čehož plyne nesnášenlivost a boj, a naopak prosazují toleranci k různosti, pluralitě názorů a rozmanitosti světa. Dále ekofeministická kritika směřuje proti představě, že ten, kdo je silnější, je prohlášen za nadřazeného, což ho opravňuje zneužívat, utlačovat a páchat násilí na slabších, ať už to jsou ženy či příroda. Z těchto důvodů se snaží uplatnit vzájemnou spolupráci, rovnost a harmonii místo síly a soutěživosti.

Dalším názorem ekofeminismu je to, že ženy jsou na rozdíl od mužů od přirozenosti spojené s přírodou svou fyzičností a principem zrození, což je od mužů přirozeně odděluje a činí schopné pečovat o přírodu tím pravým způsobem. Přírodu nelze správně pochopit, pokud se lidé nevzdají patriarchálních hodnot,

²⁵⁷ TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. s. 242. ISBN 978-0-8133-4375-4.

²⁵⁸ DRAŽILOVÁ, Dita. Ekofeminismus, gender a environmentalismus. In *ABC feminismu*. Brno : NESEHNUTÍ, 2004. s. 216. ISBN 80-903228-3-2.

²⁵⁹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 185. ISBN 0-333-94568-9.

jako jsou rozum, síla nebo objektivita, a nenahradí je “ženskými” hodnotami, jako jsou soucit, péče a láska.²⁶⁰

Kritici však uvádí, že v těchto argumentech o přirozené odlišnosti žen a mužů a prospěchu hodnot, které jsou považovány pouze za “ženské”, je obsaženo mnoho rozporů, které mohou vést k vážným nesrovnalostem. Například přesvědčení, že existují zásadní vrozené rozdíly mezi muži a ženami, jde přímo proti tendencím a zjištěním moderní společnosti, na jejichž prosazení dlouhou dobu pracovala také celá řada feministek. Stejně tak myšlenka, že pro-ekologické hodnoty jsou vlastní pouze ženám, je považována za pošetilou a příliš zjednodušenou.²⁶¹

Přesto je však tento proud podle mého názoru velmi významný a obsahuje názory, které stojí za přemýšlení a další zkoumání. Domnívám se, že je velmi důležité přemýšlet nad ekologickou situací naší planety a spojení žen s ochranou přírody má svá opodstatnění. Proto věřím, že také tento směr najde v budoucnu své uplatnění a napomůže zlepšení dané situace.

4.6.4 Shrnutí

Výše zmíněné proudy nejsou jediné, které byly v rámci druhé vlny feminismu významné, ale tvoří pozoruhodnou ukázkou rozmanitosti východisek a názorů na ženskou problematiku. Z tohoto důvodu jsem zvolila alespoň stručný popis právě těchto směrů, které mi osobně připadají zajímavé a přínosné k tomuto tématu. Přestože však evidentně vznikalo mnoho nových a přínosných pohledů na ženskou otázku, začala být druhá vlna feminismu a feminismus sám považován za ukončený a nepotřebný. Tomuto problému se věnuje poslední kapitola této práce.

²⁶⁰ DRAŽILOVÁ, Dita. Ekofeminismus, gender a environmentalismus. In *ABC feminismu*. Brno : NESEHNUTÍ, 2004. s. 218-219. ISBN 80-903228-3-2.

²⁶¹ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 186. ISBN 0-333-94568-9.

4.7 Konec druhé vlny feminismu

Na rozdíl od první vlny feminismu, jejíž konec lze, alespoň podle mnohých autorů, poměrně jednoznačně časově stanovit, není určení konce druhé vlny zjevné a jednoduché. Lze říci, že v některých ohledech zřejmě dosáhla tato vlna feminismu svého vrcholu v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století a od této doby ženské hnutí slábne.²⁶² „V osmdesátých a devadesátých letech již řada reportáží ve sdělovacích prostředcích prohlašovala feminismus za mrtvý.“²⁶³ Existuje množství vysvětlení, proč k těmto názorům docházelo.

Jedním z důvodů, proč je druhá vlna feminismu považována za ukončenou, je údajné splnění jejích požadavků. Ve většině západních zemí přispělo ženské hnutí k přijetí zákonů, které výrazně zlepšily pozici žen ve společnosti. Mezi ně patřil zákon proti diskriminaci na základě pohlaví, zaručení rovných platových podmínek za stejnou práci a především legalizace potratů. Díky tomuto hnutí vznikl také systém podpory žen mimo oficiální politické a sociální instituce. Krizová centra pro oběti znásilnění začaly poskytovat praktickou pomoc a rady všem ženám, které se s tímto násilným činem musely vyrovnat. Byla též založena centra a útočiště pro ženy týrané a poznamenané domácím násilím. Zastánci feminismu v druhé vlně dosáhly toho, že domácí násilí či znásilnění již nebyly chápány jako projev násilí jednotlivce, ale začaly být považovány za jevy způsobené společenským řádem a posuzováním mužských a ženských rolí. Nejdůležitějším úspěchem druhé vlny byl nicméně fakt, že ženy začaly odlišně nahlížet na sebe samy a na své postavení a funkci ve světě.²⁶⁴

Tato vítězství jsou sice významná a změnila životy mnoha žen, nejsou však bohužel platná dokonale a už vůbec ne všude na světě. Je třeba si uvědomit, že obrovská většina žen nežije v západním světě a mnohé z nich postrádají ta nejzákladnější práva a legální ochranu, navíc etnické konflikty a náboženský radikalismus nedávné doby jejich situaci ještě více zhoršil.

²⁶² HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 252. ISBN 80-86861-71-6.

²⁶³ RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. s. 52. ISBN 80-246-0525-2.

²⁶⁴ HANNAM, June. *Feminism*. London : Pearson Longman, 2007. s. 155. ISBN 978-0-582-50608-4.

Ani v zemích západního světa není stav věcí stejný pro všechny ženy a spousta nespravedlností dosud přetrvává. Všeobecně platí, že ženy jsou neustále výrazně málo zastoupeny ve významných veřejných funkcích, pracují mnohem déle než muži, připočte-li se jejich práce v domácnosti, ale za svou práci dostávají celkově nižší finanční odměny, jejich sexuální a reprodukční možnosti jsou stále značně omezené a životy mnohých žen jsou navíc pořád ovlivněny mužským násilím a agresivitou. V tomto kontextu se zdá být myšlenka, že v dnešní době je feminismus u konce z důvodu splnění svých cílů, jako evidentní a naprostý nesmysl. Naopak, feminismus se musí ještě vypořádat s mnoha naléhavými úkoly.²⁶⁵

Dalším problémem, který feminismus a celkový pohled na něj velice ovlivnil, byla názorová roztržičnost. Zastánci feminismu se již dlouho rozcházejí ve stanoviscích ohledně cílů, prostředků či hlavních témat, ale tyto neshody se rozšířily i na další otázky, jako např. prostituce, mateřství, stát, atd. To vedlo některé kritiky k závěru, že feminismus již není možné považovat za jednotné hnutí. Tato různost postojů a otázek však může značit spíše sílu feminismu a ne jeho úpadek. V jistém ohledu to totiž znamená, že feminismus lze považovat za plnohodnotnou politickou ideologii, která v sobě stejně jako jiné ideologie obsahuje množství často protichůdných názorů, problémů a proudů.²⁶⁶

Přesto však mnoho autorů hovoří o době zhruba od devadesátých let 20. století jako o období "postfeminismu", tedy době po feminismu, kdy toto hnutí již dále neexistuje. Tuto rozšířenou myšlenku je nicméně třeba odmítnout, protože brání ve vnímání reality, ve které se postavení žen rozhodně nezakládá na naprosté svobodě a rovnosti.²⁶⁷

„Největší iluze postfeminismu spočívá v tom, že nejkřiklavější formy sexistického útlaku byly už překonány a společnost už není patriarchální. (...) Ženy rezignovaly na osvobození a spokojily se zdánlivou, falešnou rovností, která se v podstatě rovná asimilaci, přizpůsobení se mužům. To jen ukazuje, že

²⁶⁵ BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory : An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke : PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 243. ISBN 0-333-94568-9.

²⁶⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 252. ISBN 80-86861-71-6.

²⁶⁷ NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie : výsledky, problémy, perspektivy*. 1. vyd. Praha : Slon, 2007. s. 11. ISBN 978-80-86429-68-7.

patriarchát je s to reprodukovat se z generace na generaci a ženy uvádět do podřízeného postavení tím, že vytváří umělé a předstírané formy emancipace. Věc je tudíž prostá: dokud bude existovat patriarchát, bude existovat feminismus. Hlavním problémem, před kterým feminismus v 21. století stojí, však je přijít se schůdnou, realistickou a ucelenou “třetí vlnou“, schopnou objasnit měnící se povahu vztahů mezi gendery a rozbít mýtus postfeminismu.“²⁶⁸

4.7.1 Shrnutí

Z výše uvedených argumentů není tedy úplně zřejmé, zda je druhá vlna feminismu již u konce. Přesto je nicméně evidentní, že názory považující feminismus za “mrtvý“ a v současné společnosti nepotřebný, jsou na omylu, což dokazuje realita všedních dní i vědecké teorie. Druhá vlna feminismus již možná skončila, ale stejně jako jí bylo třeba po odmlčení první vlny, je potřeba vzniku vlny třetí, která by v řešení ženské problematiky ve společnosti pokračovala a přinesla novou a lepší budoucnost pro generace žen i mužů, které budou následovat.

²⁶⁸ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. s. 253-254. ISBN 80-86861-71-6.

5. Závěr

Přestože jsou první a druhá vlna feminismu dvě historické fáze jedné politické ideologie, jejich požadavky, ideové obsahy a cíle byly v mnoha ohledech velice odlišné. První vlna reagovala na společenskou situaci, která ženy stavěla do pozice otroků, kteří nemají téměř žádná práva. Její stoupenci se proto snažili zlepšit postavení žen ve vztahu k oficiálním institucím a vybojovat pro ně formální práva, která by z nich učinila svobodné rovnocenné lidské bytosti. Otázky rovného přístupu k vyššímu vzdělání a získání akademického titulu, možnosti pracovat ve všech existujících profesích, změny stávajících občanských a rodinných zákoníků a především dosažení rovného volebního práva pro ženy se staly ústředními pro první vlnu feminismu.

Této problematice se věnoval převážně liberální feminismus, který se opíral o myšlenky liberalismu a rovné postavení žen zdůvodňoval například principem individualismu. Jeho stoupenci tak byli přesvědčeni, že nejdůležitější je jednotlivec a každý jedinec má tedy právo na přístup k veřejnému životu a právo podílet se na něm. Argumentovali také tím, že všichni lidé jsou stejní a mají mít stejná neodcizitelná přirozená práva. Zrovnoprávnění žen též prosazovali z důvodu prospěchu celé společnosti, což odpovídá teorii utilitarismu, kterou liberalismus rozvíjel. Z těchto důvodů chtěli ukončit diskriminaci žen tím, že jim dopřejí stejná práva a všechny příležitosti, které jim jako lidským bytostem náleží.

Socialistický feminismus, který se v rámci první vlny vytvořil a čerpal z ideologie socialismu, na rozdíl od liberálního feminismu, nesouhlasil s tvrzením, že politické nebo právní znevýhodnění, kterému musí ženy čelit, zmizí, když ženy získají rovná práva a příležitosti. Opíral své základní myšlenky o ekonomické vykořisťování a jeho zastánci tvrdili, že nerovné vztahy mezi muži a ženami pramení ze sociální a ekonomické struktury třídní společnosti. Skutečnou emancipaci podle nich přinese ženám jen sociální změna či přímo revoluce, která dá vzniknout beztřídní společnosti založené na společném vlastnictví. Ačkoli tedy první vlna feminismu nebyla jednotná a oba proudy zastávaly různé myšlenky, shodovaly se v tom, že se snažily přinést formální rovnoprávnost žen a zlepšit jejich pozici ve společnosti.

Během dvacátých let 20. století ženy ve vyspělých západních zemích získaly téměř rovná občanská práva, přístup ke vzdělání a zaměstnání a stejně tak i důležité právo volit. Postavení žen ve společnosti se významně změnilo k lepšímu, a k tomuto stavu nemálo přispěla právě první vlna feminismu. Díky těmto úspěchům a též dalším společenským změnám nicméně feministické myšlenky začaly utíchat a první vlna feminismu de facto skončila. Kdyby však nebylo úspěchů, kterých dosáhla, ženy by zůstaly bez většiny práv a vývoj společnosti by se patrně ubíral jiným směrem. To nicméně neznamená, že ženy získaly naprosto vše a jejich pozice byla rovnocenná s mužskou. Naopak, situace žen byla přes veškeré snahy nadále složitá a v mnohých oblastech podřazené postavení žen pokračovalo.

Výsledkem toho byl vznik druhé vlny feminismu, který se snažil odstranit i ony přetrvávající nespravedlnosti na základě pohlaví ve společnosti. Na rozdíl od vlny první se však situace žen značně změnila. Nebylo již třeba bojovat za jejich formální práva, protože ty ženy ve většině vyspělých západních zemí dávno získaly. Stejně tak měly možnost studovat či pracovat, pokud měly zájem a snahu. Problémy žen tkvěly v jiných oblastech, a proto se druhá vlna feminismu soustředila na nová témata a přišla s novými teoretickými přístupy. Liberální feminismus druhé vlny již nebojoval za oficiální ženská práva, ale snažil se přimět ženy přemýšlet o svých životech nejen ve smyslu manželství či mateřství, oprostit se od společenských konvencí a využívat všechna svá nabytá práva a příležitosti, aby se staly plnohodnotnými lidskými bytostmi.

V rámci druhé vlny se objevily také úplně nové přístupy, které začaly pohlížet na postavení žen zcela jiným způsobem. V protikladu k ostatním proudům spatřoval například radikální feminismus pohlaví za nejpodstatnější dělítko společnosti a útlak žen na jeho základě za hlavní problém, který byl třeba řešit. Začal být zcela jinak chápán pojem patriarchát a v novém světle radikální feministky protestovaly proti stávajícím tendencím feminismu, které se snažily, aby byly ženy akceptovány v rámci systému, a naopak prosazovaly jeho svržení. Usilovaly o vytvoření naprosto nového společenského řádu, který by nebyl ovlivněn ideologií patriarchátu a v němž by obě pohlaví měla konečně rovnou pozici. To je od ostatních proudů odlišovalo.

Druhá vlna feminismu se věnovala též otázkám domácího násilí, znásilnění nebo rovného platu za stejnou odvedenou práci pro muže a ženy. Její stoupenci se kromě toho snažili pomoci ženám rozhodovat o svém vlastním těle a o svých životech. Bojovali za prosazení antikoncepce a právo žen na potrat. Stejně tak usilovali o změnu přístupu společnosti k těmto tématům a k obrazu ideální ženy celkově. Například teorie genderu, kterou druhá vlna přinesla, pomohla změnit pohled na údajnou přirozenost mužů a žen a vysvětlit vliv společnosti na tvorbu tzv. ženskosti a mužskosti. Většina z těchto problémů se zásluhou druhé vlny feminismu začala více řešit a pozvolna měnit ve prospěch žen.

Osobně se nejvíce ztotožňuji s liberálním feminismem první i druhé vlny. Požadavky liberálního feminismu mi jsou velice blízké, protože se domnívám, že všichni lidé mají mít stejná nepopíratelná práva a rovnost příležitostí, které mohou rozvíjet. Stejně tak souhlasím s myšlenkou, že společnost by ochuzovala sama sebe o nadějný potenciál, pokud by celé polovině lidstva odepřela přístup do veřejné sféry. V rámci druhé vlny se shodují s ideami Betty Friedanové a organizace NOW, protože podle mého názoru ženy opravdu nedojdou opravdového štěstí v domácnosti, vzdělání by je rozhodně nemělo připravovat jen na roli manželky a matky, měly by mít větší zastoupení ve vysokých funkcích a více se zajímat o veřejný prostor.

Na druhé straně nesouhlasím s některými myšlenkami socialistického feminismu první vlny. Vysvětlovat podřízené postavení žen pouze z ekonomického hlediska a opírat emancipaci žen o konec třídní společnosti mi připadá příliš zjednodušené. Socialistický feminismus druhé vlny však tyto názory přehodnotil a s ním se již shodují podstatně více. Naprosto cizí mi je však myšlenka některých radikálních feministek, které tvrdí, že ideální řešení ženské problematiky tkví v lesbismu. Tento extrémní přístup se mi zdá vyhrocený a zbytečný.

Je tudíž zřejmé, že existují značné rozdíly nejen mezi jednotlivými proudy, ale samozřejmě také mezi první a druhou vlnou feminismu, ať již v hlavních tématech, požadavcích či cílech, kterých chtěly dosáhnout a které nakonec získaly. Jestliže první vlna dala ženám formální práva a svobody, druhá vlna je přiměla nad nimi skutečně přemýšlet, využívat je v prospěch svůj i celé

společnosti, pohlížet jinak na sebe samy a zodpovídat za svůj život. Bez vítězství první vlny by vlna druhá nikdy nevznikla a na druhou stranu nebyť druhé vlny, ženy by měly pouze formální práva bez reálných využití. Obě vlny byly tedy podle mého názoru stejně důležité a nezbytné pro vytvoření současného stavu věcí ve společnosti.

Domnívám se, že jim já, stejně jako ostatní ženy ve vyspělých zemích, vděčím za mnohé. Zaslouží si můj dík za to, že mám svá nezcizitelná práva a mohu rozhodovat o svém životě a své budoucnosti, aniž bych byla něčím vázána. Na druhou stranu je však bohužel nutné přiznat, že ne všechny problémy jsou vyřešeny a že se jako žena osobně setkávám s nespravedlnostmi a předsudky týkajícími se pohlaví téměř v každodenním životě. Možná je to způsobeno tím, že druhá vlna feminismu ovlivnila západní svět v době, kdy u nás vládl komunistický režim a projevila se zde jen nepatrně. S mnohými otázkami druhé vlny se proto seznamujeme teprve krátce a určité změny nás snad teprve čekají.

Myslím si, že důležitou roli v této problematice hraje vzdělání, které by se mělo stát odrazovým můstkem pro rovnocenné postavení žen a mužů ve společnosti. Kromě jiného by také výchovně – vzdělávací proces měl pomoci odstraňovat předsudky a stereotypy týkající se tradičních rolí a hodnot připisovaných mužům a ženám. Tím by mohl podpořit vznik spravedlivějšího uspořádání společnosti pro obě pohlaví. Pro budoucí pedagogické pracovníky je to výzva, aby se blíže seznámili s myšlenkami první i druhé vlny feminismu a uměli je vhodným způsobem předat svým žákům. Měli by se snažit změnit negativní přístup současné společnosti k feminismu, učit o jeho pravé podobě a usilovat o ukončení předsudků vůči oběma pohlavím.

Tato práce se pokusila dokázat, že první i druhá vlna feminismu byly v historii velmi významné. Přinesly změny, které byly prospěšné nejen pro ženy samotné, ale také pro celou společnost a ovlivnily budoucí generace, jejichž životy se díky nim v mnohém zlepšily, aniž by si to uvědomily. Společnost by se o tuto politickou ideologii měla více zajímat a přemýšlet o tématech, které obě její historické fáze přinesly. Je třeba se feminismu nebát a pokusit se ho pochopit v jeho historických souvislostech. Kdo ví? Třeba ještě může pomoci přinést další změny k lepšímu.

Seznam použité literatury

- ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy : Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno : CDK, 2005. s. 288. ISBN 80-7325-060-8.
- BEBEL, August. *žena a socialismus*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1962. 453 s.
- BRENNAN, Teresa, et al. *Between Feminism and Psychoanalysis*. Taylor & Francis e-Library, 2002. 271 s. ISBN 0-415-01490-5.
- BRYSON, Valerie. *Feminist Political Theory: An Introduction*. 2nd edition. Basingstoke: PALGRAVE MACMILLAN, 2003. s. 45. ISBN 0-333-94568-9.
- DE BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví*. 1. vyd. Praha : ORBIS, 1967. s. 352.
- DECARLI VALDROVÁ , Jana, et al. *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004. 232 s. ISBN 80-903228-3-2.
- DRAŽILOVÁ, Dita. *Ekofeminismus, gender a environmentalismus*. In *ABC feminismu*. Brno : NESEHNUTÍ, 2004. s. 215-225. ISBN 80-903228-3-2.
- ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena : ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha : ISE, 1999. 373 s. ISBN 80-86130-07-X.
- ENGELS, Bedřich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha : Svoboda, 1979. 260 s.
- FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique* . Praha : Pragma, 2002. 596 s. ISBN 80-7205-893-2.
- GREER, Germaine. *Eunuška*. 1. vyd. Praha : One Woman Press, 2001. 417 s. ISBN 80-86356-03-5.

- HANNAM, June. *Feminism*. London : Pearson Longman, 2007. 188 s. ISBN 978-0-582-50608-4.
- HAVELKOVÁ, Hana. *První a druhá vlna feminismu : Podobnosti a rozdíly*. In *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 169-182. ISBN 80-903228-3-2.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005. 339 s. ISBN 80-86861-71-6.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- JONSSONOVÁ, Pavla. *Předmluva k českému vydání Feminine Mystique 2002*. In FRIEDAN, Betty. *Feminine Mystique*. Rozšířené vyd. Praha : Pragma, 2002. s. 43-47. ISBN 80-7205-893-2.
- MILL, John Stuart. *Poddanstvo žen*. In *Logika liberalismu*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2005. s. 548-669. ISBN 80-7149-783-5.
- MILLETT, Kate. *Sexuální politika*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha : SLON, 1998. s. 72-88. ISBN 80-85850-67-2.
- NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie : výsledky, problémy, perspektivy*. 1. vyd. Praha : Slon, 2007. 316 s. ISBN 978-80-86429-68-7.
- OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. 304 s. ISBN 80-85850-67-2.
- RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- SOKAČOVÁ, Linda. *Významné ženy a hnutí v historii feminismu*. In *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004. s. 185-197. ISBN 80-903228-3-2.

- THOMPSON, Denise. *Radical Feminism Today*. vyd. 1. London : SAGE Publications, 2001. 165 s. ISBN 0-7619-6340-5.
- TONG, Rosemarie. *Feminist Thought*. Boulder : Westview Press, 2009. 417s. ISBN 978-0-8133-4375-4.
- VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost : vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry v magisterských a bakalářských studiích*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. 236 s. ISBN 80-7044-808-3.
- WOLLSTONECRAFT, Mary. *Obhajoba ženských práv*. In OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Dívčí válka s ideologií : Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha : SLON, 1998. s. 22-26. ISBN 80-85850-67-2.

Internetové zdroje:

- Hedi Hartmann : The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism and Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. *The Multinational Monitor* [online]. May 2003, 24, 5, [cit. 2010-07-18]. Dostupný z WWW: <http://uwacadweb.uwyo.edu/Ashleywy/new_page_40.htm>.
- http://www.nesehnuti.cz/publikace/historie_feminismu_WEB.pdf
- MATTHIAS, Erich. *August Bebel* [online]. 2010 [cit. 2010-07-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/57832/August-Bebel>>.
- *Slovníček pojmů* [online]. c2003 [cit. 2010-07-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml>>.

- SOKAČOVÁ, Linda. *Stručná historie feminizmu* [online]. c2003 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.
- *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. 2001 [cit. 2010-07-18]. Švýcarsko. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0v%C3%BDcarsko#Rovnopr.C3.A1vnost_.C5.BEen>.
- *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. 2001 [cit. 2010-07-18]. *Friedrich Engels*. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Engels